

BARTHA ELEK

A HITÉLET NÉPRAJZI VIZSGÁLATA  
EGY ZEMPLÉNI FALUBAN



DEBRECEN, 1980



Bálint Sándor emlékének

**BARTHA ELEK**

A hitélet néprajzi vizsgálata  
egy zempléni faluban

DEBRECEN, 1980

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének  
Kiadványa

Szerkeszti:

UJVÁRY ZOLTÁN

Munkatárs:

*Dám László*

Lektorálta:

*Bálint Sándor*

Techn. munkatárs:

*Dankó Éva*

ISSN 0138—9882

80.20.66-19-2 Alföldi Nyomda, Debrecen

„A magyar néprajzi kutatás hosszú időközön keresztül alig méltatta szorgosabb figyelmére a magyar népi műveltség és a keresztény vallás, meg a belőle sarjadó kultúra bensőséges kapcsolatát. Erejének javát a magyarság autochton, vagy annak vélt javainak megismerésére fordította. Pedig a kereszténységben élt majd ezer esztendő nyilván nem szállhatott el hatástalanul a magyar nép feje fölött. Nemzeti-népi egyéniségünket a keresztény életalakítás általában nem csonkította meg, hanem éppen ellenkezőleg: a magyar népkultúra kiteljesedését segítette elő.”<sup>1</sup>

A vallási néprajz a néprajztudománynak viszonylag későn önállósult ága. Ezzel együtt azonban a vallásnak a parasztság életében betöltött központi szerepe miatt már művelésének kezdetén önállóságra törekedett. A középkortól egészen a legutóbbi időkig a keresztény vallás a paraszti életnek nemcsak elválaszthatatlan része volt, de megadta annak legkomolyabb tartalmát, s mint a munka mellett legerősebb rendező tényező, azzal szoros kapcsolatban évszázadokon keresztül döntő mértékben meghatározta a parasztság életrendjét.<sup>2</sup> Tagadhatatlan, hogy vannak valáláson kívüli, sőt pogány eredetű elemek is népünk hit- és tudat-

1. *Bálint Sándor*: Liturgia és néphagyomány. In: *Uő.*: *Sacra Hungaria*. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből. Kassa, 1943. 100.

2. A vallás legfőbb szerepének épp e regulatív funkciót tartja *Heller Ágnes*. Mindennapi életünk és a vallás. Néprajz, 1972. 68. Bár következtetéseivel nem mindenhol értünk egyet, a néprajz szempontjából mégis nagyrészt ez teszi elkerülhetetlenné a vallás számbavételét és önálló vizsgálatát. Vö. még: *Manga János*: ... a néprajzkutató szemével. Világosság, VIII. 1967. 44—48

világában, de ezek jelentősége nem mérhető az Európa felé tájékozódó és egyre közelítő magyarság keresztény asszimilációjához, hiszen ez az új életforma által keltett igényeknek sokkal jobban megfelelt. A vallási néprajz tehát a néprajztudományon belül nem alkot valamilyen hagyományos, viszonylag jól elkülöníthető területet, de átfogja annak számos ágát, s egységbe foglalja a népelet legkülönbözőbb jelenségeit sajátos szempontrendszere alapján.

A népi vallásosság iránti érdeklődés jellemző módon e terület legkézzelfoghatóbb, legkülsődlegesebb oldalaira irányult kezdetben, a múlt század közepén. Búcsúk, romantikus erdei kápolnák, százezrek által tisztelt kegyképek, színes vallásos népszokások leírásai jelentek meg a Vasárnapi Újságtól kezdve a Budapesti Visszhangig több közkedvelt magyar lap hasábjain. Mellettük elenyésző számban hitelesebb munkákban is találhatunk idevonatkozó adatokat,<sup>3</sup> bár a valláskutatás szempontjai még hiányoznak, s gyakran csak mellékesen kap bennük szerepet a vallás valamely mozzanata. Az a néhány önálló egyházi, egyháztörténeti jellegű munka pedig, amely részletességben és tudományos színvonalban messze felülmúlja ezeket, csak elvétve tartalmaz néprajzi szempontokat.<sup>4</sup> A vallási néprajz e kezdeti korszakát nem is tekinthetjük még a tudományág igazi művelésének, az idetartozó munkákat jórészt inkább a vallási néprajz forrásaihoz kell sorolnunk.

A múlt század végétől a népi vallásossággal foglalkozó munkákban a néprajz egyre inkább előtérbe kerül, s századunk elején már vallási néprajzi tárgyú tanulmányok is napvilágot lát-

3. Legjobb példának elegendő itt *Orbán Balázs* munkáját említenünk, amely számtalan vallási néprajzi vonatkozású megfigyelést tartalmaz: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* I—IV. Pest, 1868—1873.

4. Vö. pl. *Bárány István*: *Kenyérvallás.* Katolikus Lelkipásztor, 1866. 344—350., *A családéletről.* Katolikus Lelkipásztor, 1866. 279—294., *Jordánszky Elek*: *Magyarországon és az ahhoz tartozó részekben levő boldogs. Szűz Mária kegyelemképeinek rövid leírása.* Pest, 1863., *Knauz Nándor*: *A magyar egyház régi szokásai.* Magyar Sion, VI. 1868. 177—194., 801—812., 881—891.

nak.<sup>5</sup> Figyelemre méltó a *népies vallási szokások búvárlására* való első felhívás.<sup>6</sup> *Katona Lajos* tanulmányai pedig már a harmincas évek felé mutatnak.<sup>7</sup>

A magyarországi vallási néprajz azonban nem eme lassú folyamattal, hanem a hazai német filológiának köszönheti létét. A német kutatások nálunk először *Schwartz Elemér* közvetítésével váltak ismertté.<sup>8</sup> Ő maga mint *Weigert Joseph* műveinek tolmácsolója, annak hatása alatt kezdett hozzá a vallási néprajz kutatásának szervezéséhez, népszerűsítéséhez. Ettől kezdve az egyre-másra megjelenő német munkák egy jó évtizeden keresztül hatásuk alatt tartották a magyar kutatásokat, amelyek nem támaszkodhattak hazai előzményekre. Néhány szó erejéig tehát említést kell tennem a hazánkban is megismert jelentősebb német kutatókról, kutatásokról.

A *vallási (vallásos) néprajz* terminológia a *német religiöse Volkskunde* tükörfordítása, *Dreus Paul* használta először 1901-ben.<sup>9</sup> Az egyik legjelentősebb összefoglaló munka *Weigert Joseph*től származik.<sup>10</sup> *Boette Werner* azonos című kötete a keresztény elemekre nem helyez nagy hangsúlyt,<sup>11</sup> *Kriss Rudolf* sem a vallás szemszögéből foglalkozik az óbajor hagyományokkal.<sup>12</sup> *Rumpf Max* ugyanakkor a néphit nem keresztény elemeit re-

5. *Barla Sz. Ernő*: Az 1562. évi debreceni hitvallástétel népies vonatkozásai. Ethn., XIX. 1908. 193—202.; *Lehoczky Tivadar*: Magyar oroszok búcsújárása. Ethn., XVIII. 1907. 145—150.; *Szémán István*: Magyarországi ruthén Krisztus-legendák. Ethn., XX. 1909. 164—169.

6. *Barla Sz. Ernő*: i. m. 193.

7. *Katona Lajos*: XVII. századbeli ördögűző könyvecske. Ethn., XIII. 1902. 60—70., 103—111.; *Katona Lajos*: A kedd asszonya. Ethn., XVI. 1905. 1—16.

8. *Schwartz Elemér*: Vallási néprajz. Ethn., XXXIX. 1928. 165—168.

9. *Dreus, Paul*: Religiöse Volkskunde, eine Aufgabe der praktischen Theologie. Monatschrift für die kirchliche Praxis. I. 1901.

10. *Weigert, Joseph*: Religiöse Volkskunde. Freiburg i. Breisgau, 1925.

11. *Boette, Werner*: Religiöse Volkskunde. Leipzig, 1925.

12. *Kriss, Rudolf*: Die religiöse Volkskunde Altbayerns. Baden bei Wien, 1933.



keszti ki vizsgálatainak köréből.<sup>13</sup> *Weigert Joseph*hez hasonlóan a falusi lelkipásztorkodás kérdéseit középpontba *Maier Carl* kitűnő munkája,<sup>14</sup> *Buchner Xaver* pedig egy püspökség plébániai levéltárainak anyagából rekonstruálja több évszázad vallásos népeletét.<sup>15</sup> A középkori vallásosság feltárására vállalkoznak *Veit Ludwig Andreas* és *Franz Adolf* kötetei.<sup>16</sup> *Schreiber Georg* a német vallási néprajz legkiemelkedőbb képviselője mind tudományos, mind tudományszervező tevékenysége révén. A vallási néprajz számos elméleti és technikai kérdésével foglalkozik, vallási néprajzi évkönyveket is ad ki.<sup>17</sup> A folyóiratok közül a *Die Dorfkirche* és a *Deutsche Gaue* protestáns ill. katolikus részről kitűnő orgánumai a századeleji vallási néprajzi törekvéseknek.

A magyarországi vallási néprajzban *Schwartz Elemér* mellett mások is hozzáálltak a tudományág alapjainak lerakásához. Kezdetben, amikor gyakorlati eredmények még jóformán nem is voltak, a hazai kutatásokban az elméleti jelleg dominált. *Bálint Sándor*, *Karsai Géza*, *Marót Károly* és *Schwartz Elemér* néhány év alatt tisztázták azokat az alapvető problémákat, amelyekre támaszkodva a vallási néprajzi kutatások szervezetteren és egyre nagyobb ütemben fejlődhetnek.

A tudományág meghonosodása hazánkban tehát nem spontán

13. *Rumpf, Max*: Religiöse Volkskunde. Stuttgart, 1933.

14. *Maier, Carl*: Dorfseelsorge. Freiburg i. Breisgau, 1937.

15. *Buchner, Xaver*: Volk und Kult. Düsseldorf, 1936.

16. *Veit, Ludwig Andreas*: Volksfrommes, Brauchtum und Kirche im Deutschen Mittelalter. Freiburg, 1936.; *Franz, Adolf*: Die Messe im Deutschen Mittelalter. Freiburg, 1902.; Uő.: Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter, I—II. Freiburg i, Breisgau, 1909. A barokk vallásossághoz vö. még: *Veit, Ludwig Andreas—Lenhart, Ludwig*: Kirche und Volksfrömmigkeit im Zeitalter des Barock. Freiburg, 1956.

17. Vö.: *Schreiber, Georg*: Nationale und internationale Volkskunde. Düsseldorf, 1930. 54—91.; Uő.: Volkskunde und Fragebogentechnik. Düsseldorf, 1933.; Uő.: Wallfahrt und Volkstum in Geschichte und Leben. Düsseldorf, 1934.; Uő.: Deutsche Bauernfrömmigkeit in volkskundlicher Schicht. Düsseldorf, 1937.; Volk und Volkstum. Jahrbuch für Volkskunde, I—III. (Red.: *Schreiber, Georg*) Düsseldorf, 1936—1938.

folyamat, de tudatos tudományszervező munka eredménye. Igen nagyra kell értékelnünk az egyházak, különösen a római katolikus egyház érdemeit ezen a téren. A kutatógárda jelentős része is az ő soraikból került ki, s a nagy anyagi támogatás mellett publikációs lehetőségeket is biztosítottak az idevonatkozó írások közlésére. A vallási néprajz politikai ügy lett.<sup>18</sup> Felmerült önálló intézményesítésének igénye. Ez meg is valósult egy vallási néprajzi intézet létrehozásával, s a tudományág az egyetemi oktatásban is helyet kapott.<sup>19</sup> A harmincas évek végén és a negyvenes évek elején már szintetizáló munkák is megjelentek. Az ezt követő visszaesésben nagyrészt politikai okok játszottak közre. Az utóbbi néhány évben ismét némi fellendülés tapasztalható, de a hangsúly jelenleg a valláskutatás egyéb területeire esik. Legújabbán *Székely László* fogalmazta meg a vallási néprajz előtti feladatokat.<sup>20</sup> A magyar kutatók közül *Bálint Sándor* a kezdetektől kiemelkedő szerepet játszik, s munkásságával képviseli a magyar vallási néprajzot. Az eddigieken kívül meg kell még említenünk *Dám Ince*, *Manga János* és *Schram Ferenc* nevét is, akiknek a magyar vallási néprajz szintén sokat köszönhet.

A vallási néprajz mellett — vagy inkább helyett — a hatvanas-hetvenes években hazánkban a vallásszociológiai kutatások kaptak nagyobb hangsúlyt mind egyházi, mind marxista részről. *Csanádi Béla* és *Tomka Miklós* a külföldi kutatások legújabb eredményeinek alkalmazásával igyekeznek széles társadalmi alapokra helyezni a magyar vallásszociológiát, s a vallásosság méréséhez objektív kritériumokat és módszereket választani.<sup>21</sup>

18. *Karsai Géza*: Hittudomány és néprajz. Theológia, IV. 1937. 247.

19. *Karsai Géza*: A vallásos néprajz fellendülése. Pannonhalmi Szemle, XII. 1937. 65.; *Schwartz Elemér*: A néprajz új útjai — a katolikus néprajz. Katolikus Szemle, XLVIII. 1934. 416.

20. *Székely László*: A néphagyományokat őrző egyház. Vigilia, XLI. 1975. 109—112.; *Uő.*: A vallásos néprajz útjai és feladatai. Vigilia, XLII. 1976. 35—42.

21. *Vö. pl.*: *Csanád Béla*: A katolikus vallásosság mérése hazánkban. Vigilia, XLI. 1976. 294—303.; *Tomka Miklós*: A vallásosság mérése. Magyar Pszichológiai Szemle, XXX. 1973. 122—135.

A vallásszociológia és a vallási néprajz határán mozog a nemrég elhunyt *Kardos László* kiváló munkája,<sup>22</sup> amelynek jelentőségét a helyszín jó megválasztása is fokozza. Megállapításainak általánosításakor azonban épp a falu speciális jellege miatt is óvatosan kell eljárnunk.

A vallási néprajz tárgya, terminológiája, felosztása még ma sem lezárt kérdés, s ez főképpen a magyar elméleti irodalom és tudományos gyakorlat hiányosságának köszönhető. A magyar vallási néprajz rövid virágzása alatt nem tudott jelentősebb önálló eredményeket elérni, így kénytelen volt nagyrészt a német szakirodalomra támaszkodni.

Schwartz Elemér—Weigert Joseph nyomán — a vallási néprajzot a lelkipásztorkodástan (katolikus diszciplína) alkalmazott tudományának tekinti.<sup>23</sup> Véleményén azonban néhány év múlva változtat, s a vallási néprajzot már önálló tudományként tartja számon.<sup>24</sup> A *Schreibertől* átvett *egyházi néprajz (klichliche Volkskunde)* kifejezés tartalmát megpróbálta a német minta alapján egyházak szerint elkülöníteni *katolikus, evangélikus stb. néprajzra*. A tudományág tárgyát *néphit, néperkölc, liturgia* alkotja nála.<sup>25</sup>

A magyar vallási néprajzban azonban az egyházakra tagolódás nem valósulhatott meg, mivel a kutatások mennyiségileg mindvégig messze elmaradtak a néprajz többi ága mögött. Történetek ugyan próbálkozások evangélikus, református néprajz megteremtésére, de *Illyés Endre, Ujszászy Kálmán és Márkus Mihály*

22. *Kardos László*: Egyház és vallásos élet egy mai magyar faluban. Budapest, 1969.

23. *Schwartz Elemér*: Vallási ... i. m. Hasonló felfogás alapján fejti ki a vallási néprajz és a népi vallásosság elméleti alapkérdéseit *Dám Ince* is. Vö. *Dám Ince*: A lelkipásztori néprajz alapelvei. Magyar Barát, XXIV. 1944. 4.; *Uő.*: Népi vallásosság. Az egység útja, II. 1944. 150.

24. *Schwartz Elemér*: A néprajz ... i. m.

25. *Schwartz Elemér*: A néprajz ... i. m. 413—414.; Vö. még: *Schreiber, Georg*: Nationale ... i. m. 54—55.

kezdeményezéseit<sup>26</sup> nem követték további munkák, a magyar vallási néprajz mindvégig csak a római katolikus hagyományokkal foglalkozott. A görögkatolikusok vallásos néphagyományainak kutatására, amelyre dolgozatunkban vállalkoztunk, mindezideig mégcsak kísérletek sem történtek, holott tapasztalataink szerint a hagyományokat az összes többi vallás közül ők őrizték meg legjobban.

A népi vallásosság kutatását *Marót Károly* két ágra bontja: az egyik egyházi érdekű, a másik szerinte a tételes valláson kívüli folklór jelenségeket tárgyalja.<sup>27</sup> A *népi vallásosság kutatása* és a *vallási néprajz* fogalmát megkülönbözteti egymástól, egyúttal felhívja a figyelmet a kettő közötti nagy érintkezési területre. E területet az *élő hit* igen tág és közelebről meg nem határozott kifejezéssel illeti.<sup>28</sup>

*Szendrey Ákos* a következőképpen fogalmazza meg a vallási néprajz területét. „Mi csak azt tartjuk a vallásos néprajzba tartozónak, ami népi, azaz népi eredetű, vagy papi, egyházi rendelkezések népi átalakítása.”<sup>29</sup>

Összetettebb azonban a kérdés, ha a kategória tartalmi oldalát vizsgáljuk. A vallási néprajz területe a tudományos munka során számos technikai, rendszerezési problémát vet fel. Jó példa erre *A Magyar Néprajztudomány Bibliográfiája*, amelynek há-

26. *Illyés Endre*: A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára. Szeged, 1931.; *Márkus Mihály*: Evangélikus néphagyományok. Keresztyén Igazság, VIII. 1941. 141—164.; *Ujzászy Kálmán*: A falu. Útmutatás a falu tanulmányozásához. Sárospatak, 1936. Rajtuk kívül még *Gunda Béla* is megpróbálkozott egy figyelemkeltő írással az egyházi szempontú vallási néprajzzal kapcsolatban református részről: *Gunda Béla*: Református vallási néprajz. Református Élet, VIII. 1941. 13. sz. 1—2.

27. *Marót Károly*: Vallás és nép. Budapest, 1939. 4.

28. *Marót Károly*: Vallás... i. m. 6.

29. *Szendrey Ákos*: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Ethn., LI. 1940. 90. *Bálint Sándor* ezzel szemben az ősvallás „délibabos hajszolása” helyett a jelen vallásosság kutatását tartja fő feladatunknak: A magyar vallásos néprajz problémái. Vigilia, II. 1936. 3. sz. 56.

rom eddig megjelent kötete — a közölt anyag arányaihoz igazodva — három különböző felosztást alkalmaz.<sup>30</sup>

E problémák nagy részét a népi vallásosság fogalmának bizonytalansága okozza. Ehhez egyrészt a vallási néprajz népfogalmát, másrészt a népi vallásosság jellegét kell tisztáznunk. A történelem során valamennyi magasvallás esetében megfigyelhető a vallásgyakorlás bizonyos kettőssége. A tételes vallást birtokló, hirdető és elfogadó szellemi ill. urbánus rétegekkel szemben mind a buddhizmusban, mint a hinduizmusban, mind az iszlámban stb. létezett a vidéki tömeg, amely vallási szempontból erősen eltérő, éppen ezért gyanús volt.<sup>31</sup> A középkori kereszténység sem kezelte egyenrangúként a paraszti vallásosságot.

Amíg a városi lakosság vallásossága befelé fordult, individuális, aminek oka a társadalmi kapcsolatokban is kereshető, a népi lelkialkatának jobban megfelel a kollektív kultusz; a közös imádság, éneklés, búcsújárás.<sup>32</sup> A népi kultusz gyakran eltér a vallás tanításaitól, a liturgikus vallásgyakorlástól, s ezt az eltérést évszázados hagyományok rögzítik és tartják fenn. A városi vallásosság spekulatívabb, individuálisabb jellege miatt ott ezek az eltérések rendszerint megmaradnak a gondolatok szintjén, a vallásgyakorlásba ritkán szövődnek bele, s éppen ezért az átadás-átvétel lehetősége sincs a gyakorlatban biztosítva. (Magasabb szinten ez megvalósul az egyes filozófiák elterjedésével.) Bár ezek jó része még alátámasztásra szorul, annyit megállapíthatunk, hogy a vallási néprajz értelmében akkor tartozik valaki a néphez, amennyiben vallásos élete a hagyományos kultúrában gyökerezik.<sup>33</sup> Nem tekinthetjük tehát a falusi embert vallási szempontból leegyszerűsített városi embernek.<sup>34</sup>

30. Lásd A Magyar Néprajztudomány Bibliográfiája megfelelő köteteit.

31. Weber, Max: The Sociology of Religion. Boston, 1963.

32. Bálint Sándor: Népünk imádságai. Regnum. Egyháztörténeti évkönyv. II. 1937. 21.

33. Komjáthi-Schwartz Elemér: A szentek népi tisztelete. Budapest, 1947. 13—14.

34. Schwartz Elemér: Falusi lelkipásztorkodásunk és a néprajz. Egyházi Lapok, LII. 1929. 193.

A népi vallásosságban maga a kultusz nagyobb szerepet játszik, mint a tisztelet tárgya,<sup>35</sup> másrészt igen nagy benne a tárgyi, vagy más formában konkrét (pl. valamely élethelyzet) elemek szerepe. A vallásosság a nép számára érzelmi kérdés, nem gondolati rendszer, „hanem szublimált élet, artistikus elragadtatás, mint a középkor legjobb századaiban.”<sup>36</sup> Megállapíthatjuk, hogy a nép a vallást annak gyakorlásán keresztül, a mindennapi élet minden eseményének tükrében, s nem gondolati úton, de érzelmileg és külső tényezőktől erősen befolyásolva éli meg, így a vallás számára az élet minden területére kiterjed. A népi vallásosság ennyire összetett jellegének a népi vallásosság kutatása, a vallási néprajz csak hasonlóan összetett kutatási terület vizsgálatával felelhet meg.

Mindez természetesen nem új gondolat a magyar vallási néprajzban. Ez a következtetés fogalmazódik meg *Karsai Géza* definíciójában, ami megfelel a tudományág tágabb, de egyedül teljes értelmezésének. A vallási néprajz tárgya eszerint „a vallásos néplélek megnyilatkozásainak felderítése a tárgyi és szellemi néprajz minden ágában.”<sup>37</sup> Ennek megfelelően beletartozik a mitológia, a népdalok, legendák, az erkölcs, a vallástörténet, a jog, a színjátszás, a szokások, a gyógyítás stb. számos formájának, vonatkozásának kutatása is.<sup>38</sup> Ugyanerre a következtetésre jut *Székely László* is legutóbb megjelent tanulmányában,<sup>39</sup> s ugyanez a felfogás tükröződik *Naumann* meghatározásában: „Az egyházi (vagy vallásos) néprajz felölei mindazt a néphagyományt, amely az egyházzal kapcsolatos, azzal valamiképpen összefüggésben van, így elsősorban idetartozik mindaz a kultúradomány, amelyet a nép egyenesen az egyháztól kapott és amelyet a saját módja szerint tett magáévá. De idetartozik mindaz a más néphagyomány is, amelynek gyökere nem az egyházban él,

35. *Pásztor Lajos*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Budapest, 1940. 111.

36. *Bálint Sándor*: Népiünk és a szentírás. Korunk Szava, V. 1937. 425.

37. *Karsai Géza*: Hittudomány ... i. m. 247.

38. *Karsai Géza*: Hittudomány ... i. m. 249—253., 343—346.

39. Vö.: *Székely László*: A vallásos ... i. m.

de amelyet a nép az egyház légkörébe hozott és így adott neki egyházas jellegét.”<sup>40</sup>

A tudományág tárgyának fentebbi elméleti körülhatárolásain túl azonban a hazai szakirodalomban ezeket az elveket alkalmazó komplex munka még nem született, az eddigi kutatások a vallási néprajz egy-egy részterületét dolgozták föl egyes földrajzi területeken, tájegységeken, ritkábban országos méretekben.

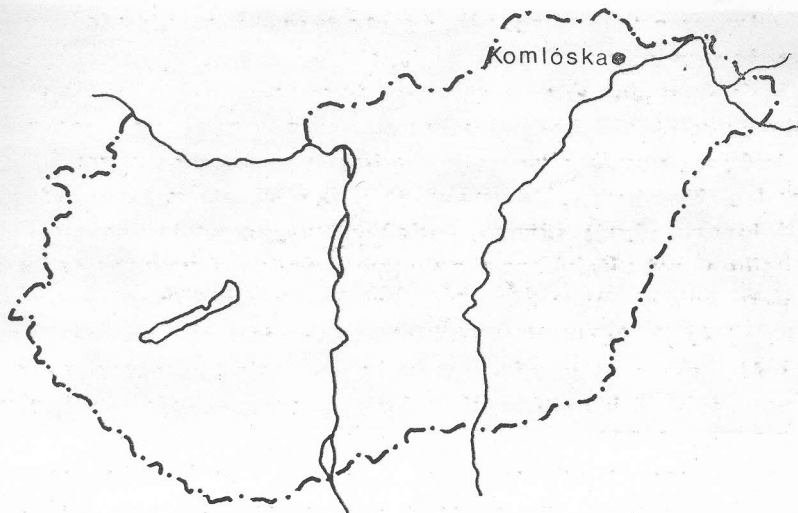
Kutatásunk tárgyát — a feldolgozás lokális jellege és egy egyvallású falura vonatkozó átfogó igénye következtében — a vallási néprajz e tágabb definícióinak szellemében határoztuk meg. Célunk nem a heterogén anyag teljességének bemutatása, hanem a falu folklórában levő kifejezetten vallásos jelenségek feltárása, beleértve a közösség életében nem közömbös hivatalos egyházi megnyilvánulásokat is. Mindezek a problémák kevéssé jelentkeznek egyes részterületek kutatásakor, egy-egy földrajzi egység, esetleg falu komplex vizsgálata azonban természetesen maga után vonja a téma behatárolásának szükségességét. Méginkább így van ez hazánkban, ahol az effajta valláskutatásnak nincsenek hagyományai.

A vizsgált falu, Komlóska az Egres patak völgyében húzódó rutén település. A lakosság csaknem teljes egésze görögkatolikus, kivételt csupán a családtagként betelepültek jelentenek. A falu lélekszáma az 1973-as adatok szerint 773 fő, s ez alig jelent változást a száz évvel ezelőtti állapothoz képest. A lakosság száma azonban kisebb időegységeket figyelembe véve már a múlt század eleje óta igen rapszodikusán alakul.

Komlóska neve az oklevelekben először 1396-ban bukkan fel Komlos formában. A mai szlávos végződésű névalak eredete kérdéses, mivel éppen a betelepült szláv lakosság körében maradt fenn az eredeti *Komlós* forma. A falu a későbbiek során más elnevezéseket is viselt, amelyek ma is élnek a helybeliek tudatában.

Komlóska történeti néphagyományaiban jelentős szerepet tölt be *Csirke Margit (Csirke Marcsa)* alakja, aki a már említett első

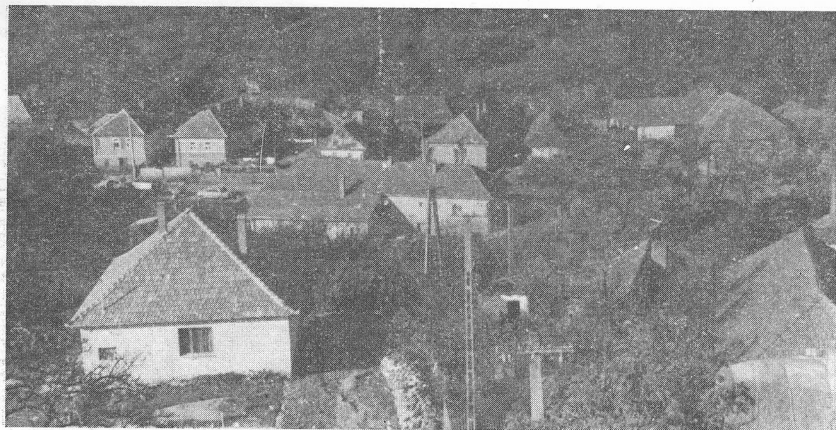
40. Idézi: *Márkus Mihály: Evangélikus... i. m. 162—163.*



oklevélben mint a falu birtokosa szerepel. Később Komlóska Rákóczi-birtok lett, s e két nevet a mondahagyomány gyakran hozta kapcsolatba egymással. Egy az egész faluban ismert változat szerint *Csirke Marcsa* Rákóczi szeretője volt, akit hűtlenségéért egy hordóba zárva gurítottak alá a *Pusztavár* meredek hegyéről. Nem tudhatjuk, vajon e csaknem hat évszázaddal ezelőtt élt, s csak helyi jelentőségű történeti alak megléte a falu hagyományvilágában a folyamatos hagyományozódás eredménye, vagy másodlagos fejlemény, amelynek alapját esetleg írott forrásokból merített helytörténeti ismeretek alkotják. A hagyományozódás folyamatosága ellen szól az is, hogy a magyar őslakosságra a XVII—XVIII. század folyamán jelentős számú rutén bevándorló réteg telepedett, amelybe az idők során a magyarság is beolvadt. A hagyomány emellett a falu eredeti helyét is mástutt jelöli meg.

Komlóska 1884-ig Abaúj, ezután Zemplén vármegyéhez, az egyházi közigazgatás szerint korábban az eperjesi görögkatolikus egyházmegyéhez tartozott. Nem lehet feladatunk most bele-



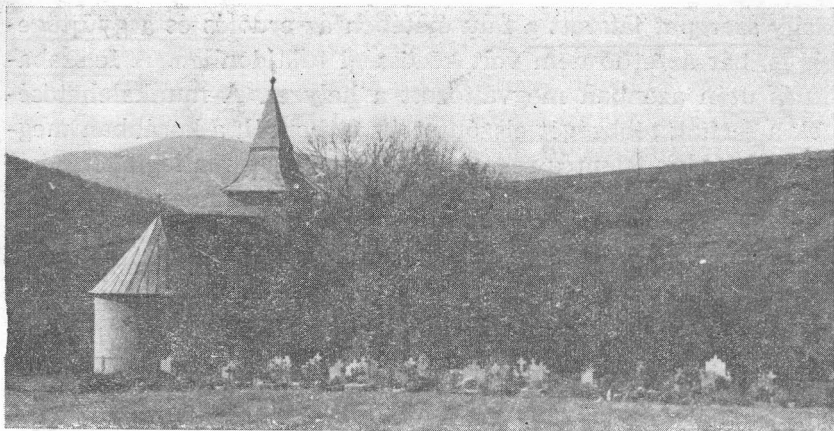


*Komlóskai falurészlet, 1979.*

mélyedni a falu történetének kérdéseibe, annál is inkább, mivel megtette már ezt *Baleczky Emil* is a nyelvi anyag vizsgálatákor.<sup>41</sup> A néprajzi, társadalmi áttekintés is kívülesik azon a határon, amelynek ismerete a vallásos hagyományanyag megértéséhez feltétlenül szükséges.

A legfontosabb tényezők, amelyek évszázadokon át segítettek megőrizni Komlóska népéletének archaikus vonásait, a földrajzi zártág, a vallási és nyelvi elkülönültség s az endogámia. Komlóska közvetlen környékén nincs hasonló adottságokkal és sajátosságokkal rendelkező falu. A szomszédos Erdőhorvátai és Tolesva lakossága túlnyomórészt római katolikus, s mindkét községben élnek reformátusok és görögkatolikusok is. Erdőhorvátiban görögkatolikus parókia nincs, az ottani leányegyház Komlóskához tartozik. A viszonylag közeli, de Komlóskáról nehezen; hegyeken át vagy jelentős kerülővel megközelíthető Háromhuta lakossága szlovák eredetű, vallása római katolikus. Az

41. *Baleczki Emil*: O jazükovoj prinaldezsnošti i zasšelenyi šzela Komlóška. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, II. 1956. 346—364.; Uő.: Vengerszkie zaimszvovanyija v lemkovszkom govore šzela Komlóška v Vengrii. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, IV. 1958. 23—46.



*A templom és a temető, 1979.*

endogám tendenciáknak, ezzel együtt pedig a kulturális elzárt-ságnak is legjobban a vallás kedvezett, amely Komlóskán egye-düli vallás lévén, s a környező településektől való eltérés követ-keztében a köré kialakult hagyományos szellemi kultúrát egé-szen a legutóbbi időkig képes volt megőrizni a tőle idegen hatá-soktól.

Nagyrészt az endogámiának tudható be, hogy a falu lakossá-gának legnagyobb része viszonylag kisszámú családnevet visel. Vannak ezek között magyar családnevek is, mint pl. Fehér, Fe-kete, Varga stb., többségük azonban szláv pl. Haluska, Maczka-nyics, Medzsibricki, Puhnyák, Szemán stb. A magyar család-nevet viselőket a hagyomány a magyar őslakosok utódainak te-kinti, s a közelmúltig közülük kerültek ki a vagyonosabbak. Ez-zel együtt társadalmi tekintélyük is nagyobb volt.

A vagyoni különbségek Komlóskán századunk első felében nem voltak jelentősek, de a társadalmi rangsort annál erősebben befolyásolták. A földterület legnagyobb része két nagybirtok kö-zött oszlott meg. A falu viszonylag kis határa, a földrajzi fekvés, az éghajlat s a kedvezőtlen birtokviszonyok következtében a földművelésből való megélés igen nagy nehézségekbe ütközött, bár igyekeztek minden talpalatnyi földet művelés alá venni.

Nagy szerepet játszott a falu életében az erdősítés és a gyűjtögetés is, bár az erdő nem volt közösségi tulajdonban. A felszabadulás után azonban megváltozott a helyzet. A munkalehetőségek a férfiak többségét elszólitották otthonról, a korábban megművelt földek jelentős része parlagon maradt, ma leginkább kaszálónak szolgál. A földhöz való kötődés mindemellett igen erős.<sup>42</sup>

A távoli munkahelyekre járás elkerülhetetlenül bizonyos változásokat hozott a szemléletmódban is, s a fiatalabb generációknál kikezdte az évszázados hagyományokon nyugvó helyi kultúra alapjait. Kevésbé érvényesül ez ott, ahol a komlóskaiak a munkahelyen külön közösséget alkotnak, mint pl. Tolcsván, ahová a komlóska nők legnagyobb része naponta dolgozni jár. Mélyebb nyomot hagy a városi kultúra a Miskolcon, Budapesten dolgozó, hetente-kéthetente hazajáró férfiak gondolkodásában. Világnézetüket azonban még mindig a helyi hagyományos élet-szemlélet határozza meg. Mindez természetesen a komlóskaiak viselkedésében, magatartásában is megmutatkozik, amelynek jellegzetességei nem kerülnek el a környező falvak lakosságának figyelmét, s nemegyszer csípős tréfával fűszerezett megjegyzésekben, rövid történetekben bukkannak fel.

Munkám fő célja Komlóska bomlásnak indult, de még csaknem teljes vallásos hagyományanyagának feltárása, különös te-

42. Az itt felhasznált adatokat lásd: *Baleczki Emil*: O jazükovoj... i. m.; *Uő.*: Vengerszkie... i. m.; *Bonkáló Sándor*: A rutének. Budapest, é. n.; Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyve, 1978.; Az 1970. évi 11. népszámlálás Borsod-Abaúj-Zemplén megyei adatai.; *Fényes Elek*: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapötja statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836—1840. III.; *Hodinka Antal*: A munkácsi görög katolikus püspökség története. Budapest, 1910.; *Kiss Lajos*: Komlóska. In: *Uő.*: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1978. 351.; A Magyar Népköztársaság Helységnevtára. Budapest, 1973.; Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Budapest, 1937.; *Paládi-Kovács Attila*: Ukrán szörványok a 18—19. században Magyarország északkeleti részén. Népi kultúra — népi társadalom, VII. 1973.; Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. (Szerk.: *Borovszky Samu*) Budapest, 1896.

kintettel azokra a tényezőkre, amelyek az emberi élet bármely területén a vallásra valamilyen hatással vannak, azt valamilyen módon befolyásolják, köztük olyanokra is, amelyek szerepe már nem, vagy alig érvényesül, de századunk elején még eleven tényezők voltak. Ezek közé tartozik több hivatalos egyházi mozzanat is, amelyeknek pusztá megléte egy közösségben jelentős mutatója lehet a vallásosság mértékének, jellegének. Ugyanakkor nem kap helyt több vallásos színezetű hagyományelem, amelynek e szempontból nincs vallásos jelentősége.

Kutatásaimat Komlósán 1976—1979 között végeztem a KLTE Néprajzi Tanszéke tervmunkájának keretében. A kutatás irányításáért köszönetet mondok tanáromnak, *Ujváry Zoltánnak*, szíves tanácsaiért köszönettel tartozom lektoromnak, *Bálint Sándor* professzornak.



Az ember alapvető tulajdonságai közé tartozik, hogy igyekszik környezetét saját szükségleteinek és ízlésének megfelelően alakítani. E szükségletek nagyrészt gazdaságiak, de nem elhanyagolhatók a környezetteremtés szellemi motiválói sem. Soha nem volt ez idősebb, mint korunkban, amikor a környezet megfelelő alakítása egyik legégetőbb lélektani és politikai kérdéssé vált. Politikai, ideológiai jelentést hordoz a földrajzi nevek, közteri szobrok, plakátok jórésze, s a múltban sem volt ez másként. Az immár két évezredes keresztény ideológia jelentős tényezője volt mindvégig a környezet, amelynek nevei, mesterséges elemei egyaránt a benne élők vallásosságának tanúi az évszázadok távolából. Különösen így van ez a népi elnevezések esetében.

A vallás és a környezet kapcsolatának gondolata nem új a néprajzi szakirodalomban, ennek ellenére alig akad olyan munka, amely a vallásosság vizsgálatakor ezzel a tényezővel komolyan számol. Nem csoda, hogy a vallási néprajzban használatos terminológia sem fedi a környezet jelentésének egészét.

Schreiber Georg a szakrális táj (Sakrallanschaft) fogalmának megalkotója szakrális tájon egy-egy búcsújáráshely, szakrális központ kisugárzási területét értette.<sup>43</sup> Ennek megfelelően értelmezi a fogalmat Bálint Sándor is, aki a búcsújáráshelyek mellett kiemeli a kolostoroknak a településekre gyakorolt hatását is.<sup>44</sup>

43. Schreiber, Georg: Die Sakrallandschaft des Abendlandes mit besonderer Berücksichtigung von Pyrenäen, Rhein und Donau. Düsseldorf, 1937.; Karsai Géza: Hittudomány . . . i. m. 338.

44. Bálint Sándor: Búcsújárás és település, In; Uő.: Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népiélet köréből. Kassa, 1944. 44—55.

*Jánossy Gyula* is hasonló felfogásban írt kiváló tanulmányt.<sup>45</sup> A *szakrális táj* elnevezést már mint általánosan használt kategóriát próbálja magyarítani *Vámos István* a vallási néprajz más kifejezéseivel együtt.<sup>46</sup> A környezet és a vallás közötti kapcsolatot a magyar szakirodalomban eddig *Bálint Sándor* vette leginkább figyelembe a búcsújáróhelyek ismertetésekor.<sup>47</sup> A környezetnek a vallásos néplélekre gyakorolt hatását azonban inkább személyes élmények alapján, s nem tudományos eszközökkel vizsgálja.

A *szakrális táj* eddigi jelentéstartalmát elfogadva azonban látnunk kell, hogy a környezet és vallás kapcsolata túlmutat e földrajzi értelmezésen. Ilyen módon tágabb értelemben *szakrális táj*nak tekinthetjük az ember környezetének mindazon tárgyi elemeit, amelyek valamilyen vallásos tartalommal rendelkeznek számára; vallásosságának gyakorlására készítetik, vagy pusztán emlékezetébe idézik a vallást. A dologi elemeknek különösen nagy jelentősége van a falusi ember konkrétumokhoz, tárgyakhoz, cselekvésekhez kötött vallásosságában, amelynek megismerése éppen e fő kellékek mellőzésével nem lehet teljes. Minderre a kérdés részletesebb kifejtése nélkül a magyar szakirodalom már többször is utalt,<sup>48</sup> gyakorlati munkára azonban alig került sor, kisebb jelentőségű irodalommal csak néhány környezeti elem rendelkezik. Ezekről a megfelelő helyeken teszünk említést.

~45. *Jánosi Gyula*: Barokk búcsújáróhelyeink táji vonásai. Pannonhalmi Szemle, XIV. 1939. 350—356.

46. *Vámos István*: Szentségi táj. Ethn., LVIII. 1947. 237—238.

47. *Bálint Sándor*: Boldogasszony vendégségében. Budapest, 1944.

48. *Vanyó Tihamér*: A plébániatörténetírás módszertana. Regnum. Egyháztörténeti évkönyv, IV. 1940—1941. 54.; *Varga Zsuzsanna*: Szakrális emlékek. Budapest, 1973. 5.

A szakrális táj alapvető eleme a közvetlen környezet vallásos tartalma, különösen a nép körében, ahol az intenzív vallásosság-hoz elengedhetetlen a kellékek széles tára, amelyek minduntalan alkalmat adnak, s készítetnek az Istennel, vallással való kapcsolat fönntartására. Ezt a célt szolgálja a szoba szakrális tere, mely egész Magyarországon, így Komlósán is ismert.<sup>49</sup> Az utára néző és valamelyik szomszédos fal bezárt szöge még századunk első felében is a rendszeres imák helye volt. Elengedhetetlen kellékei a Mária-kép és a feszület. Az imádkozás már nem kötődik ehhez a helyhez, de az idős magános asszonyok sok időt töltenek itt az ablak alatti lócán üldögélve, amikor gyakran imakönyvet olvasgatnak, imádkoznak.



Lakószoba kultikus tere, 1977.

49. Gunda Béla: A társadalmi szervezet, a kultusz és a magyar parasztszoba térbeosztása. MTA I. Osztályának Közleményei, XVII. 1961. 247–268.



A sarokban kis asztalka áll, zsúfolásig megrakva a búcsúkból hozott kisebb tárgyakkal. A falak a szentek képeivel, esetleg közeli rokonok fényképeivel és díszes tányérokkal vannak, inkább csak voltak beborítva. Mindezek a tárgyak nem annyira esztétikailag, mint inkább az ábrázolt dolgok jellegénél fogva gyakoroltak nagy vonzerőt az ottlakókra. Apotropikus jellegük már csak elszórtan él a hagyományban.

E sarkoknak a gyűjtők általi megkopasztásuk után szinte mérhetően csökkent a szakrális szerepe. Csak a vallási szempontból leglényegesebb tárgyak maradtak meg, s a sarok elvesztette mindazt a többletet, amellyel kultikus szempontból a ház többi részével szemben rendelkezett. E változás pedig nem kizárólag a közömbösödési folyamat eredménye, hiszen a legutóbbi időben a vallásukhoz legjobban ragaszkodók között is végbement.

### Útmenti feszület

A határban álló feszületekkel a német szakirodalomban már többen is foglalkoztak. Magyar részről mindössze egy kisebb munka áll rendelkezésre,<sup>50</sup> bár a keresztek szerepéről több forrásértékű egyháztörténeti kiadvány is értékes adatokat közöl. A keresztek nagyobb jelentősége a barokk vallásosság idején tettek szert,<sup>51</sup> s bár állíttatásuk ténye és körülményei a korabeli vallásosság kifejezői, a ma és a közelmúlt vallásosságára gyakorolt hatásuk révén a népi áhitat önálló tényezőivé váltak.

Komlóskán 6 szabadban álló feszület van. Az ún. határkereszt a komlóskai és az erdőhorváti határ találkozásánál áll mintegy elválasztó jelként, még jóval a falun kívül. A falu szélétől bel-

50. *Kunt, Ernő*: Flurkreutze in Ungarn. Volkskunst, II. München, 1979. 183—189. A kutatások hiányosságára hívja fel a figyelmet *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. Budapest, 1977. I. 345.

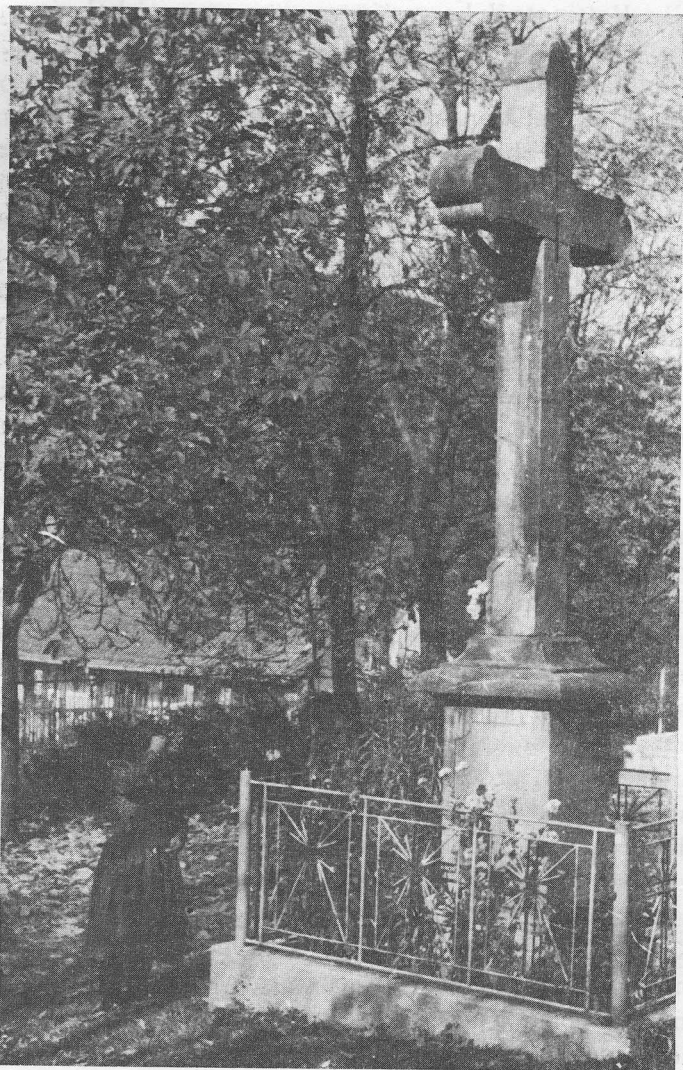
51. *Jánosi Gyula*: Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán. Pannonhalma, 1935. 42—43.; *Varga Zsuzsanna*: i. m. 5.

jobb áll a Hattingerek keresztje, van egy-egy az iskola és a templom kertjében, végül kettő a temetőben. Ez utóbbiak közül az egyik hivatalos egyházi szertartások helyéül szolgál, s nagybőjtben járnak ki mellé énekelni az asszonyok. A fennmaradó négy keresztet módosabbak állították kőből. Előfordult, hogy két család fogott össze erre a célra a költségek megosztása végett, ilyenkor mindkét családfő neve szerepel a feszület talapzatán. Az egyik keresztet Amerikát megjárt család építtette megtakarított pénzéből, a határkeresztet állíttató családok a hagyomány szerint fogadalomból tették ezt egy régi marhavész alkalmából. A vallásos hagyományok erősségének szép példája a késői utódok áldozatkészsége az elmúlt évben idegenek által tönkretett kereszt megújítása során. Az új kereszt teljes költségét vállalni akarták, s bár az egyháztanács az összeg nagyságára való tekintettel gyűjtést rendezett, igen sokkal járultak hozzá.

Általános elképzelés Komlósán, hogy kereszttek oda kellenek, ahol rosszlelkek, ijesztők járnak. Mindez fennáll a határkereszt esetében, de számottevően befolyásolja a hozzá fűződő hiedelemanyagot a közeli Pap-kút mondavilága. Annál azonban szégyesebb, s csak néhány hiedelemalak megjelenését tartalmazza.

Ezek a feszületek Sárospatakon készültek századunk elején. Felállításuk után processzióval került sor a hivatalos szentelési szertartásra, amelytől fogva a kereszttek szentelményként funkcionálnak. A falu emlékezetében mindössze a határkereszt felszentelése él elevenen.

Az útmenti feszület legfőbb célja az előtte elhaladót a vallásra, Krisztusra emlékeztetni. A szenvedő Krisztus látványa ugyanakkor valamilyen vallásos megnyilvánulásra is készítet, ami nem közömbös az így cselekvésre bírt egyének számára. Komlósán a 10—45 éves férfiakat csak részben ideszámítva az egész lakosság gyakorlója e cselekvéseknek. Aki a feszület előtt elhalad, leggyakrabban keresztet vet. A férfiak, ha mindkét kezük szabad, vagy szekéren ülve kalapjukat is megemelik baljukkal, miközben jobbkezüikkel elvégzik a keresztvetést. A keresztvetés gyakran rövid szöveggel is párosul. Tartalmilag ezek két



*Keresztvetés a kereszt előtt, 1978.*



*Fakereszt festett pléh Krisztussal a temetőben, 1979.*

típusba tartoznak. Az egyik könyörgés: *Uram, segíts, adj erőt, egészséget!* A másik változat megszólító jellegű fohász, amelyet inkább az asszonyok mondanak: *Krisztus Urunk, aki értünk szenvedsz a keresztfán! Imádunk Téged, Krisztus és áldunk Téged, mert Te szent kereszted által megváltottad a világot.* Mindezek a szövegek nem komlóscai eredetűek, de a falu vallásossága szempontjából ennek nincs jelentősége.

Ritkább eset a kereszt előtt elmondott ima, de a vallásosság mélyebb rétegeibe nyúlik. Idősebbeknél erre még gyakrabban sor kerül. Ugyancsak kötelező ima színhelye volt a kereszt a gyalogos búcsújárás idején. A búcsúskereszt minden útbaeső feszület előtt megállt és közös imát végzett.

A keresztet díszítését az idősebb asszonyok végzik. Főleg az, akinek a kereszt a háza előtt áll, de mások is visznek virágot.

A feszületek köszöntéséről a komlóscaiak az ország más tájain sem feledkeznek meg. Ennek jelentőségét azonban a gépjárművekkel való közlekedés fokozatosan csökkentti.

### *Vallási vonatkozású földrajzi nevek*

A földrajzi nevek ideológiai tartalmára már utaltunk. Mindez lehet a politikai hatalom tudatos tevékenységének terméke, a népnyelvi alakulatokkal azonban más a helyzet. A népi elnevezések a kisebb földrajzi egységeken belül a folklór egyéb jelenségeihez hasonlóan a szájhagyományozódás útján maradtak fenn, ill. változtak, s a kartográfia is rendszeren innen vette adatait. A határrészek, dűlők népi elnevezései tehát önálló módon alakultak ki több tényező hatására. Anélkül, hogy ebbe a nyelvészet által már alaposan feltárt területbe mélyebben belemenénk, csak annyit állapítunk meg, hogy a vallási néprajz szempontjából ezek a népnyelvi adatok annyiból fontosak, hogy esetleg valamilyen korábbi kultusznyomra utalhatnak, de mindenképpen következtethetünk belőlük az egyháznak, a vallásnak a névadó képzeletre gyakorolt hatására. Ami nem játszik szerepet valamely közösség tudatvilágában, vagy közömbös számára, ab-

ből kevésbé valószínű, hogy az egész közösség számára elfogadott és használt elnevezés váljék. Ugyancsak utalhatnak a népi földrajzi nevek korábbi templomok, kolostorok helyére, birtokaira, szerzetesrendek hatására, vagy pusztán arra, hogy a nép kultúrkincsének valamely vallásos elemét valamilyen kapcsolatba hozta az illető hellyel. A földrajzi nevek vallási vonatkozásainak jelentőségére Bálint Sándor hívta föl a figyelmet,<sup>52</sup> de a kutatásban ezen a téren még semmi nem történt.

A hagyomány szerint Komlóska régi neve Szent Anna falva volt. Erről azonban nem sokan tudnak, s a falu hagyományaiban ennek semmi nyoma, semmi szerepe nincsen.

Jelentősebb ennél a már említett Pap-kút hagyományanyaga. Ennek fönymaradását elősegítette, hogy történeti, vagy annak vélt alapokra épül. Az elnevezés eredetét egyöntetűen a papokkal hozzák kapcsolatba, egy vagy több pap ottani halálával. A halál neméről különbözőképpen vélekednek, vízbefúlás, gyilkosság, megfagyás egyaránt előfordul a rövid közlésekben. Homályos utalások vannak arra is, hogy a környék papok lakhelye volt, ez azonban a Barát-rét mondaanyagának kontaminálódott változata is lehet. A papok erőszakos, vagy legalábbis nem természetes halála következtében számos ijesztővel kapcsolatos hiedelemközlés is ismert, ahol az ijesztő hiedelemalak pap. Az összefüggés a papok halála és a pap alakjában ijesztő lélek között azonban már igen elhomályosult, mindössze egy adat utal arra, hogy ennek maguk is tadatában voltak. Eszerint manapság már azért nem ijesztenek, mert már kiszolgálták az elégtételt, ami kellett nekik.

Az élménymondák másik csoportja látszólag már nem áll kapcsolatban a névmagyarozattal, ember, kacska, nyúl, kutya alakban kísértő lelkek megjelenéseit tartalmazza a Pap-kút környékén. Elképzelhető, hogy mindez rokonságban van a helyszínen esett erőszakos halállal, de lehet, hogy csak a többi történet ana-

52. Bálint Sándor: Gyűjtőtervezet a vallásos néprajz kutatásához. Erdélyi Iskola, VIII. 1942. 457—458.

lógijára alakultak ki a helyhez kapcsolódó hiedelemalakok változatai.

A *Barát-rét* (*Klastrom-rét*) névmagyarázatainak és hagyományainak valóságmagját magán a néven kívül a felszíni formák, kövek is erősítik. A hely azonban félreesőbb, mint a *Pap-kút*, így kevesebb élménymondával találkoztunk, a többség az ismeretségében előfordult titokzatos eseteket tudta csak elmondani. A hagyomány magját egy elsüllyedt, vagy összedőlt templom, kolostor alkotja. Itt mutat összefüggést a *Pap-kút* történeteivel is. A történetek másik főmotívuma a harangszó, amelyet a legkülönbözőbb időpontokban lehet hallani erről a helyről. Volt, aki vasárnaponként, mások csak nagyecsütörtök éjfélkor hallották a harangszót. Néhányan tudni vélik azt is, hogy a kolostorban missziós papok laktak, mások meg, hogy a templom falai-  
ba egy embert falaztak be. Ugyancsak volt, aki misét hallott itt vasárnap délután, amikor erre járt.

### Temető

A magyar néprajznak már századunk eleje óta igen divatos és szerteágazó szakirodalommal rendelkező ága a temető néprajza. Bennünket most a temető nem mint önálló néprajzi jelenség, csak mint a vallásos környezet egyik eleme, megszentelt földterület, egyházi és néprajzi kultuszhely érdekel.

A komlóskai temető a templom mellett, attól északra, északkeletre fekszik. Területének csak viszonylag kis részét foglalják el a sírok, a többit a harangozó megműveli. A sírok által elfoglalt terület a temetkezés ideje alapján szintén több részre osztható. A legkorábban a templom melletti, a falu felől elkerített földdarabba temetkeztek, itt a hantok már alig látszanak, a sírkövek kidőltek, összetöredeztek. Az új sírokat is ide ássák jelenleg, de már szabályos egymásutániségben. A temető jelentős része kinyúlik kelet felé. Ebben a 80—100 m hosszú, mindössze 6—8 m széles sávban vannak a gyermeksírok, s a szélén a kereszteleetlenül meghalt gyermekek sírjai. Felnőttek is te-



*Régi típusú sírkő, 1979.*





Kőkereszt a temetőben, 1979.

metkeztek ide, s hátramaradt rokonaikat most is ide temetik férjük, feleségük mellé. A sírok kelet—nyugati irányúak, láb-  
bal vannak kelet felé, párhuzamosan a templommal.

A temető kultusza nem mondható egységesnek a faluban. Halottak napja előtt már egy héttel mindenki rendbehozza hozzátartozói sírjait, s a halottak estéjét is kinn tölti csaknem az egész falu. Erről még bővebben lesz szó. Ugyancsak rendbehozzák a sírokat tavasszal, s a lakosság jórészenek ebben ki is merült temetői tevékenysége. Nem elhanyagolható azonban azok



*Sírhantra és sírjel helyett ültetett fenyőfák, 1979.*

száma sem, akik 2—4 hetente rendszeresen meglátogatják hozzátartozóik sírjait, állandóan rendben tartják őket, s minden alkalommal imádkoznak a halottért.

A sírokra jelenleg minden család sírkövet állít. Századunk közepéig ez nem volt még általános, a régi sírokra sokszor csak újabban került sírkő a fakereszt helyett.

A sírok díszítésére a legkedveltebb virágok az *árvácska*, a *fátyolka*, és a *krizantén*. A századunk közepéig használt hosszan elnyúló temető rész sajátos díszei a sírok közepén emelkedő, sokszor 8—10 méter magasságot is elérő fenyőfák. Annak ellenére, hogy általánosan szépek tartják ezt a díszítést, az újabb sírokra már nem ültetnek fenyőfát, s több helyen a már meglévőket is kivágták: *nehéz tartani a halottnak*.

### Templom

A falu szakrális életének központja a templom. Az épület vizsgálata néprajzi szempontból több okból is kívánatos. Nemcsak az emberi élet fordulói kötődnek szorosán a templomhoz, de a felszabadulás előtt a falu társadalmi, kulturális életének java-része is.<sup>53</sup> A néprajzi kutatásokban a templom rendszerint csak mellékesen kerül szóba; családi, társadalmi események színhelye, népszokások, hiedelmek központja és tárgya, esetleg népi építészeti objektum. Holott a templom több volt ennél: a kultusz központja, amelynek állapota, külleme az egész falu ügye.

A komlóscai templom magaslatra épült, a völgyben húzó-dó falunak csaknem minden pontjáról látható. Ez pedig nem mellékes a látvánnyal állandó kontaktusban élő és dolgozó pa-rasztember szempontjából. Befogadóképessége mintegy három-száz fő, megjelenésében, arányaiban megfelel a lakosság igényei-nek, sokan büszkék is templomukra.

A templom gondozása közös ügy. Rendszerint a harangozó ta-karítja, de nagyobb ünnepek előtt fiatal lányok, asszonyok is se-gítenek feldíszítésében. Ugyanilyen alkalmakkor a harangozó virágért járja a falut, de a hívek maguktól is visznek a templom-ba virágot.

A templom kellékeit szintén adakozásból szerzik be. Gyer-tyaszükségletét régebben a lakodalomkor összegyűlt, eredetileg

53. Kunt Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban. Debrecen, 1978. 129.; Vanyó Tihamér: i. m. 6—7.

a szakácsok részére gyűjtött *kásapénz*ből fedezték, az összeg emelkedésével és a villany bevezetése óta azonban ezt a pénzt másra tudják fordítani. A gyertyákat a hívek jelenleg megveszik a boltban, s mise vagy istentisztelet után a templomban hagyják. Búcsúkból is gyakran hoznak gyertyát és egyéb apróságokat, szentképeket a templom részére, ez utóbbiakból azonban a templomban egy sem látható, s a pap kérésére már nem is nagyon adnak ilyeneket az egyháznak. A helyi templombúcsú alkalmával az idegenek s a távolból hazatérő elszármazottak szintén hoznak díszgyertyákat. A füstölésre szolgáló gyantát a harangozó szedi össze, s a pap kérésére gyerekek is visznek.

Oltárterítőket, miseruhát, zászlókat a már említett *kásapénz*-ből vesznek. A terítőket rendszerint a vett anyagból a papné varrja meg, de az asszonyok is szívesen végeznek ilyen munkát. Legutóbb a pávakör tagjai varrtak a templomnak egy egész garnitúrát.

A templomi viselet az ünneplő ruha. Még hétköznap is felveszik, ha misére mennek. A fiatalok ehhez nem tartják olyan szigorúan magukat, mert nekik a munkaruhán kívül több ruhájuk is van. Nagybőjtben feketében járnak a templomba.

A templomba belépve a térdhajtás után az idősebbek megcsókolják az oltár előtt álló Mária-képet, majd elfoglalják szokott helyüket. Egészen a legutóbbi évtizedekig szigorú ülésrend uralkodott a templomban. Baloldalt a padok előtt álltak a lányok. Az első sorokban a fiatalasszonyok ültek, majd kor szerint az idősebbek egyre hátrább. A férfiaknál nem a kor, de a társadalmi rang, a vagyon számított. Elöl ültek a faluban legtekinélyesebb emberek, majd a megfelelő sorrendben következtek hátrafelé. Mindenkinek saját helye volt, amelyet mindig fönntartottak neki. A legények, a fiatal házasemberek és a szegényebbek fönnszorongtak a karzaton (*kóruson*). A *pitvar* ugyancsak a szegényebbek helye volt, s álltak közülük a templomon kívül is. Ha a gazda meghalt, helyét fia örökölte a pad-sorban, aki ekkor lejöhetett a *kórus*ról. Nagy megszegényítés volt, amikor a gazdagok a szegényt *kiszólitották a templombul*.

Erre nemigen volt példa, s akkor is a szigorú ülésrend megsértése volt a kiváltó ok.

Nagy fáradságába került a jelenlegi (1979) papnak, amíg sikerült megszüntetnie ezt a rendszert. Férfiak még ma sem ülnek a baloldalra, s rossz szemmel nézik, ha véletlenül egy asszony ül az ő oldalukra. Többen pedig még most is kinn állnak a pitvarban, holott benn is lenne hely, s lehetetlen rávenni őket, hogy bemenjenek.

Országszerte ismertek a templomhoz, annak részeihez fűződő változatos hiedelmek. Komlósán ezek kevéssé népszerűek, mindössze három változatuk él. Egyik a papi öv varázserejébe vetett hit, amelyet fölvéve bárki megláthatja a boszorkányokat. A templomi szemetet a legények fonóba vonzására tartották hatásosnak. A lányok a kórusról söpörték össze, s elszórták a fonó felé vezető úton. Néhány éve már ezt nem gyakorolják, amióta a fonó megszűnt. A templomi kehely gyógyító erejében is bízhatnak néhányan; fejfájás ellen szentelményszerűen alkalmazzák a kehellyel való érintést.

### *Harang*

Bár a templomhoz tartozik, a harang a vallásos környezet önálló, máig is erősen ható tényezője. Funkciója hasonló a temploméhoz, de attól sokban független, a templom hatáskörét terjeszti ki messze az egész határban. A szakirodalom a harangot rendszerint a templomhoz hasonlóan csak mint a néphit, a szokások tárgyát, eszközét érinti, a harang keltette vallásos élményről, képzetekről eddig még nem esett szó. Született azonban hazánkban egy monografikus feldolgozás is a harangról, amelyben a néprajzi szempontok sajnos kevéssé érvényesülnek.<sup>54</sup>

A harang a legnagyobb szerepet a földeken dolgozó parasztember vallásosságában játssza, így jelentősége a fő munkahelyek áttevődésével megszűnőben van.

54. *Kovács Mihály*: A harang. Budapest, 1919.

A reggeli, déli, esti imára hívó harangszóra a határban dolgozók valamennyien abbahagyják a munkát, s elmondanak egy *Miatyánkot* vagy *Űrangyalát*, esetleg fohászkoznak. Az ima időtartamára kalapjukat is leveszik. A munkát az ima elmondása után rendszerint folytatják, de akad, aki megvárja vele a harangszó végét. Ha valamilyen okból nem hallják a harangszót, sokan az óra szerint is imádkoznak.

A harang zúgása esztétikai élményt is nyújt a falu lakóinak. Amióta azonban villannyal harangoznak, szokássá vált a harang tompább, gyengébb hangjára panaszkodni, holott az nem változott. A helybeliek szerint a villannyal hajtott harang színtelenebb hangjából már a közelgő halál előjelét sem lehet kiérezni.

Szentelményszerű, elhárító célzatú a harang alkalmazása vihar esetén. Kihalóban levő szokás, de még a legutóbbi időkben is volt rá példa.

A harang összetett feladatkört lát el. Amellett, hogy a templom határait terjeszti ki imára hívó harangozáskor, s a néphit más tulajdonságokkal is felruházza, értesíti a lakosságot a szaklári eseményekről, s egyben időjelző is szentmise és istentisztelet előtt.

Látszólag informatív szerepet tölt be a harang halálesetkor több jelentést is hordozva, a falu arányait tekintve azonban nem nagy azoknak a száma, akik innen értesülnek a halálesetről. Megfigyelhető itt egy vallásos szolgáltatósszerű funkció; a hozzátartozók harangoztatnak, de ennél a közösség vallásosságát mélyebben is érintő következmény, hogy hallatára az egész falu a halottra gondol. Az idősebbek jórészenél a halottas harangszó ugyanekkor az emberi élet nagy kérdéseit is fölidézi. Ez erősebben jelentkezik az első harangozáskor, de sosem hagyják ezt a szokatlan időben hallható harangszót figyelmen kívül.

A halottas harangszó tehát a közösségnek a halálesettel felmerülő igényeit több oldalról is segít betölteni. A fő igény ilyenkor egy vallásos közösségben a halott túlvilági boldogságának biztosítása, ezzel együtt a jogi kérdések rendezése; a halottnak igyekeznek mindent megadni, ami a vélekedés szerint őt megil-

leti. A harangozás ebben a szerepében az elégtétel és az útrabocsátás többi tárgyával és szokásával egyenrangú szerepet kap. Felnőtt ember számára mindhárom harangot meghúzzák, gyermek halálakor a két kicsit, öngyilkosnak pedig nem harangoznak. A harangszó már említett gondolat-irányító szerepének jelentősége a közösségben a halottal támadó úr betöltésének elősegítése. A halottra gondoló közösség ilyenkor értékeli a halott életét, mindenki a maga szempontjából, s azzal is mindenki számot vet, hogy mit veszített vele.

A különleges alkalmaktól eltekintve a harangozási rend Komlóskán a következőképpen alakul. Imára hajnalban 4 óra körül (télen kicsit később), délben és alkonyatkor szólít a nagyharang. Mise előtt félórával és misekezdedskor a két kisharang szól, ünnepnap vigiliáján délután 4 óra körül először a nagy, majd rögtön utána mindhárom harang jelzi a másnapi ünnepet. Istentisztelet előtt félórával egy, negyedórával két kisharang, majd a szertartás megkezdésekor mindhárom harang szól.

A nem halottra szóló harang nemcsak tartalmával, de rendszeres ismétlődésével is kifejti vallásos hatását. Az idősebbek rendszerint felfigyelnek szavára, s társaságban sokszor közlik is egymással a harangozás jellegét: *már másodikat harangoznak.* A harangok hétköznap általában ötször, szombaton hatszor, ünnepnap tízszer is szólnak. S tekintve, hogy hangjuk nem közömbös, ahogyan a vallásos környezeti elemek a térben, a harangok az időben tagolják és szabályozzák a komlóskai ember vallásgyakorlását.

A vallásos alkalmak az egyént valamilyen vallásos tevékenységre, megnyilvánulásra készítető, nagyrészt közösségi és ünnepléses események, amelyek központját a hivatalos liturgia alkotja. Vallási-társadalmi jelentőségük miatt a szentmisék, az egyházi ünnepek és a búcsúk sorolhatók ide. Vannak emellett a vallásos életnek egyéni jellegű és nem, vagy csak kevésbé ünnepléses alkalmai is, ezeket külön fejezetben tárgyaljuk.

A vallásos alkalmak közül a kalendáris ünnepek és a búcsújárás már a magyarországi néprajzi kutatások kezdetétől az érdeklődés középpontjában állottak. A magyar vallási néprajzban *Bálint Sándor* mindkét területen kiemelkedő érdemeket szerzett. Számos munkájában foglalkozik búcsújáróhelyeink vallási-lélektani és néprajzi vonatkozásaival, s három kötetben tárja föl a egyházi év ünnepei vallásos és népi szokásainak gazdag anyagát.<sup>55</sup> Görögkatolikus területekre vonatkozó adatok azonban alig álltak rendelkezésére, s erre a hiányosságra maga a szerző is felhívja a figyelmet.<sup>56</sup> Éppen ezért kell nagyra értékelnünk Lehoczky Tivadar közlését a magyarországi rutén görögkatolikusok búcsújárásáról.<sup>57</sup> A búcsúk hatalmas szakirodalmából ki kell

55. *Bálint Sándor*: Szegediek búcsújárása Radnára. Ethn., XLVII. 1936. 317—318.; *Uő.*: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Ethn., L. 1939. 193—200.; *Uő.*: Bácska kegyhelyei. Kalangya, XII. 1943. 162—165.; *Uő.*: Boldogasszony... i. m. Ezeken kívül tizenhét búcsújáróhelyet ismertet a Korunk Szava több éven át tartó cikksorozatában, A kalendáris ünnepekhez lásd még: *Bálint Sándor*: Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest, 1974.; *Uő.*: Ünnepi... i. m. I—II.

56. *Bálint Sándor*: Ünnepi... i. m. I. 234.

57. *Lehoczky Tivadar*: i. m.



emelnünk *Dám Ince* vallási néprajzi munkásságát is.<sup>58</sup> Legújabbban *Bárth János* írt e tárgykörben kiváló tanulmányt.<sup>59</sup> A búcsújárás néprajzához értékes adalékokat szolgáltatnak még *Manga János*, *Szendrey Ákos* és *Vajkai Aurél* munkái.<sup>60</sup>

Az eddigi kutatások azonban alig szenteltek figyelmet az évközi vasárnapok megszentelésének, s a vallásos alkalmak szorosabban egyházi vonatkozásainak, mint pl. a szentmise. A vasárnapok hagyományaival egyedül *Kiss Lajos* foglalkozott önálló tanulmányban,<sup>61</sup> a szentmisékkal pedig egyedül a hazai liturgiátörténeti szakirodalom.

Az ünnepek tömör elméleti elemzését adja *Nyíri Tamás* kiváló munkájában, ahol az ünnepet a bőség, az életigenlés és a hétköznaptól eltérő jellege által tartja meghatározottnak.<sup>62</sup> Az alábbiakban a gyűjtésnél és a feldolgozásnál igyekeztünk ezeket a szempontokat is figyelembe venni.

58. *Dám Ince*: Magasra lendült a búcsúkereszt. Magyar Barát, XXIII. 1943. 90—91.; *Uő.*: Hordozó Mária. Gyöngyös, 1944.

59. *Bárth János*: Az illancsi tanyák népének hajósi búcsújárása. Népi kultúra — népi társadalom, XI—XII. 1980. 59—117. *Vö. még*: *Schram Ferenc*: Búcsújárás Magyarországon. Teológia, II. 1968. 94—100. *Uő.*: A máriabesnyői búcsújáróhely. Studia Comitatus. (Tanulmányok Pest megyei múzeumaiból.) 3. 277—300.

60. *Manga János*: A hasznosi tömegpszichózis. Ethn., LXX. 1969. 44—48.; *Szendrey Ákos*: i. m.; *Vajkai Aurél*: Betegség, búcsú, gyógyulás. Új élet, 1938.; *Uő.*: A csatkaí búcsú. Ethn., LI. 1940. 50—73. Külön figyelmet érdemel Szalontai Barnabás munkája a búcsújárás egy fontos szokásáról: Viaszöntő népszokás Máriapócon. Nyírbátor, 1977. A búcsújárás hatalmas irodalmának ismertetésére természetesen nem törekedhettünk.

61. *Kiss Lajos*: A falusi szegény ember vasárnapi dolgai Szabolcs vármegyében. Ethn., LV. 1944. 70—75.; *Vö. még*: *Battyán János*: Vasárnap Szokolyán. Az Út, V. 1952. 4. Az ünnepi miseliturgia néhány néprajzi vonatkozásához lásd még: *Bálint Sándor*: Az aranyos mise. Vigília, XXX. 1964. 815—817.; *Schram Ferenc*: Az éjféli mise népi szokásainak történetéből. Vigília, XXXVI. 1971. 798—800.

62. *Nyíri Tamás*: Homo festivus. In: Régi és új a liturgia világából. (Szerk.: Szennay András) Budapest, 1975. 138—152. Az egyházi ünnepek néprajzi szakirodalmának teljes ismertetésére szintén nem vállalkozhattunk.

„Az egyház istentiszteleti tevékenységének alapja és közép-pontja a szentmise, Krisztus keresztdozatának vértelen megújítása”.<sup>63</sup> Ugyanakkor a legkötöttebb, szigorú szabályok és előírások határozzák meg rituáléját. Néprajzi jelentőségét az adja, hogy már pusztá megvalósulása az adott közösség körében a vallásosság fontos helyi momentuma. Látogatottsága szoros kapcsolatban van a vallásosság pillanatnyi állapotával és más alkalmanként ható társadalmi folyamatokkal is. Ez utóbbiak s a társadalmi elvárások hagyományai miatt a templombajárás nem lehet egyedüli mutatója a vallásosság intenzitásának.

A szentmise szakrális tartalma és jelentősége mellett közösségi tevékenység is. Egy mélyen vallásos közösségben, mint Komlóska volt századunk első harmadáig, a kettő szervesen illeszkedik, de a változás állapotában a funkciómegoszlás már érdekes képet mutat.

A vasárnapi miselátogatás, amelynek elmulasztása nemcsak az egyház, de a komlósakaiak szerint is súlyos bűnnek számít, a rendszeres munkabajárással lassan csökkenő tendenciát mutat. Két magatartásforma figyelhető meg itt. A középkorú férfiak s a dolgozó nők a vasárnapi munka miatt gyakran elmaradnak a szentmiséről, de ezt rendszerint igyekeznek pótolni, akár imával, akár a délutáni templombamenettel. A fiatal legények jelentős részénél a szentmise szakrális tartalma háttérbe szorult a közösségi funkcióval szemben. Ugyanakkor a templombamennettel eleget tesznek a családi elvárásoknak is. Az első lépést a templomtól független vasárnapi közösségi élet kialakítása felé az ún. *templom mögé* járással tették meg, amikor a templomkert csak a találkozóhely szerepét tölti be, a szertartásokon nem vesznek részt. Ez azonban már nem olyan kötelező érvényű közösségi alkalom, mint ami szorosan a szentmiséhez kapcsolódva létrejöhet. A fiatalok fennmaradó részénél a templombajárás fő indítéka a szülői hagyomány tudatos folytatása: *Amit az apám hisz, azt hiszem én is.*

63. Pásztor Lajos: i. m. 66.



*Templombamenők, 1978.*

Az iskolás gyermekek templombajárása sem egységes. Nagyrészt természetesen a szülőktől függ, akik, amikor a gyermek már bizonyos életkort elér, szívesen felhasználják munkaerejüket, ez pedig akadályozhatja a miselátogatást. Többen vannak közöttük, akik az iskola befejezése után rendszeresebben járnak templomba.

A vasárnapi vagy ünnepnapra eső szentmisék látogatottsága a következőképpen alakul. A felszabadulás előtt a vasárnapokon általános volt a háromszori templombamenetel; a szentmisén

kívül a reggeli és esti istentiszteleteket, az *utrenyén* és *vecsernyén* való részvétel is. Jelenleg ezeket inkább csak az idősebb asszonyok látogatják. A vasárnap délelőtti szentmiséken a látogatottság már említett mérséklődése mellett is tele van a templom. Különösen így van ez a szabadszombatokat követő vasárnapokon, amikor a távol dolgozók is megjelennek a szentmisén. A hétköznapokra eső ünnepek miséire csak a nyugdíjas asszonyok mennek el, bár ezeket az ünnepeket is számontartja a falu. Ezek megtartására később még visszatérünk, s a hétköznapok miselátogatásáról is teszünk még említést. Egyedül az első péntekek miséi emelkednek ki ezek közül, amelyekre a szokásos szentáldozást végzik. A résztvevők csaknem kizárólag nők, a 20—25 *elsőpéntekes* közül alig 1—2 a férfi. Télen ez a létszám ennél lényegesen nagyobb, 40-en, 50-en is összegyűlnek az ilyen alkalmakra.

A miselátogatás a komlóskaiaiak számára a közösségi alkalom mellett pihenést, kikapcsolódást is jelent. A szentmisén mindenki aktívan vesz részt, a fiatalok is mondják az imákat és énekelnek. Az éneklés főleg az idősebbek számára a szentmise egyik legkedveltebb része. Nyáron az asszonyok gyakran már mise előtt összegyűlnek, beszélgetnek, vagy a templomba beülve énekelnek a rózsafűzéresek vezetésével, amíg a pap megérkezik. A szentmise szakrális tartalmát is a legtöbben komolyan veszik. Igyekeznek a prédikációra odafigyelni, van, aki el sem indul a misére, ha olyan fáradtnak érzi magát, hogy ez zavarná a részvételben. Mások számára valamilyen nagyobb bűn jelentheti ideiglenesen a miséről való távolmaradás okát. Főleg az idősebbek közt általános vélemény, hogy ha reggel templomba mennek, jobban bírják az aznapi munkát, kevésbé fáradnak el. A napi munka után pedig a templomban elszáll addigi fáradtságuk.

Igen nagy a valamilyen módon kiemelkedő misék vonzása is. Nemcsak a környékbeli falvakba, de távolabb is szívesen ellátogatnak, ha a püspök mond misét, vagy papot szentelnek. Nem kivételek ezalól a római katolikusok ünnepi alkalmai sem.

A kötelező szentmiséken túl a misék többségét a hívek által rendelt és értük szolgáltatott szentmisék teszik ki. Ezek megtartása és gyakorisága kizárólag a közösség vallásos igényeinek függvénye.

Komlóskán az egyes családokért szolgáltatott miséket reggelként tartják. Az év csaknem minden vallási szempontból szabad hétköznapjára jut miseigénylés, de többet más falunak, rendszerint Tolcsvának kell átadni az igények nagy száma miatt. Ez a község lélekszámát tekintve igen sok, a mintegy 150 családból alig 10 van olyan, aki nem kér misét. A fennmaradó napok a hétköznapokra eső ünnepek, amikor nem mondhat a pap igényelt misét.

Ezekon a miséken a látogatottság igen alacsony, az érintett családon kívül csak 3—4 idősebb asszony van jelen, rendszerint mindig ugyanazok. A családtagok sem mindig vesznek részt teljes számban, de akik megjelennek, szentáldozást is végeznek. Ezt akkor mulasztják el, ha nagyobb ünnep vagy első péntek van az időpont közelében, amikor úgyszólván áldoznak.

A miseszolgáltatások céljai családonként különbözők. A misék túlnyomó többségét halottakért végzik. A temetés után rövid idővel az új halottért mondatják, ezután pedig évenként rendszeresen a család összes halottaiért. De többen kérnek misét a család egészségéért, jólétéért, s szolgáltatnak misét a betegekért is. Ugyancsak miseszolgáltatási alkalmak lehetnek a házassági évfordulók, az emberi élet sikerei, amiért hálaadó misét mondatnak. Gyakran kérnek szentmisét a szülés előtt álló asszonyok, s a bevonulás előtt álló fiatalok, vagy ezek szülei. Ilyenkor rendszerint többen is összefognak, s egy héttel előre bejelentik igénylésüket a bevonulás előtti estére. Ezekon a miséken, főleg, ha evilági céllal kérik őket, az áldozást csaknem mindig elvégzik.

A miseszolgáltatással rokon a pannichida (gyászszertartás) rendelése, amelyből egy napon több is sorra kerülhet. Ha miseigénylés halottért történik, egyúttal szokás utána pannichidát is kérni. Csaknem kizárólag az énekes változatot részesítik előny-

ben. A pannichida gyakran a halál évfordulójára esik, míg a miseigénylésnél ez ritkán szempont. A pannichida-igénylésnek jelentős alkalmai egyes naptári ünnepek, mint pl. halottak napja, halottak szombatja. Ezekről az ünnepekről még lesz szó.

### Egyházi ünnepek

Az egyházi ünnepek legnagyobb csoportját az évközi vasárnapok és a falu hagyományvilágába be nem került, de a felszabadulásig szintén szigorú dologtiltással megszentelt kötelező ünnepek alkotják. Ezeknek megszegését máig is egyik legsúlyosabb bűnként tartják számon, bár a hétköznapra eső ünnepeket már csak a nyugdíjasok tarthatják be a rendszeres munkabajlás miatt. Általános vélemény körökben, hogy: azelőtt sose dolgoztunk (ui. kötelező egyházi ünnepen), mégis megéltünk. A főzés és az állatok megetetése kivételnek számít, de a házkörüli munkákat nem szívesen végzik ilyenkor. Ennek alátámasztására több ünneprontással kapcsolatos hiedelemtörténetet is ismernek.

Az ünnepek napirendjét a felszabadulás előtt a háromszori templombamenetel határozta meg. A reggeli istentisztelettől (*utrenye*) a nagymiséig a falu közösségi életet élt. Az asszonyok a főzéssel már szombaton végeztek, s mivel a többi munka is tilos volt, akadt idő a miséig és utána is a beszélgetésre. Az ebédet a család együtt fogyasztotta el. *Vecsernyéig* nemigen távoztak el hazulról, legfeljebb nyáron ültek ki a ház elé. *Vecsernye* után késő estig megint összejártak. Az ünnepnapok így jelentős alkalmak voltak a hagyományok fennmaradásának, s ezeket az alkalmakat védte mindmáig a dologtiltás szigorú megtartása.

A naptári ünnepek hivatalos beosztásától függetlenül a közösség kialakítja saját ünnepeinek rendszerét, amelyeket valamilyen módon kiemeli a többi ünnep közül. Komlóskán számos ünnep válik ki csupán azért, hogy hivatalos egyházi szertartás; miroválás (olajkenet) történik a mise végén. A miroválás mindig az ünnep napjára esik, a szentmisék látogatottsága azonban

az ilyen ünnepeken lényegesen nagyobb, mint egyébként. Közrejátszhat ebben az is, hogy egyház eleve a nagyobb ünnepekre tette ezt a szertartást, de az emberek gondolkodásában itt a *miroválás* játssza a fő szerepet. *Máma megyek, mer miruválás van!* — mondják ilyenkor.

Mind a közösség számára, mind néprajzilag lényegesen fontosabbak a szenteléses ünnepek. Az egyházi ünnepek köré alakult népszokások, szokáskörök jelentős része a szentelményekkel kapcsolatos, s akárcsak a miroválás, a szokásokban itt sem annyira az ünnep, mint inkább a szentelmény a fontos, legalábbis, ami tárgyunkat; a vallásos tartalmat illeti. Ez az oka annak, hogy a szentelményeket, s velük együtt a kalendáris ünnepek jelentősebb részét a népi vallásosságban betöltött szerepük alapján önálló fejezetben tárgyaljuk. Maradnak tehát azok az ünnepek, amelyekhez valamilyen vallásos népszokás, vagy liturgikus eredetű ájtatosság fűződik:

Az egyházi év<sup>64</sup> első helyi ünnepi alkalma a halottak napja. A templomi zászlókkal vonulnak ezen az estén a templomból a temetői kereszthez. Itt a pap egy *parasztászt* (*gyászszerartás*), majd *pannichidát* tart. A *parasztászon* régebben prédikált is, de utóbb felhagyott vele. A *pannichida* keretében mondja el az öszszes könyörgést, amit a hívek előzőleg kértek. Alig van család, aki ne igényelné ezt a szertartást, 1978-ban pl. 130 család részére tartottak. Korábban a pap az este további részében ellátogatott azokhoz a sírokhoz, ahová külön megkérték, s ott rövid *pannichidákat* tartott. Mivel 40—50 sírt is meg kellett látogatnia, ez mindig a késő éjszakába nyúlott. A megrendelők sokszor meg sem várták a papot, aki így nélkülük végezte el a szertartást.

A hívek erre az estére rendszerint több gyertyát is beszerznek, nemcsak a maguk, de gyermekeik, rokonaik nevében is visznek. Van, aki 50 gyertyát is meggyújt ez alkalommal. Ugyancsak ritka, aki csak egy sírt keres fel. Meglátogatják a szomszédok,

64. A görögkatolikusoknál az egyházi év szeptember elsején kezdődik. Vö.: *Melles Emil—Szántay-Szémán—István—Kozma János: Görögkatolikus szertartástan iskolai és magánhasználatra*, Budapest, 1937. 130.; *Emeljük föl szívünket!* Görögkatolikus imakönyv. Budapest, 1974. 213.

rokonok sírjait is, ahol szintén gyertyát gyújtanak. A távol nyugvó, vagy ismeretlen helyen elhunyt halottak részére a temetői kereszt tövében helyeznek el és égetnek gyertyákat. Érdekes jelenség, hogy még a falu fölött magasodó, nehezen megközelíthető várromokon, a Pusztaváron is gyújt gyertyát ilyenkor valaki a helybeliek szerint, s ezt még a tanító tapasztalata is alátámasztja.

Miklós püspök ünnepén a gyerekek a falut járják, s a házaknál következő köszöntő versikét mondják:

*Miklós reggelén szépen virradjatok,  
Első órájában békére jussatok.  
Valamennyi isteni házi lakosai vagytok,  
Az Isten áldása maradjon rajtatok.  
Legyen nektek bőven borotok, búzátok,  
Mennyből ékesítse aranykoronátok.  
Tiszta szívemből ezt kívánom az egész házi népnek.*

A fentebbi szöveg nyilvánvalóan több helyen is rontott. A további variánsok főleg a 3. sorban valószínűleg még távolabb állnak az eredeti értelemről. A *valamennyi* helyett sok adatközlőnél *valami*, a *szépen* helyett esetenként *vígán* áll. Ez utóbbi az alliterációval esztétikailag értékesebb, s a jelentésbe is jobban bekapcsolódik.

Hasonlóan lazult szerkezetű és jelentésű az alábbi köszöntő, amit karácsonykor mondogatnak a gyerekek és a felnőtt férfiak:

*Adjon az isten több karácsonyi estéket,  
Nem olyan szomorút, de örvendetesebbet,  
Bort, búzát eleget, holtuk után lelki üdvösséget,  
Azt kívánom az egész házi népnek.*

A háromnapos karácsonyi betlehemezéssel területi okok miatt itt nem foglalkozhatunk.<sup>65</sup>

65. A betlehemes játék teljes anyagát lásd a KLTE Néprajzi Tanszékének adattárában: DENIA 2548.



A vízkereszt vallásos hagyományainak nagyrésze a szentelmények szokáskörébe sorolható. Távolabb áll a vallástól ugyanakkor a vízkereszt vesszőzés, amely termékenységarósló célzatú, s azzal csak az időpontban egyezik.

Az ünnep előestéjén a gyermekek 2—3 fős csoportokban járják a falut. A házakhoz egyházi énekekkel köszönnek be, majd Miklós napján is használatos köszöntőt mondják. Még az esti falujárás előtt egy nyaláb vesszőt összegyűjtenek, amiből a gazda a köszöntő után elvesz egy szálát, s megveregeti vele a gyerekek lábát. Erre azok ugrádozni kezdenek, s közben ezt kiabálják: *Viskoč bičku na teličku!* (Ugorjon a bikácska az üszöcskére!) Ezekután a gazda pénzt, süteményt, diót ad nekik, a vesszőt meg elteszi. Egy házhoz rendszerint több csoport is ellátogat, a gazda a kapott vesszőket összegyűjti, s vízkereszt reggelén megveregeti velük állatait. A vesszőket ezután az istállóban helyezi el. Előfordul, hogy ez a falujárás vízkereszt reggelén is folytatódik, még mise előtt.

A falu vallásosságában viszonylag új jelenség a Lourdes-búcsú. Ez a magánájtatossági forma a görög szertartásban ismeretlen, a falu római katolikus szentembere honosította meg néhány évtizeddel ezelőtt. Az ájtatosságok február 17-én kezdődnek, s a jelenések napjain rendszeresen megtartják őket a nagybójtj időszak alatt. Jelenleg visszaszorulóban levő szokás, három háznál tartják mindössze. Ezeknél a házaknál 6—10-en is összegyűlnek, az is előfordult, hogy 25-en voltak. Este 9—10 óráig maradnak; imádkoznak, énekelnek. Az imák rendszerint a Miatyánk, Üdvözlégy, a Lourdesi Mária, a legfőbb ének a Lourdesi ének ilyenkor. De közben rövidebb énekek is sorra kerülnek.

A nagybójtj időszakhoz több liturgikus és népi hagyomány fűződik. A görögkatolikusoknál a nagybójt kezdete a *vajhagyó vasárnap*.

Komlóskán a nagybójtj első napjai a megtartóztatás helyett a féktelen mulatozások jegyében teltek és telnek. A fonással ad-digra már végeztek, a fiatalok a fonóházakba jártak össze vacsorára, mulatságra. A vigasság vasárnap estétől sokszor szerda reggelig is eltartott. Az idősebbek más házaknál gyűltek össze.

Mindezt még a régebbi papok heves ellenkezése sem tudta megszüntetni, pedig nemegyszer végigjárták a multságok színhelyeit, s a földre borították a töltöttkáposztát, amit erre az alkalomra hagyományosan készítenek.

Mindezek ellenére Komlósán a nagybőjtöt még az egyház által megkövetelt megtartóztatásokon túlmenően is igen szigorúan veszik és betartják. A héthetes időtartam alatt csak olajjal, sokan anélkül főztek a század közepéig, vannak, akik még ma is. Az edényeket hamuval főzték ki előtte, hogy egy csepp zsír sem maradjon bennük. Különösen az állati termékektől tartották ilyenkor távol magukat. Habarni nem szoktak, holott itt ez az ételek egyik legkedveltebb elkészítési módja, legfeljebb rántást készítenek olajjal. Olajban sült krumpli, aszalt körte, alma voltak a hagyományos ételek. Ez utóbbiak levében tört burgonyát főztek, meg zsámiskát (puliszkát). A tésztát sok helyen még az 50-es években is tojás nélkül, csak vízzel csinálták. Különösen szigorúan bőjtöltek a nagyböjti időszak hétfői, szerdai, pénteki napjain, később már csak a két utóbbin. Ugyancsak így telt a nagyhét egész időtartama is. Ezekben a napokon sokan semmilyen főttételt nem fogyasztottak, s csak egy alkalommal ettek. Még ma is van, aki olajba mártott kenyeret eszik ilyenkor. Ki is nevetik a komlóskaikat, amikor a tolcsvai munkahelyeken is betartják a bőjtöt, s olajos kenyeret, esetleg olajos halat esznek.

Ezek a szigorú böjti előírások nem vonatkoztak mindenkire a faluban. Jobbára az asszonyoktól és az idősebbektől követelték meg betartásukat, a nehéz fizikai munkát végző férfiakkal elnézőbbek voltak. Feleségük viszont rendszerint gondoskodott róla ellátásuk során, hogy a meghatározott napokon ők sem szegjék meg a bőjtöt.

A nagyböjti időszakban nemcsak az állati termékektől, de a multságoktól is távoltartották magukat. Igyekeztek fekete, vagy sötét ruhákban járni. Nem csoda, hogy nagy felháborodást keltett az idősebbek között, amikor már az új szellemű fiatalok a legutóbbi évben nagypénteken lakodalmat imitáló játékot és multságot tartottak régi ruhákba öltözve.

A nagybőjt népi liturgikus hagyománya volt még néhány évvel ezelőtt is, hogy a vasárnapokon az asszonyok és lányok vecsernye után átvonultak a temetőben álló kereszthez, s ott közel egy órás közös ájtatosságot végeztek a halottakért. A pap ezen nem vett részt, a szertartást a kántor vezette.

A nagybőjti időszak jellegzetes görögkatolikus vallásos alkalmi a halottas szombatok. Egy évben öt alkalommal van a halottak szombatja, négy a nagybőjtre esik, egy pedig a pünkösöd előtti szombatra. Ebből kettőt a filiaegyházban, Erdőhorvátiban tartanak. A hívek a papnál előre fölíratják családjuk halottainak neveit. A jelenlegi pap elődei a horvát hívek halottait is Komlóskán olvasták föl. A gyászmise végén pannichida következik, majd a pap egymásután olvassa a családneveket, s ezek halottainak keresztneveit. Ugyanennyiszor szólal meg a harang is a szertartás után. A halottakat csak az első szombatra kell bejelenteni, a további alkalmakkor ugyanezeket olvassa fel a pap. A mise után néhány öregasszony hazamenet behívja egy-két társát egy pohárka borra vagy pálinkára, *egy kis torra*. Utána esznek néhány falat kenyeret, majd hazamennek.

A nagycsütörtökön este végzett utrenyén a 10. evangélium-felolvasástól kezdve a harangok helyett kereplők szólnak a megfelelő időpontokban. Fialat legények végzik a kereplést. A nagy-pénteki temetéstől a feltámadásig a hívek a templomajtótól az oltárig térden csúszva mennek be, még a feltámadási misén is. A feltámadási szertartás hajnali 3-kor van, a templom mindig megtelik erre az alkalomra.

A húsvéti szokások többségéről a szentelmények tárgyalásakor tesz említést. Független viszont a szentelményektől a locsolódás, amelynek mindmáig erősen kötött szabályai maradtak fenn. A férfiak 3—4 fős csoportokban járják a falut, s csak a keresztkománékat locsolják meg, még saját feleségüket, családjukat sem. A locsolódás az udvaron történik. A komák egyenként 3—3 pohár vizet öntenek a kománé fejére, amielőtt a *Krisztus föltámadt!* görögkatolikus köszönést mondják. A nők pedig válaszolnak: *Valóban föltámadt!* A gyermekek már kölni-vízzel locsolkodnak, s kapnak is érte valamit. Másnap, húsvét

keddjén az asszonyok nagyobb csoportokban adják vissza a locsolkodást, ha lehet, még több jókedvvel és mókázással.

A falu kiemelkedő vallási ünnepe az áldozócsütörtök körül kialakult ünnepkomplexum. E többnapos ünnep még ma is a legjelentősebb társadalmi és vallási esemény Komlósán. Maga az ünnep az idők folyamán többször változott, de e változások csak az időpontokban jelentettek újat. Egyedül az elsőáldozás nyárra halasztása csökkentett valamit az ünnep fényén, de ezzel az utóbbi években újabb társadalmi-vallási alkalom jött létre.

Áldozócsütörtök, mely *miroválással* egybekötött ünnep is, a 60-as évekig az elsőáldozás napja, s a Jézus mennybemenetelére szentelt templom búcsúnapja volt. A búcsút követő nap, péntek a falu fogadott ünnepe. A fogadalom valószínűleg egy kolerajárvány alkalmából történt, de többen marhapusztulást emlegettek. A fogadott ünnepet követő szombat és vasárnap további lehetőségeket adott az ünnep folytatására, s a távolról érkezett látogatóknak a maradásra, bár ez nem volt általános szokás.

Mintegy harminc évvel ezelőtt a búcsú a munkabajlás miatt átkerült az ünnep utáni első vasárnapra az elsőáldozással együtt. A *miroválás* és a fogadott ünnep maradt, s a szombat az előkészületek jegyében telt. 1959-ben a fogadott ünnep — tartalmának megfelelően — a búcsút követő napra, hétfőre került, az ünnep társadalmi súlypontja ezzel áttevődött vasárnapra. Ezen az elsőáldozás nyárra halasztása sem változtatott, melyre a távol tanuló gyermekek miatt került sor, de a helybeliek részvétele a vasárnapi misén nagyon lecsökkent. Csütörtökön, a *miroválás*kor, és hétfőn, a fogadott ünnepen viszont rendkívül nagy a misék látogatottsága. A hétfői szentmise végén a hívek megkerülik az oltárt, majd az erre a célra elhelyezett lócán levő tábla pénzét dobnak. Elöl a gyermekek, majd az asszonyok, végül a férfiak következnek. A pénz a papot, a harangozót és a kántort illeti. Az oltár körüljárása alatt a pap a könyörgést végzi. Az elsőáldozás és a templombúcsú rendjéről még részletesebben lesz szó.

## Búcsújárás

Komlóska távol esik minden nagyobb búcsújáróhelytől, valamelyes hagyományai csak a máriapócsi kegyhely látogatásának alakultak ki. A búcsújárás egészen századunk közepéig gyalog történt, s két napot vett igénybe. Az út során az útbaeső keresztelnél ájtatosságot tartottak, a templomokba betértek. Menet közben énekeltek, s ha valamelyik községből megpillantották a menetet, harangozással köszöntötték őket. A pap nem szokott velük tartani, az iskoláig, vagy a határkeresztig kísérte a keresztet. Mind az indulás előtt, mind hazaérkezés után a közös pénzből ma is misét mondatnak a pappal. Szolgáltatnak misét Máriapócsra is, de arra később kerül sor, s nem lehetnek rajta jelen.

Jelenleg a búcsújárás már nem gyalog, de a gazdaság autóbusszaival történik. Indulás előtt szentmisén vesznek részt, ahol rendszerint meg is gyónnak, mivel Máriapócsra igen nagy a zsúfoltság. A templomi zászlókat már nem viszik magukkal, csak a keresztet, amit egy férfi vagy legény gondjaira bíznak. A búcsújáráson résztvevők száma ma is jelentős, a teljes lakosságnak egytizedét is kiteszi. 1978-ban pl. a két gazdasági autóbusz kb. 80 embert szállított Máriapócsra. Évente 3 alkalomra mennek: Nagyboldogasszony, Kisasszony és Szűz Mária oltalmának napjára. A legtöbben a kisasszony-napi búcsún vesznek részt. A többi alkalomkor vonattal utaznak. Újabban egyre fogy azoknak a száma, akik évente rendszeresen ellátogatnak Máriapócsra, esetleg évente többször is. Kevesen vannak viszont, s inkább a fiatalok között, akik még egyáltalán nem vettek részt a búcsújáráson. A búcsújárás a legritkább esetben történik fogadalomból, inkább a régi szokás, s a Mária-kultusz magyarázza.

### Templombúcsú

A búcsújárásnál lényegesen nagyobb vallási és társadalmi eseménynek számít Komlósokán a helyi templombúcsú. Áldozócsütörtökön az összes környező településről jönnek a meghívott és a hívatlan vendégek. Hasonlóképpen Komlósokáról is eljárnak

valamennyi közelebbi katolikus templom búcsújára. A hívatlan, idősebb látogatók a szentmise után rendszerint hazamennek, a rokonok, ismerősök pedig esetleg részt sem vesznek a misén. Azonban illik ilyenkor templomba menni, még az is elmegy, aki egyébként feléje sem néz a templomnak. A templomot ilyenkor idegenek töltik meg, a helybeliek részvétele a vendégfogadással járó munkák miatt csekély. A komlóskaik számára viszont a szomszéd községbeli templombúcsúkon kötelező a templomlátogatás. A templombúcsún való szentáldozás előtt sokan otthon végzik el a gyónást, mások pedig helyben, erre nézve nem alakult ki általános szabály.

A rokonokat levél útján, a közelebb lakókat üzenettel hívják meg. A közeli rokonok a legnagyobb távolságokból is hazalátogatnak erre az alkalomra. Évek óta rendszeresen ugyanazok a meghívottak, s aki a meghívásnak nem tesz eleget, könnyen szerez haragosokat. Ezek a meghívások minden esetben kölcsönösök. A szentmise után ebéd, majd mulatozás kezdődik, ami az esti buszok indulásáig tart.

A templombúcsú vallásos tartalma nagyrészt kikopott már, csak a legidősebbek között él elevenen. A búcsújárás ma már inkább társadalmi, mint vallásos szokás, de ma is közrejátszik benne a fényes egyházi szertartások kedvelése. Évekig emlegetik, ha egy vendég pap különösen jól prédikál ilyenkor.



A vallás ünnepi, a kalendárium és az emberi élet jelentősebb pontjaihoz kötött alkalmain túl kiterjed az élet sok olyan területére, amely a hétköznapokkal áll kapcsolatban. A köszönés, a munkavégzés, az imádkozás azok a fő tevékenységek, amelyek a mindennapi élet során vallásos tartalommal telítődnek, vagy önmagukban is vallásos jellegűek. A bőjt a hét meghatározott hétköznapjaira esik, s a vallásgyakorlásnak szintén évszázadok óta szerves részét alkotja.

A szakirodalom mindeddig meglehetősen mostohán kezelte a hétköznapai élet vallásos alkalmait, egyedül az imák kutatására fordítottak nagyobb figyelmet. Ennek középpontjában azonban a hivatalos valláson kívüleső népi imádságok szövegei állnak.<sup>66</sup> Az imák vallásos jelentőségével eddig mindössze két tanulmány foglalkozott. Alföldi A. Béla egy falu imakészletét értékelte vallási szempontból,<sup>67</sup> Bálint Sándor a Magyarországon az egyház által is elfogadott imák életét és gazdagságát történeti módszerrel tárja fel.<sup>68</sup> Az imádkozás szövegen kívüli vallásos tényezői ugyanakkor még teljesen ismeretlenek. Ugyancsak alig érintették még a köszönés vallásos jellegét, s az évközi bőjt sem ka-

66. A legkiválóbb munka erre vonatkozóan *Erdélyi Zsuzsanna*: *Hegyet hágék, lőtöt lépek. Archaikus népi imádságok*. Kaposvár, 1974. Vö. még: *Uő.*: *Archaikus és középkori elemek népi szövegekben*. Ethn., LXXXII. 1971. 343—363.; *Fettich Nándor*: *Vallásos jellegű varázsszövegek a magyar néphitben*. Ethn., LXXXII. 1971. 44—69.

67. *A. A. B. (Alföldi A. Béla)*: *Egy falu imádságai*. Vigilia, XXI. 1955. 221—222.

68. *Bálint Sándor*: *Népünk ... i. m.*



pott még vallási szempontból kellő figyelmet, eddig inkább a táplálkozással kapcsolatos munkák utaltak néhány érdekességére.<sup>69</sup>

### Köszönés

A kapcsolatfelvétel legelső aktusa, a köszönés mindmáig valóságos jellegű Komlósán. Az idősebbek a Dicsőség Jézus Krisztusnak! formulát használják a szertartás szerint,<sup>70</sup> egyre gyakoribb azonban a Dicsértessék a Jézus Krisztus! latin köszönőformula. A felelet mindkettőre: Mindörökké! A fiatalok egymás közötti érintkezésében ezek nem használatosak, de ha idősebbel találkoznak, neki rendszerint ugyanígy köszönnek. A hagyomány a köszönésforma elterjedését egy régebbi komlóscai papnak, Mazur Bélának tulajdonítja. Mindez a szertartás és a régebbi környékbeli adatok ismeretében kevéssé valószínű, s egyes adatközlők szerint is mindig így köszöntek, csak régebben a saját nyelvükön.

A húsvéti időszakban, újabban csak húsvétkor a szertartásnak megfelelő köszönés az általános: Krisztus föltámadt! Valóban föltámadt! Ennek a köszönésnek alkalomhoz kötött előfordulásáról már tettünk említést.

69. Vö. pl.: *Morvay Judit*: Ünnepi táplálkozás a Boldva völgyében. *Ethn.*, LXI. 1950. 148—171.; *Schwalm Edit*: Nagyböjti táplálkozás Észak-Heves megye palóc falvaiban. *Az Egri Múzeum Évkönyve*, X. 1973. 305—317.; *Uő.*: Az ünnepi és köznapi táplálkozás változásai két hevesi faluban. *Az Egri Múzeum Évkönyve*, XI—XII. 1974. 309—323.; *Szabó László*: A nagypénteki és húsvéti táplálkozás a beregi Tiszaháton. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve*, IV—V. 1961—1962. 129—139.

70. Ezt a köszönési formát az egyház elő is írja: *Emeljük föl*... i. m. 9.

Az évközi péntekeken egyre kevésbé tartják meg a bőjtöt. A bőjti fegyelem már két-három nemzedékkel ezelőtt sem volt egységes, a nehéz fizikai munkát végző férfiaktól nem vették rossznéven megsértését. Mivel azonban az élelmezés gondja főleg az asszonyokra hárult, a bőjt betartása századunk elején még a fiatalabbak körében is általánosnak mondható. Ma csak az idősebbek tartják magukat hozzá, főleg az egyedül élő özvegyasszonyok. A péntek mellett többen megtartják a szerdát is. A bőjti napokon az egyházi előírásokon túlmenően sokszor minden állati terméktől megtartóztatják magukat, bűnnek érzik a tej, vaj, tojás fogyasztását is. Mások még főtt ételt sem esznek ilyenkor.

A kedd a fogadott bőjtök napja, több hiedelem is fűződik hozzá. Az általános felfogás az, hogy aki hét vagy kilenc egymásutáni kedden bőjtől, valamilyen kívánsága teljesül. A keddi fogadott bőjt szinte kivétel nélkül átokbőjt, *rábőjtölésnek*, *kilenszernek* nevezik. Aki ilyen módon valakire *rábőjtől*, bajt, esetleg a halálát is okozhatja annak, aki előzőleg kárt okozott neki. Amennyiben azonban az illető ártatlan, ugyanezek a súlyos következmények a bőjtőlőre szállnak. Éppen ezért az általános vélekedés szerint kevesen merik a bőjtöt következetesen végigvinni, de minden esetben több öregasszonyt is meg tudnak nevezni, aki szerintük éppen fogadott bőjtöt tart.

A fogadott bőjt jellege elüt a szokásos évközi bőjtökétől. A megtartóztatás jóval szigorúbb, mint egyébként. Ezen a keddi napon sokszor semmit nem fogyasztanak, esetleg csak kenyeret és vizet, máskor meg csak este esznek valamit. A keddi bőjt alatt sokat imádkoznak, a szentáldozástól azonban távöltartják magukat, tisztában vannak vele, hogy bőjtjüket bűnös szándék vezérli. Lehet, hogy a régi papok is közrejátszottak abban, hogy a *rábőjtölés* ne legyen kapcsolatban a szentségekkel.

A hétköznapi munka végzése sem mentes a vallásos elemektől. A munka és kultusz összefonódása olyan tevékenységi folyamatokat teremtett, amelyekben racionális és irracionális tényezők egyaránt szolgálják a munka eredményességét. Ezek határai azonban parasztságunknál sohasem mosódnak el, a munkát végző ember maga is tisztában van e kettősséggel. A vallásos elemek nagyrésze méginkább elkülöníthető a munkafolyamattól. Ennek oka a vallásos ritusok indirekt volta, szemben a mágikus eljárások zömének direkt módon érvényesülő hatásával.<sup>71</sup> A közvetlenül ható ritus könnyen keltheti azt a képzetet, hogy maga is a munkafolyamathoz tartozik, míg a keresztény vallásosságba tartozó ritusok hatása az isteni szándékon keresztül jut érvényre, így azok minden esetben fontos, de bizonytalan tényezői maradnak az emberi tevékenységnek. Mindemellett nem feledkezhetünk meg az átmeneti esetekről, de a vallás és mágia megkülönböztetésére<sup>72</sup> alkalmasnak ígérkezik ez a szempont, s mi is ennek megfelelően jártunk el az anyag válogatásánál.

A szántóföldi munka előtt és után végzett ima századunk közepén még általános volt, de most sem ismeretlen Komlóskán. Sokan térdepelve végezték ezt szántás, aratás előtt. Célja rendszerint az volt, hogy erőt kérjenek Istentől a munka eredményes befejezésére. Vetés után azért imádkoztak, hogy az Isten őrizze meg a termést a rossztól.

A munka előtti ima eredetileg hosszabb szövegű, kötött ima volt, a későbbiek során rövid fohásszá zsugorodott. *Isten segíts!*, vagy *Istenem, segíts meg a mai munkámban!* az általánosan mondott könyörgések; az imák ebben a formában maradtak fenn egészen mostanáig. Az idősebb férfiak és nők ma is így

71. A munka és kultusz kapcsolatához vö.: *Gunda Béla*: Munka és kultusz a parasztságnál. Kolozsvár, 1946. Kívülről mások is érintették ezt a kérdést. A direkt és indirekt ritusok kérdését lásd részletesebben: *Genepp, Arnold van*: The Rites of Passage. Chicago, 1960. 8.

72. A kérdéshez lásd pl. *Marót Károly*: Vallás és mágia. Ethn., XLIV. 1933. 31—44.

fohászkodnak a munka megkezdése előtt. Ez gyakran már nem egyes munkák elvégzésére, hanem az egész napi munkára vonatkozik, s előfordul, hogy beolvad a reggeli imába. Munka végeztével hálát adnak Istennek, hogy aznapra adott erőt.

Egyéb alkalmakkor sem mulasztják el a hálaadást. Disznótorban a vendégekkel együtt közösen imádkoztak, ahol hálát adtak, hogy *a Jóisten megtartotta a jószágot*.

Némileg az imához hasonló, esetenként annak csökevényes formájának tekinthető a munka előtti keresztvetés. Ugyanakkor eltérő funkciójú, amikor kifejezetten a gonosz lelkek távoltartására szolgál. Maga a keresztvetés általában bajelhárító célzatú, az ima esetleges apotropeikus hatásai közvetett úton érvényesülnek, s elsődleges célja más, erre még a továbbiakban kitérünk.

A szekeres gazdák között ma is általános szokás, hogy indulás vagy befogás előtt a szekérrúdra keresztet vetnek. A keresztvetést kézzel vagy az ostorral végzik. Különösen nagy jelentőséget tulajdonítanak az útnak indulás előtti keresztvetésnek, *hogy a szent kereszt vesszítse el a gonoszokat*. Némelyek ezután magukra is keresztet vetnek, s közben balkezüikkel megemelik kalapjukat. Ugyancsak sokan vetnek keresztet reggel, amikor a gazdaság autóbussa megindul a munkásokkal.

A keresztvetés azonban a mindennapi élet egyéb alkalmainál is szívesen alkalmazott eljárás. A szabadban álló feszületek köszöntésén túl keresztet vetnek a villámlástól való félelmükben is. A tanító hiába kísérli meg a természeti jelenségek racionális magyarázatát, a gyerekek az iskolában is szinte automatikusan vetik magukra a keresztet, ha odakinn villámlik. Keresztet vetnek a háziasszonyok a késsel a kenyérre, mikor megszegik, sokan keresztet vetnek párnájukra és magukra lefekvés előtt. Mindezekben nem nehéz felismernünk a keresztvetés bajelhárító erejébe vetett hitet.

Az imádkozás, a vallásosság legközvetlenebb formája<sup>73</sup> személyes kapcsolatot létesít és feltételez a transzcendens erőkkal, személyekkel. Tartalma szerint zömében kérő vagy hálaadó, szövege lehe szabad vagy kötött, az alkalomtól független ill. kizárólag egyes alkalmakkor mondott egyházi vagy népi eredetű szöveg is. Komlóskán a jelenleg használatban levő imaszövegek mind egyházi vagy nyomtatott forrásokból származnak, bár vannak adatok régi népi imádságokra is. Az imák nagyrészt két tartalmi típusba tartoznak: kérő és hálaadó jellegűek. Kérő céllal gyakran mondanak szabad szöveget, hálaadásul kötöttet, bár gyakran mondják együtt a kettőt. Ilyenkor elmondják a kérés vagy hálaadás okát, célját, utána következik a kötött szöveg, a fő imádságok, vagy az imakönyv reggeli vagy esti imája. A reggeli imák inkább kérő jellegűek, az estiek hálaadók. A kérés és hálaadás tárgya legtöbbször az *egészség* a legtágabb értelemben. Gyakori a halottakért mondott ima, de előfordul más is az élet szinte minden területéről.

A *Miatyánkot*, az *Üdvözlégyet* (*Üdvözetet*), a *Hiszekegyet* a faluban mindenki ismeri. Főleg az első kettőt a nap minden szakában többféle céllal is mondják, s ezek alkotják a reggeli és esti imák gerincét is. A déli harangszóra a leggyakoribb ima az *Úrangyala*. Az esti imát már sokan az ágyban mondják. A szokásos esti ima mellett néhány idősebb asszony a *rózsafűzért* végzi, amíg el nem alszik. A *rózsafűzért* kifejezetten álmatlanság ellen is hasznosnak tartják.

A legutóbbi időkhöz az otthon végzett ima helye a szoba szakrális tere volt, ahol térdepelve imádkozott együtt az egész család. Jelenleg az idősebbek sem ragaszkodnak már ehhez a helyhez, reggeli imájukat az ágy szélén, vagy az asztal mellett mondják.

A reggeli és esti imát a nők szinte kivétel nélkül, s az idősebb

73. A görögkatolikusok imádkozási formáit lásd: *Melles Emil—Szántay-Szémán István—Kozma János*: i. m. 49—52.

férfiak is elvégzik. Akinek reggel nincs elég ideje, a keresztve-  
tést és a rövid fohászt az sem mulasztja el. A jelenlegi pap  
(1979) hívta föl erre a figyelmet, hogy szükség esetén az ima he-  
lyett a hittel végzett fohász és keresztvetés is elegendő.

Kihalóban van az étkezés előtti és utáni rövid fohász szokása.  
A napközben, szabadidőben mondott ima az idősebbeknél na-  
gyobb jelentőségű. Sokszor az imakönyvből olvassák, máskor  
emlékezetből imádkoznak. A kívülről tudott reggeli és esti ima  
könyvből olvasása is gyakori, de nem állíthatjuk, hogy az olva-  
sott imának nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a mondotté-  
nál. Nincs és nem is volt szokásban a koldussal való külön imád-  
koztatás sem, a koldus rendszerint már imádkozva lépett be az  
ajtón.

Az imakönyvnek nagy szerepe van a komlóskaiai vallásos ismereteinek formálásában. Ugyanígy a néhány ponyvanyomtatványnak is, amelyek jórészt a falu szentembere terjesztette el. Ezekkel még később foglalkozunk.



## V. A SZENTSÉGEK ÉS AZ EMBERI ÉLET FORDULÓINAK EGYHÁZI VONATKOZÁSAI

Az emberi élet nagy eseményei rendszerint valamilyen tartós állapotváltozás (biológiai, jogi, társadalmi) jelei ill. következményei. A legjelentősebb átmenetekhez a népi eredetű rítusokon, szokásokon kívül egyházi liturgikus mozzanatok is fűződnek. Az ezzel kapcsolatos néprajzi szakirodalom igen gazdag, s a szokások körök mind vallási, mind profán, népi eredetű és szemléletű oldalait megfelelő részletességgel tárgyalja. Anélkül, hogy a hazai kutatások eredményeinek részletesebb ismertetését megkísérelnénk, pusztán utalunk arra, hogy területünkről és az azzal szomszédos kárpátaljai részekről is állnak rendelkezésre adatok, ha nem is az országos átlagot megközelítő mennyiségben.<sup>74</sup>

Az életfordulók népi és egyházi szokásai nem mindig esnek egybe. Ugyanakkor, akárcsak a népélet egyéb területein, a kettő nem különül el élesen egymástól, s e kevert réteg számos népi liturgikus mozzanatot is tartalmaz. Ebben az irányban hat az is, hogy a szentségek a hivatalos liturgiában sem állnak önmagukban, megelőző, kiegészítő szertartások is kapcsolódnak hozzájuk. Ezek azután a szertartáskönyvekben megszabott kötöttségeken túl az adott közösség hagyományos és aktuális igényei szerint változhatnak; befolyásolhatja őket a család, rokonság, vagy a szentségben részesülő vallásossága, hagyománytisztelete, világnézete, anyagi helyzete stb.

74. Erre vonatkozóan értékes adatokat tartalmaz: *Bihary Emil*: Farsangi szokások a Kárpát-aljai oroszoknál, nevezetesen a zempléni Beszkek alatt. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, I. 1896. 269—272., 301—304., 333—336., II. 1897. 59—62., 93—95., 124—128., 156—159. *Uő.*: Népszokások Kárpát-aljai oroszainknál. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, III. 1898. 165—167., 198—200.



Komlóskán a szentségekből való részesülés a mai napig 100%-os, kivételt csak az elváltak újbóli házasságai jelentenek. A következőkben e szokásokban, hiedelmekben gazdag anyagnak csak a vallási vonatkozásait tárgyaljuk.

### *Születés, keresztelő*

A születést megelőző, szerencsés szülést célzó szokások szerkesztés részét alkotja a leendő anya szentáldozása a kórházba vonulás előtt. Természetesen azt sem hagyják figyelmen kívül, hogy a szülés az anyára nézve szerencsétlenül is végződhet, de az áldozásnak nem ez a fő motiválója. Esetenként az asszony ilyenkor szentmisét is szolgált, vagy utána hálaadó misét kér.

Századunk elején a keresztelőre a születést követő héten került sor. A gyermeket a bába vitte a templomba, s a pap a vasárnapi nagymise után keresztelt. Az anya a szülést követően 40 napon át nem léphetett ki a házból. A gyengének, betegnek látszó gyermeket a bába keresztelte meg. Ezt a hirtelen keresztelést az egyház szükség esetén jóváhagyja,<sup>75</sup> az így keresztelt gyermeket már egyházi temetés illette meg.

Jelenleg 6—10 nappal azután keresztelnek, hogy az anya gyermekével hazaérkezett a kórházból. A keresztelőt mindig szombat este tartják, függetlenül az istentiszteleti alkalmaktól. Az apa igényét aznap délután jelenti be a papnál. A keresztelőt a komlóskai társadalom a keresztszülők és a benne részesülő magánügyének tekinti, a gyermek szülei részt sem vesznek a szertartáson, esetleg csak az anya. Keresztkomának a szülők hagyományosan keresztapjuk lányát vagy keresztanyjuk fiát kérik fel, így a komaság szigorúan öröklődik. Újabban egyre gyakrabban kérnek meg erre a szerepre barátokat is. A keresztelést nem követi nagyobb multság, egyszerű jogi-átmeneti szertartásnak te-

75. *Mihályfi Akos*: Az emberek megszentelése. (Szentségek és szentelmények.) Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből. Budapest, 1921. 46. A néprajzi szakirodalom gyakran esik abba a tévedésbe, hogy ebben profán népi jelenséget lát.

kintik, amelytől fogva a megkeresztelt egyén a közösség tagja lett. Ennek kifejezője az egyházi temetés és a temető megszentelt földjén levő rendes sírhelyhez való jog. A keresztelő nem jár sem a szülők, sem a keresztszülők szentáldozásával, az anya minden esetben még a szülés előtt áldoz. Miután a bába és a keresztszülők hazaérték a szertartásról, a következőket mondják: *Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk!*

A keresztelés jelentősége a népi tudatvilágban legjobban a keresztületlenül meghaltak gazdag hiedelemanyagán mérhető le, amelyre a vallásos képzetek tárgyalásakor még visszatérünk.

A keresztnév választásának hagyományaiban két fő tényező érvényesült. Máig is igen kedveltek és gyakoriak a bibliai keresztnevek; a Dávid, Lukács, Dániel, Illés stb. Ezzel párhuzamosan és sokszor kapcsolatosan is gyakran keresztelnek a születés napjára vagy annak közelébe eső védőszent nevére. Ugyanez a véletlen közrejátszhat természetesen a bibliai keresztnevek kiválasztásánál is.

A keresztelést néhány nappal követi a szülőanya-avatás, amelyen az apa szintén nem vesz részt. A bába gyakran elkíséri ide a fiatal anyát, főleg, ha gyengélkedik. Az egyházkelő időpontja régebben a szülést követő negyvenedik napra esett, most változó. A bérnálás szentségét a görögkatolikusok a keresztséggel együtt veszik fel, így ahhoz nem fűződik külön hagyományanyag.

### *Bűnbánat és oltáriszentség*

A gyónás és a szentáldozás hagyományai a népi közösségekben, így Komlósán is kettős jellegűek. Átmeneti szertartásként él az iskolás gyermekek elsőáldozása, bár jogi változásokkal nem jár, s külsőleg a vallásos alkalmakhoz sorolható a rendszeres szentáldozás.

Az elsőáldozás időpontja eredetileg áldozócsütörtökre esett, majd a kötött munkaidő általánossá válásával a pünkösd utáni vasárnapra került. Amióta azonban sokan Sátoraljaújhelyre jár-

nak iskolába, a pap az ő részvételük kedvéért az elsőáldozást július utolsó vasárnapjára halasztotta, de előfordul, hogy augusztus elejére is átcúsúzik az időpont. A gyermekek többsége harmadikos korában lesz elsőáldozó, s az elsőáldozáson való részvételük teljesnek mondható.

Az elsőáldozás napján a szentmise rögtön a reggeli istentisztelet után, fél nyolckor kezdődik, hogy a gyermekek ne éhezzenek sokáig. A keresztszülők erre az alkalomra keresztyermeküknek vadonatúj ruhát vesznek, egy teljes öltözetet, a fehérneműt is beleértve. Újabban terjed ennek pénzzel való megváltása, 500—1000 Ft-ot adnak ilyenkor keresztyermeküknek ruhára. A fiúk sötét öltönyt kapnak vőfélybokrétaival, a lányok fehér ruhát és koszorút, akárcsak a menyasszony.

A szentmisén az elsőáldozók az oltár mellett ülnek, onnan sorakoznak fel a szentáldozáshoz. Ezen a napon ők az elsők. A felnőttek nem követik őket, megvárják, amíg az utolsó gyermek is sorakerült, csak azután állnak oda. Az elsőáldozó egész családjá áldozik ilyenkor, beleértve a nagyszülőket, keresztszülőket is. A szentmise után a gyermekek *szeregetreggelin* vesznek részt a parókián. Néhány éve még a szülők adták hozzá a nyersanyagot, de a pap ezt beszüntette.

Az elsőáldozás után az érintett házaknál nagy mulatságot tartanak. A közelebbi rokonok erre az alkalomra az ország minden részéből hazalátogatnak, sokan jönnek át Csehszlovákia területről is, akik a negyvenes évek végi „lakosságcsere” értelmében hagyták el az országot. Az ilyenkor összegyűlt társaság körülbelül ugyanaz, mint akik búcsúra járnak össze, kiegészülve a keresztszülőkkel is. Gyakori, hogy a rokonság idegen vendéget is visz magával haza, akit szintén szívesen látnak.

A szentáldozás; az oltáriszentség és a bűnbánat a leggyakoribb szentségek az emberi élet során. Gyakoriságuk, szinte mindennaposáguk folytán hasonlóak a vallásos alkalmakhoz, de a vallásos személyiség legmélyebb rétegeit érintik. Bizonyos mértékig még az erkölcsi magatartásra is hatást gyakorol a szentáldozás, persze a gyakorlatban igen szűk időhatárok között. Ez nem annyira a nagynek tartott bűnök következetes kerülését je-

lenti, amely nem is okvetlenül a szentáldozással hozható kapcsolatba, emellett gyakran nem is jár eredménnyel. Általános szokás, főleg az idősebb asszonyok körében, hogy szentáldozás előtt valamilyen módon felveszik a kapcsolatot haragosukkal. *Az ember szól egy-két jó szót* — mondják ilyenkor. Ez különféle formában történhet. Ha a másik tudta nélkül neheztelnek, azt gyakran közlik vele, amivel már a megbékélés is együttjárhat. Máskor a haragot csak néhány napra, esetleg csak a szentáldozás napjának időtartamára függesztik fel. A papnak mindenképpen beszámolnak erről; *ha meggyónja az ember, talán már nem is haragszik annyira*. A szentáldozásnak hasonló hatást is tulajdonítanak, mint a közös vallásgyakorlásban való részvételnek; *utána jobban érzi magát az ember*.

A szentáldozást ritkán végzik valamilyen határozott céllal, pl. halottért, inkább az áldozás után imádkoznak értük, főleg, ha bizonytalanok a halottal kapcsolatban.

A szentáldozás gyakorisága igen változó. A gyermekek első áldozás után szinte kötelezően évente négyszer áldoznak; a tanév elején és végén, karácsonykor, húsvétkor. Gyakori a búcsúban végzett szentáldozás is. A felnőttek nagyrésze évente legalább kétszer áldoz, karácsonykor és húsvétkor, de közöttük sem ritka a búcsú alkalmával végzett szentáldozás. A vallásosabb idős asszonyok és a betegek minden hónap első péntekén áldoznak. A válságos élethelyzetek szinte kötelező alkalmak lettek a szentáldozásnak. Ilyen időpont a terhes nők számára a kórházba vonulás előtti nap, de a behívót kapott fiatalok közül is sokan áldoznak a bevonulás előtti estén.

A szentáldozáshoz több boszorkányokkal kapcsolatos hiedelem is fűződik. A legismertebb szerint a pap üres kanalat ad nekik, vagy a boszorkány felismerése után, amelyben a papi öv is segítségére szolgál, a boszorkány kivételével mindenkit még egyszer megáldoztat. Ez országszerte ismert hiedelmek hátterében a méltatlanul vett szentségtől való félelem, azok érvénytelenségének képzelete állhatott, amelynek azonban mára már nem maradt nyoma.

A szentségek közül Komlóskán a legkisebb vallásos jelentőséget a házasságnak tulajdonítanak. A házasság a történelem folyamán a világi életben sosem kapott a többi szentséghez hasonló rangot, a túlvilági boldogság elérésének nem feltétele, s képzetanyaga is távol áll ettől. Érthető tehát, hogy a többi szentség alkalmával szentségtörés-számba menő vaskos tréfák, szólások is megengedettek ilyenkor. Ezek természetesen nem szerves részei a vallási életnek, így részletezésüktől ezúttal eltekinthetünk.

Ami a házasságot illeti, a háromszori kihirdetés kötelező miselátogatási alkalomnak számít az egész rokonság s a jegyesek számára is. Maga az esküvői szertartás azonban a legutóbbi időkig egészen szűkkörű volt, csak a két násznagy, egy násznagyné s a nyoszolyólányok vettek részt rajta az érdeklődőkön kívül. Újabban a pap rábeszélésére már a szülők is jelen vannak a templomi szertartáson.

Az esküvőre indulás előtt a vőlegény házánál összegyűltek elmennek a menyasszonyért. A menyasszony a szoba közepén leterdél, elmond egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet, majd a szülők áldásában részesül.

A tanúk mindkét részről a keresztszülők. Ha a menyasszonynak már van keresztgyermek, keresztanyja helyett a kománéja megy tanúnak. Az esketés és a koszorúzás a hivatalos szertartás szerint zajlik. A harangozó erre az alkalomra rozmarinkoszorút készít, amelyet az esküvő végeztével oda is ad az ifjú párnak, amikor kiengedi őket az ajtón.<sup>76</sup> A templomajtó kinyitásáért a két násznagy és a vőlegény néhány forintot ad a harangozónak. A rozmarinkoszorút rövidesen elégetik, mert hitük szerint rossz házasságot jelent, ha más fejére kerül. Hasonlóan vélekednek a jeggyűrű próbálgatásáról is.

Az esküvő napjának, a szombatnak a továbbiakban már nincs

76. A görögkatolikusok koszorúzási szertartását lásd: *Mihályfi Ákos*: i. m. 393—394.

több vallásos tartalma, a lakodalom a szokásos vidám mulatozások jegyében zajlik. Másnap az ifjú házaspár résztvesz a szentmisén, s az utána tartott pannichidán, amelyet ilyenkor a két család halottaiért kérnek. Régebben az asszonyavatás is vasárnap délelőttre esett, most az esketési szertartást követi.

A lakodalomban összegyűlt *kásapénzt* — melyet a szakácsné szedett össze — a templom céljaira szokták följánlani. Összegét a pap a legközelebbi szentmisén ki is hirdeti, s azt is, hogy mire fordítják.

### *Halál, temetés*

A halállal kapcsolatos szertartások, képzetek; a halottkultusz a keleti szertartású keresztények vallásosságának egyik legmélyebb rétegét alkotja. A halálhoz, temetéshez fűződő vallásos hagyományok Komlóskán is mindmáig elevenek. A faluban eddig valamennyi temetés egyházi volt, bár két alkalommal emellett a társadalmi szervek is képviseltették magukat. A halál közvetlen közelsége a halálélményt még a vallástól távolabb állók számára is vallásos tartalommal tölti meg. A vallásos tartalom és forma mellett a hiedelmek egész sora megtalálható itt, amelyek ismertetése most nem feladatunk.

A haldoklót sokan veszik körül, nemcsak a közeli hozzátartozók, de távolabbi rokonok, szomszédok is, akik rendszerint imádkoznak érte. A rózsafüzéres társulattól is többen jelen vannak, akik az imákat vezetik, különösen, ha a haldokló (halott) is *társulatos* volt. Ha sokat kínlódik, könnyű halálért, ha fiatal, felgyógyulásáért könyörögnek. A papért minden esetben a haldokló szokott üzeni. Újabban a pap kezdeményezésére a kevésbé súlyos betegek is meggyónnak, hogy az esetleges váratlan halál ne érje őket készületlenül. Az utóbbi években a pap egyedül megy a haldoklóhoz a szent kenet feladására, régebben a harangozó is elkísérte.

A halál hírüladására a harangok először a halált követő nap reggelén szólalnak meg. A félórás harangszót újabban követik

naponta három alkalommal, az említett időpontokban, egészen a temetésig. A halál beálltakor meggyújtják a szentelt gyertyákat, majd a halott mellett imádkoznak, énekelnek. A halott a szoba közepén, a mestergerenda alatt van kiterítve, arccal az ajtó felé. A virrasztás éjjeligi, 1-ig is eltart. Az énekeket az előénekes kezdi, akit minden virrasztásra meghívnak. A többiek utánaéneklük a strófákat. A virrasztók is meghívásra gyűlnek össze. A virrasztás több estére is kinyúlhat, addig virrasztanak, amíg a halottat el nem temetik.

A temetés napján már reggel megkezdődik a torozás. A temetésnél segédkező rokonokat, barátokat főtt étellel, borral, pálinkával kínálják. A temetési szertartás előtt már egy-két órával megjelennek az öregasszonyok, a *társulatosok*, akik a rózsafűzért mondják a halott lelkiüdvéért. A halottas házba belépő látogató első útja ilyenkor a halotthoz vezet, ahol egy időre bekapcsolódik az imába, vagy maga imádkozik valamit a halottért. A pap érkezése előtt a koporsót a halottal szenteltvízzel meghintik, beleserkkják a szükséges kellékeket; tisztessüvet, a halott mellére imakönyvet, kezére pedig olvasót csavarnak.

A pap, a kántor és a nyolc zászlóvivő együtt érkeznek meg a templomból. A halott- és zászlóvivőket a rokonok hívják meg. Rendszerint maguk is hozzátartozók, vagy a halott barátai, de minden esetben férfiak. Megérkezése után a pap és a kántor a pitvarban állva imát mond, majd a szobában a nyitott koporsó mellett *pannichidát* végez. Ezután leszögezik a koporsót, és kiviszik az udvarra, ahol folytatódik a gyászszertartás. Itt kerül sor a prédikációra, s a kántor búcsúztatót énekel. A kántorbúcsúztatót az elhunyt családja a papnál szokta megrendelni. A búcsúztató megírása is a papra vagy feleségére hárul, mivel a kántor nem tudja elkészíteni.

Öngyilkos temetésére a pap nem vesz palástot, csak *epitracheiont* ölt magára. Az éneklés nélkül megtartott *pannichidát* nem követi sem prédikáció, sem búcsúztató, s utolsó útján csak a nagyharang szava kíséri.

A búcsúztató és a szertartások befejeztével a menet megindul a templom felé. Útközben végig szólnak a harangok, csak a há-

rom evangélium-olvasás időtartamára hallgatnak el. Felnőtt ember temetésénél mindhárom harang szól, gyermeknél a két kicsi.

A gyászmisét a temetéskor tartják. A halottat beviszik a templomba, amely mindig útba esik a temető felé. Ezen a szentmisén nincs szentáldozás, a rokonok sem kérik. Ennek oka a reggeltől tartó evés-ivás. A temetés után azonban egy-két héttel újabb gyászmisét kérnek a halottért, ahol már többen áldoznak is.

A temetés befejeztével a pap és a résztvevők többsége elmegy, néhányan ottmaradnak, amíg a sír behantolását elvégzik. Aznap este nagy tort rendeznek a halottas háznál, amelyre a szászlóvivőket, a halottvivőket, s azokat a keresztyerekeket, komákat hívják meg, akik a sírásásban résztvettek. Ugyancsak hivatalos a torra a pap, a kántor és a harangozó is, de sosem szoktak rajta megjelenni.

A gyász időtartama életkoronként változik. A fiatalok ritkán tartják fél évnél tovább, az idős özvegyasszonyok azonban esetenként életük végéig. A gyász jóformán egyedül a viseletben mutatkozik meg. Az ünnepi viselet rendszerint tovább jelzi a gyászt, mint a hétköznapi. A halottak emlékezete azonban igen sokáig él. Évről évre szolgáltatják halottaikért a gyászmiséket, *pannichidákat*. Ezek időpontjai néha egybeesnek az évfordulókkal, de általában ötletszerűen kérik őket minden évben.





A szentelmények a katolikus vallásgyakorlásnak történetileg egyik legalapvetőbb, legjelentősebb oldalát alkotják. A vallás tanításainak lényegéhez ugyan kevésbé állnak közel, nem feltételei az örök boldogság elérésének, evilági életre gyakorolt üdvös hatásuk miatt azonban már a korai kereszténységtől fogva általános közkedveltségnek örvendtek.

Mindenekelőtt azonban tisztáznunk kell a szentelmények fogalmát. Legáltalánosabb értelemben „a szentelmények az egyház által a szentségek mintájára alapított látható jelek, amelyek bizonyos, főleg természetfölötti hatásokat hoznak létre.”<sup>77</sup> Gyakorlatilag azonban megkülönböztethetünk szorosabb értelemben vett, tulajdonképpeni szentelményeket, amelyek bizonyos cselekmények, mint pl. az ételek megáldása, a templomszentelés, s analogikus értelemben vett szentelményeket. Ez utóbbiak azok a tárgyak, dolgok, amelyeken a szentelés cselekvése történik.<sup>78</sup>

A szentelmények egyik alapvető jellemvonása a népi jelleg. Erre utal az is, hogy egyes dolgok háromféleképpen válhatnak szentelménnyé: egyházi szentelés, „sacralis contactus” és népszokás révén.<sup>79</sup> Ezekből csak az első mondható szorosabban vett egyházi szentelménynek, az utóbbi kettő ezzel analogikus, folklorisztikus eredetű. Ennek megfelelően a tágabb értelemben vett szentelmények<sup>80</sup> kiterjedhetnek az élet szinte valamennyi terü-

77. Mihályfi Ákos. i. m. 423.

78. Mester Imre: Magyar népi liturgikus szentelmények. Budapest, 1954. (Kézirat) 13.

79. Mester Imre: i. m. 16.; Wlisslockiné Dörfler Fanni: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethn., VI. 1895. 40—49.

letére, amint ez a középkorban is általános volt.<sup>81</sup> Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a vallásos egyén szinte bármilyen élethelyzetben kérheti az egyház áldását, s a tárgyak megáldatása ugyancsak nem ütközik akadályokba. Ennek legjobb példája az ételek húsvéti megáldásakor szenteltetett egyéb tárgyak nagy száma és változatossága, amely Komlóskára is jellemző. S ezek még az egyházi áldás fogalmán belül vannak. Kiegészítik ezt a már említett analogikus módon létrejött szentelmények, s azok az esetek, amikor a nép maga szentel.

A szentelmények korai nagy népszerűségének egyik oka, hogy alkalmazásuk a kereszténységre való áttérés során nem követelt gyökeresen új vallási képzeteket, a pogány mágikus erejű tárgyaktól inkább csak hatásmechanizmusuk közvetett módjában különböznek. A középkori szentelmények nagyszerű és sokoldalú feldolgozása *Franz Adolf* munkája, amely nagy alaposággal tárja föl a szentelmények jelentős szerepét és változatosságát a középkor vallásosságában.<sup>82</sup> Hasonló érzelmi-gondolati tőről fakadhatott a középkori ereklyekultusz is. A ma is használatos szentelmények jelentős része középkori eredetű.<sup>83</sup> A szentelmények jelentősége és népszerűsége a reformáció hullámai után a barokk katolicizmusban ismét megnövekedett.<sup>84</sup>

A szentelmények kérdése a magyar szakirodalomban sem ismeretlen. Az idevonatkozó hittudományi munkák<sup>85</sup> a lekipásztorkodástan ill. a liturgiátörténet körébe tartoznak.

A szentelmények nem kötelező jellegűek a katolikus egyház-

80. *Katolikus Lexikon*. I—IV. (Szerk. *Bangha Béla*) Budapest, 1932—1933. IV. 229.

81. *Mester Imre*: i. m. 37.; *Zalán Menyhért*: A Pray-kódex benedictioi. Magyar Könyvszermle, LI. 1927. 46.

82. *Franz, Adolf*: Die kirchlichen ... i. m.

83. Kiváló forrásaink a középkor hazai szentelményeire a kódexek, amelyeknek ilyen irányú vizsgálata jelentős lépés lenne a középkori magyar népi vallásosság kutatásában. Jól példázza ezt: *Zalán Menyhért*: i. m.

84. *Veit, Ludwig Andreas—Lenhart, Ludwig*: Kirche ... i. m. 23—24.

85. Vö. pl. *Reindl Román*: A katolikus anyaszentegyház szentelményei. Budapest, 1896.; *Mester Imre*: i. m.

ban, így fő meghatározóik mindig az adott közösség igényei.<sup>86</sup> Természetesen ezeket az igényeket az egyház évszázados hagyományai döntő mértékben befolyásolják, de lehetetlen a szentelményekben nem néprajzi jelenségeket látnunk. A néprajzi szakirodalom több ízben is felhívta a figyelmet a szentelmények kutatásának nagy jelentőségére, s vázlatos áttekintésekre is vállalkozott. Bálint Sándor tanulmányai jelentős anyagot közölnek az ország több területéről a szentelmények népi felhasználására vonatkozóan.<sup>87</sup> Mester Imre a magyar szentelményeket történetileg vizsgálja. Munkájának nagy érdeme, hogy sokoldalúan elemzi a hivatalos és népi liturgia kölcsönhatásainak kérdéseit, amelyek a liturgiátörténet oldaláról sokszor új megvilágítást nyernek.<sup>88</sup> A szentelési szertartások népi és egyházi vonatkozásaival több kisebb tanulmány is foglalkozik,<sup>89</sup> mások egyes szentelményeket önálló feldolgozásban tárgyalnak.<sup>90</sup> Mindezekre jellemző, hogy a történeti kérdéseken túl anyaguk többségét a szentelmények népi felhasználására vonatkozó adatok teszik ki.

Foglalkozott a szentelmények kérdéseivel a görögkatolikus egyház- és liturgiátörténeti szakirodalom is.<sup>91</sup> A magyarországi görög szertartású katolikus egyház népi szentelményei azonban még nem kaptak elegendő figyelmet. A magyar görögkatolikus

86. *Szövérfy József*: Szent Kristóf. Budapest, 1943. 133.

87. *Bálint Sándor*: Liturgia és néphit. In: *Úr és paraszt a magyar élet egységében.* (Szerk.: *Eckhardt Sándor*) Budapest, 1941. 106—134.; *Uő.*: Magyar néphagyomány és katolikus liturgia. Kalangya, XI. 1942. 258—262.

88. *Mester Imre*: i. m.

89. *Madarassy László*: Palócföldi búzaszentelés. *Ethn.*, XLI. 1930. 158—160.; *Schwartz Elemér*: Virágszentelés Nyugat-Magyarországon. *Ethn.*, XXXVI. 1925. 15—21.; *sz. e.* (*Szigeti Endre*): Terménymegáldási ünnepség Lajosmizsén. *Új ember*, XV. 1959. X. 4.

90. *Bálint Sándor*: Szent János áldása. *Ethn.*, XLIX. 214—217.; *Qoditián Lajos*: Szent Ignác vize. Budapest, 1934.; *Székely László*: Ünneplő székelek. Adatok a székelység vallásos néprajzához. Csíkszereda, 1944.; *Szendrey Zsigmond*: A halottak, szentelmények és eljárásmodok a varázslatokban. *Ethn.*, XLIX. 1938. 32—46.; *Wlislockiné Dörfler Fanni*: i. m.

91. *Meester, P. Placidus de*: Szentelések és áldások a görög szertartásban. Keleti Egyház, II. 1935. 137—140., 246—252.; *Szemerszky János*: Fűvek és virágok megáldása. Keleti Egyház, II. 1935. 176—178.

szentelmények hagyományanyaga még teljességgel feltáráásra vár, s ezen a téren alig jelentenek valamit a kalendáris szokásokkal, néphittel stb. foglalkozó kisszámú tanulmány idevonatkozó adatai. A legjelentősebb anyagot eddig *Bálint Sándor* munkája tartalmazza, amely az állandó és változó kalendáris ünnepek szokásanyagába illesztve tárgyalja az adott ünnepek szentelményeinek liturgikus és népi hagyományait is.<sup>92</sup> Az itt található görögkatolikus néprajzi adatok azonban nem mérhetők a hazai görögkatolikusok hagyományainak gazdagságához. Erre maga a szerző is felhívja a figyelmet.<sup>93</sup>

A szentelmények azonban sajátos jellegük miatt önálló feldolgozást igényelnek. Ez az oka annak, hogy a szentelmények szokás- és hiedelemkörét a naptári ünnepektől elszakítva tárgyaljuk, holott a jelentősebb ünnepek gyakran kapcsolódnak valamilyen szentelményhez, szentelési szertartáshoz.

A katolikus szentelmények mindmáig jelentős tényezői maradtak a népi vallásosságnak. Külső, dologi jellegüknél fogva jól megfeleltek a parasztság vallásos és gyakorlati igényeinek, s alkalmazásuk ma is fontos mutatója lehet egy paraszti közösség vallásosságának, méginkább a vallásosság hagyományos formájának. Az urbanizáltabb közösségekben országosan megfigyelhető a szentelmények szerepének nagyarányú csökkenése. Ez nem arányos a vallásosság mértékének csökkenésével, hanem főleg a vallásosság megváltozásának, egyszerűsödésének függvénye. Ugyancsak ide vezet a parasztság életritmusának megváltozása is; az egyházi ünnepek munkahelyi és otthoni munkával töltése, a háztáji munka feltorlódása s az ezzel fellépő időhiány, amely megnehezíti a szentelésen való részvételt, a szentelésre szánt dolgok beszerzését. A szenteltetés így nagyrészt az idősebb korosztályra marad. Mivel pedig a liturgiában való részvétel nem érdektelen a szentelmények hittel való felhasználásához,

92. *Bálint Sándor*: Karácsony... i. m.; Uő.: Ünnepi... i. m. I—II.

93. *Bálint Sándor*: Ünnepi... i. m. I. 234. A görögkatolikus egyház liturgikus és paraliturgikus szentelményeihez legújabban lásd még: *Bartha Elek*: A szentelmények szerepe egy zempléni falu népi kultúrájában (Megjelenés alatt.)

ennek hiánya a szentelmények iránti közömbösséghez vezet. Joggal kereshetjük tehát a vallásosság hagyományosabb, archaikusabb formáját az olyan közösségekben, ahol a szentelmények máig is eleven tényezői maradtak a vallási életnek, s széleskörű felhasználásuk az egész közösségre kiterjed. Komlóskán minderre még a múlt század végének állapota jellemző, némi változás csak a felszabadulás utáni évtizedekben tapasztalható.

### *Szenteltvíz*

Az egyházi év első naptári naphoz kötött szentelménye a szenteltvíz. A vízszentelésre január 6-án, vízkereszt napján kerül sor a hagyományos keretek között. Az ünnepi mise után a nép a templomból processzióval vonul le a patakhoz, ahol a pap a hosszú hivatalos egyházi szertartással megszenteli a vizeket. Innen már csak a zászlókat és egyéb kellékeket vivők vonulnak vissza a templomba, a többiek szétszélednek, s kiki hazaindul. A szenteléstől számított nyolc napon belül minden forrás, patak, kút vize szentelt, de a falu lakosságának nagy része ezt csak egy-napi időtartamra értelmezi, s úgyszólván mindenki rögtön a szentelés után viszi haza a patakból az egész évre való szenteltvizet. Általános vélekedés, hogy a szenteltvíz hét évig is eláll anélkül, hogy megposhadna. Ha azonban valaki a frissen hozott szenteltvízbe vagy az üvegbe beleiszik, a víz megpondrósodik. Egyes családoknak azonban erről nincs tudomásuk, s a vízszentelés után a család minden tagja iszik egy kortyot az üvegből.

A szenteltvizet az év folyamán kötött alkalmakkor és azoktól függetlenül is gyakran és sokféle céllal alkalmazzák. A felhasználás lehet mágikus, gyógyító, lehet vallásos célzatú, a szenteltvíz embereken, állatokon, tárgyakon egyaránt érezteti üdvös hatását. Kifejezetten gyógyító erejét hasznosítják a következő esetekben. Torokfájás ellen isszák, könnyezéskor, szemgyulladásakor a szembe, a fül nyilallásakor a fülbe csepegtetik. Hatásos fejfájás, félelem, álmatlanság ellen. Az általános felfogás szerint ezenkívül minden egyéb betegségre jó hatással van.

A szenteltvizet mágikus célra is alkalmazzák a gonosz, az ártó hatalmak távoltartására. Az édesanya újszülött gyermekét hinti meg vele még mielőtt megkeresztelnék, s hasonló felfogás szellemében szentelik meg szentelt vízzel a frissen megellett tehenet és kisborját. (*Hát mink is avval keresztelkedünk!*) Szenteltvizet szórnak az állatokra az első kihajtáskor, s a halottak koporsójába, még mielőtt a pap beszentelné azt. A szenteltvíz a vele kapcsolatba hozott élőlényeknek, de a tárgyaknak is szentelt jelleget kölcsönöz, s egyúttal hivatalos szentelmények forrása is. Legjelentősebb közülük a lakóházak megáldása.<sup>94</sup>

### Házszentelés

A házszentelés a hivatalos liturgián kívül önálló népi liturgikus szertartásként is él Komlósán. A vízszentelés előtt a gazda vagy a gazdasszony beszenteli a házat és környékét az előző évről megmaradt szenteltvízzel. A lakóház minden helyiségében keresztet vet vele, hasonlóan az udvaron is. Ugyancsak meghintenek minden gazdasági építményt, az ólakat, de a lakóházon kívül belülről csak az istállót szentelik meg.

A lakóházak egyházi megáldására a vízszentelés napján kerül sor, de másnapra is áthúzódik. A pap legelőször a templomot, majd a parókiát áldja meg az egyháztanács jelenlétében, akik a gyertyákkal vonulnak ki erre a szertartásra. Ezt követően a kántor, a harangozó, újabban rajtuk kívül a kurátor és az egyházpénztáros kíséretében járja sorra a házakat az alvégtől ill. a felvégtől kezdve évenként váltakozóan. Nem szokás a papot külön hívni, útja során minden házat meglátogat. A szenteltvizet a kurátor hordja. A szentelésért a pap és a kántor kisebb pénzadományban részesül, a szentelt vízbe pedig a kurátor, a harangozó és a pénztáros részére aprópénzt, 2—5 Ft-ot dobnak. Ez az ösz-

94. A szertartáshoz a zsolozsmáskönyv megfelelő részét olvassa föl a pap. A szertartáskönyvben nem szereplő áldásszövegeket lásd a KLTE Néprajzi Tanszékének adattárában: DENIA 2549.

szeg eredetileg a harangozót illette, a másik kettő csak az utóbbi időben vesz részt a szentelésen saját kérésükre, mivel egyéb juttatásban egyikük sem részesül.

### *Gyertyaszentelés*

A Krisztust jelképező gyertya szentelésére február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján kerül sor a szentmise után. A gyertyaszentelés szertartásának szövege eltér a hivatalos magyar nyelvű liturgikus szövegtől. A pap egy pravoszláv szertartás szerinti magyarra fordított szöveget mond, amit Baskóról kapott.<sup>95</sup> Az oltárral szemben középen egy asztalkát helyeznek el. Erre teszik a szalaggal átkötött gyertyapárokat, amiket majd hazavisznek, de sok gyertyát hagynak ott a templom részére is. Ezeket nem jelölik meg szalaggal. Az idősebbek közül mindenkinek van szentelt gyertyája, rendszerint minden évben ugyanazt a kettőt szenteltetik. A hagyományosabb berendezésű házakban a szentelt gyertya a szoba szakrális terében a falon lóg. Ennek apotropeikus magyarázata ugyanakkor már nem él a kolóskaiak tudatában. Újabban a ládában, kredencben vagy egyéb helyeken tárolják.

A szentelt gyertyát a halott feje mellett szokták égetni párosával. A halál beállta után azonnal meggyújtják, s egészen a temetésig ott ég a két gyertya. Különösen éjjel tartják fontosnak égetését. Néhányan több párat is tartanak otthon, de aki csak egyet, annak részére a templomból kölcsönöznek, ha az első pár leégett. Ezt azután később visszavásárolják a templomnak. A halott mellett égő szentelt gyertyákat a temetés során a halott mögött viszik, s régebben a koporsó uán bedobták a gyertyavégeket a sírba. Újabban ezeket a templom kápolnájába helyezik, ahol a harangozó a szertartások ideje alatt meggyújtja őket a halott emlékére.

95. A gyertyaszentelés szövege a magyar görögkatolikus szertartásban ismeretlen.



## Szentelt barka

A barkát a virágvasárnapi szentelésre a harangozó szedi össze, sokszor a gyerekek is segítenek neki. A szentelt barkát a prozforával együtt osztják ki a nagymise végén. Aki aznap még nem evett — ez rendszerint szentáldozással is együtt jár, bár nem kötik okvetlenül a szentáldozáshoz —, torokfájás, gyomorégés ellen lenyel egy szemet a barkából. A házban a mestergerenda fölétűzik, nyilvánvalóan elhárító cézzattal. Ugyanilyen okból dobják a tűzbe amikor vihar van, hogy a villám ne csapjon bele a házba.

## Szentelt étel

A szentelt étellel kapcsolatosan országosan kétféle szemléletmóddal, magatartással találkozhatunk. Újabb keletű, hogy a szentelményt szimbolikusan használják föl. Kis mennyiséget szenteltetnek, amelyből mindenki eszik ugyan, de egy étkezés alkalmával elfogy, sokszor még egy alkalomra sem elég. Komlóskán még az archaikusabb felfogás uralkodik, a szentelt ételből jól is akarnak lakni, így a legkülönbébb ételekből nagy mennyiséget szenteltetnek. A legáltalánosabb szentelésre vitt ételek a kalács (*pászka*), tojás, sonka (*sódar*), bor, *édestúró*, vaj. De sokan visznek tormát, sőt, almát, szőlőt, töltelékűst, szalonnát, sőt, van aki kést is rak a kosárba, amivel majd a kalácsot föl vágják. Arra törekszenek, hogy ebédkor és lehetőleg vacsorára is minden szentelt legyen, mivel szigorúan veszik, hogy aznap csak a szentelt ételből lehet fogyasztani. Kivételképpen találkozunk ezzel ellentétes felfogással is, amely szerint az első napon még nem szabad szenteltet enni, de erről a komlóskaiak többségének nincs tudomása.

A szentelnivaló ételeket (a *pászkát*) régebben nagy kosárba rakták, amit *abroszba* kötve vittek az asszonyok a hátukon. Újabbán egy kisebb kézikosárban viszik a *pászkát*, amit *pászkaterítő*vel takarnak le. Ezt a terítőt csak erre az alkalomra hasz-

nálják, s régebben sajátos díszítéssel is el volt látva. A kosarakat jó időben a templomkertben rakják le. A szentmise alatt majdnem minden családból marad kinn valaki, aki vigyáz az ételekre. A pap a pénztárossal a szentmise után jár körbe és szenteli meg a *pászkát*. A szertartás után nem állnak meg az emberek beszélgetni mint máskor, mindenki siet haza, mert aki hamarabb hazaért, annak több szerencsét jósolnak, s a munkában is gyorsabb lesz. A pap saját ételét a parókián szenteli meg az egyháztanács tagjainak jelenlétében, akik szintén nem időznek el ilyenkor nála.

Amikor a család hazaért a szentmiséről, az asszony lép be először a házba a *pászkával*. A belépéskor mondott *Krisztus föltámadt!* köszöntésére a mögötte jövő válaszol: *Valóban föltámadt!*

A közös ima után az elsőként elfogyasztott ételekről megoszlanak a vélemények. Van, aki a bort issza meg először, mások a tojást fogyasztják el. Néhányan először a tormából esznek annak emlékezetére, hogy *Krisztust is tormával meg ecettel itatták*. A tojást a legtöbb helyen annyifelé vágják, amennyien az étkezésnél jelen vannak, mert *ez megőrzi a békés életet, hogy összetartsion a család*. Ezzel kapcsolatos az a hit is, hogy az együtt fogyasztott tojás hazavezérli az erdőben eltévedt családtagot. Szintén a családi összetartást kívánja erősíteni, hogy aznap nem mennek vendégségbe, az egész család együtt ebédel. Ennek az együttlétnek különösen nagy jelentőséget tulajdonítanak.

A szentelt ételekből rendszerint a következő napokra is marad, amit fokozatosan elfogyasztanak. Többen hagynak belőle valamennyit a húsvét utáni első vasárnapra is.

A szentelt ételek morzsáját és a tojáshéjat — némelyek csak ez utóbbit — kiszórják az udvarra vagy a kiskertbe, *ahol nem taposódik*. Hitük szerint kis fehér virág; *morzsika, marunka* nő belőle a következő évben, amely egész nyáron virít. Ebből a virágból azután gyakran visznek a templom oltárára is. A többi ételmaradékot, a csontokat tűzbe vetik, de minden elhárító szándék nélkül, pusztán a szenteltet óvják meg a szemétre kerüléstől.

## Búzaszentelés

A szántóföldek, a határ megáldására a görögkatolikusoknál április 23-án, György nagyvértanú napján kerül sor, vagy az utána következő vasárnapon. Az országban a legtöbb helyen — a római katolikusoknál is, ahol a szentelés Márk napjára esik — már csak a templomban végzik el ezt a szertartást, Komlóskán nagy processzió vonul ilyenkor valamelyik közeli búzatáblához. Az idősebbek emlékezte szerint régebben nem búzát, de *gabonát (zerno)* szenteltek. A búzaszentelésnek a hivatalos mozzanatokon kívül ritka paraliturgikus megnyilvánulásai is vannak.

A szentmise után a templomból a zászlókkal énekelve vonulnak ki a mezőre. A határ megszentelése után a pap egy külön erre a célra süttött proszforát négyfelé vág, majd átnyújtja a kúratornak. A kúrator mindegyik darabkát fehér papírba csomagolja, majd a négy égtáj irányában a földbe helyezi. Ilyen módon a szentelttel való közvetlen érintkezés útján teljesedik be a földek megszentelése a helyi elképzelés szerint. A papírba csomagolás meg éppen a szenteltet óvja meg a közvetlen beszennyeződéstől.

A szentelés után mindenki tép magának néhány szál búzát. Régebben a férfiak a kalapjuk mellé tűzték, az asszonyok imakönyvükbe tették, s a templomi zászlókra és a keresztre koszorút-fontak belőle. Tettek belőle a szarvasmarha takarmányába is, s még ma is előfordul, hogy a tisztességes főzetébe is raknak egy-két szálat, amit a tehénnek készítenek. A szentelt búza felhasználása mágikus és egyéb célokra mára már jóformán teljesen megszűnt, csupán az idősebb asszonyok imakönyvéből nem hiányzik még a pár szál elszáradt szentelt búza.

## Fűszentelés

A falu életében betöltött szerepe és a liturgikus rokonság révén igen hasonlít a római katolikusok úrnapi virágjához a *tisztességes (čistec)*, amit Keresztelő Szent János születése napján, jú-

nus 24-én szentelnek.<sup>96</sup> A szentelés nincs összefüggésben az ünnepel az időpont egyezésén kívül. A *tisztesfű* használata Komlóskán általános és igen széleskörű. A szenteltvíz mellett ez a legnépszerűbb szentelmény, holott más falvakban már egyáltalán nem szentelik.

A *tisztesfű* nem egy növényfajta, 5—8 féle vadvirágot is gyűjtenek egybe. Bár számos adatközlőm gyűjti rendszeresen évről évre, csak keveset tudnak megnevezni a *tisztesfüvet* alkotó növények, virágok közül. Legfontosabb közülük maga *tisztesfű* (*čistec*), amelyről a szentelmény kapta népi elnevezését. Van még benne *százezerjófű*, amely a néphit szerint minden betegségre használ, *sárga virág* (*žolte kvifa*), amit sárgaságra, *nadožník*, amit fejfájásra tartanak hasznosnak. Több más, meg nem nevezett virág között búzavirágot is tesznek a *tisztesfűbe*.

A *tisztesfüvet* az ünnepi misén a padsorok közé rakják szalaggal átkötve, akárcsak a gyertyát. A pap a padsorok között végighaladva áldja meg őket, s hinti meg szenteltvízzel.

A *tisztesfű* legfőbb felhasználási területe a gyógyítás. Teáját isszák álmatlanság, fejfájás ellen, főzetében beteg gyermeket fürösztenek, de öntenek belőle a gyermek első fürdővizébe is. A jószágnak is szívesen adják: a frissen ellett tehenet itatják meg vele, s kap belőle a beteg szarvasmarha, ritkábban sertés is. Gőzével fejfájáskor inhalálnak, használják köszvényre, de a tehén tőgyét is ezzel gőzölik, ha begyullad. *Tisztesfüvet* helyeznek ezenkívül minden halott mellére a koporsóba.

### Sírkőmegáldás

Nem évenként ismétlődő időpontban történik, s nem is dologi jellegű szentelmény a sírkő, a kereszt és a templom megáldása, fölszentelése. Az utóbbi kettő más természetű, így most nem térhetünk ki rá részletesebben, itt csak a sírkőmegáldást említjük.

Az új sírkő felállítása után a szentmiséről a temetőbe vonul-

96. Lásd: DENIA 2549.

nak, akiket a szentelésre előre meghívtak. A zászlókat a halott rokonai, barátai viszik. Miután a processzió a szertartás végével visszatért a templomba, a sírkövet állíttató családnál gyűlnek össze, ahol nagy vendégséget tartanak. A házigazdák a vendégekkel pannichidát végeznek a pap részvétele nélkül, utána halottas énekeket énekelnek.

### *Egyéb szentelmények*

Szintén szentelménynek tekinthető, s akként is alkalmazzák a proszforát. A proszfora a görögkatolikusok nem konsekrált misekenyere, amelyet mirováláskor osztanak szét a híveknek a szentmise végén. A proszforából (*proszkurka*) általában több darabot is vesznek, sokan félmarékkal is. Néhányat ott helyben megesznek, a többit papírba, zsebkendőbe csomagolva hazaviszik. Otthon azok részesülnek belőle, akik nem vehettek részt a szentmisén, de hatásosnak tartják a beteg vagy félős gyermek nyakába kötve is. Van, aki a jószágnak is ad belőle (szarvasmarhának), de ezt senki sem vallja be.

Több alkalommal kéri a papot az útrakelők megáldására. Részesülnek benne a búcsúsok, akik Máriapócsra mennek, de gyakran kéri a bevonulás előtt álló kiskatonák is. Hárman-négyen összefognak, s a bevonulás előtti estén szentmisén vesznek részt, amelynek végén megkapják az áldást. Ugyancsak gyakran kérték ezt az áldást azok, akik Amerikába utaztak gyermekükhöz vagy testvérükhöz.

A tanév kezdetén kerül sor az iskolás gyermekek megáldására. Ennek időpontja a szeptember előtti utolsó vasárnap, amikor a szentmisét is a diákokért ajánlja föl a pap. Az áldás szertartását a szentmise után végzi.

A hivatalos szentelményeken kívül a népi közösség számára szentelmény-szerepet tölthet be számos egyéb tárgy is, amely valamilyen kapcsolatba került az Oltáriszentséggel, a templommal. Szentelményként alkalmazzák, bár mágikus módon a már említett templomi szemetet, stb., de szentelményszerű szereppel

ruházzák fel a templomi kelyhet is, amelynek gyógyító erőt tulajdonítanak. Fejfájás vagy egyéb betegség esetén előfordul, hogy a papot megkérik, érintse meg vele a beteg fejét.

Szentelményszerű szerepet tölthet be alkalmanként az olvasó, az imakönyv, vagy egyéb vallásos könyvek, nyomtatványok. Mindezeket eltemetik a halottal együtt, de hogy ez nem pusztán a kedves tárgy eltemetése tulajdonosával, mutatja az, hogy ha a halottnak nem volt imakönyve, vesznek egy újat és azt temetik vele.



Az eddigi fejezetekben a vallás tárgyi, cselekvésbeli megnyilvánulásaival foglalkoztunk. A keresztény vallás lényege azonban tanításaiban rejlik, s csak a népi közösség szemében vált a vallásgyakorlás ezzel egyenértékű tényezővé. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, milyen formában él a vallás eszmei tartalma a komlóskaiak tudatvilágában, milyen egyéb tudattartalmakkal és milyen módon érintkezik. Mindebbe beletartozik az istenfogalom, a szentek kultusza, a túlvilági életről alkotott képzetek, s a vallás erkölcs elméleti rétege, amelynek szabályai a szóbeli közlés alapján másként alakulnak, mint ahogyan azt a gyakorlatban próbálnák érvényesíteni.

A vallási képzetek alakulásának mindenekelőtt fő meghatározója az egyház. A katolikus nép vallási ismereteinek legnagyobb részét közvetlenül az egyháztól kapja hitoktatás, prédikáció, felolvasások, imakönyvek és egyéb kiadványok formájában. Mindez az ismeretanyag a népi képzelet termékeny talajára hull, ahol több „félhivatalos” ill. naiv forrásból származó információval ötvöződve kialakul egy sajátos népi szemlélet, amely azonban napról napra ki van téve a szószékről elhangzó igehirdetés és a pappal való személyes kapcsolat hatásainak, így sosem távolodhat el igazán a vallási tanítások lényegétől. Felvetődik itt a népi vallásosság keresztény, ill. népi eredetű tudattartalmainak kérdése, amire még visszatérünk anélkül, hogy a probléma megoldása jelenleg célunk lenne.

A vallásos képzetek, vallásos ismeretek kérdése a magyar szakirodalomban már többször felvetődött, s e tág terület különböző oldalait több kiváló munka is igyekezett megvilágítani.

A vallásos képzeteket eddig Magyarországon a legteljesebben



Illyés Endre dolgozta föl, vizsgálati köre azonban csupán a reformátusokra terjed ki.<sup>97</sup> Hasonlóképpen a reformátusok vallási képzetait összegzi tömören *Ujszászy Kálmán* is gyűjtési útmutatójában.<sup>98</sup>

A reformátusok és a katolikusok között a vallásos képzetek és azok forrásai igen eltérnek egymástól. A katolikusok vallási képzetekkel foglalkozó munkák túlnyomó része a szentek tiszteletét tárgyalja, ez adja egyben a katolikusok vallásos gondolkodásának legszínesebb rétegét is. Az első jelentősebb tanulmányok *Kálmány Lajos* és *Katona Lajos* tollából születtek a századforduló táján, s Szent Anna kultuszával foglalkoznak.<sup>99</sup> *Ambrózy Ágoston* a tokaj-hegyaljai Simon Judás kultusz történeti és néprajzi kérdéseit vizsgálja,<sup>100</sup> *Szövérfy József* Szent Kristóf, *Bálint Sándor* Szent György, Szent Márton, Kozma és Damján népi tiszteletének, s a Judás-misztérium hagyományainak gazdag anyagát teszi közzé.<sup>101</sup> *Komjáthi—Schwartz Elemér* a szentek tiszteletének s a népi vallásosságnak általános kérdéseit is részletesen vizsgálja,<sup>102</sup> *Schram Ferenc* pedig népénekeink idevonatkozó adataiból tár fel XVII. századi kultusznyomokat.<sup>103</sup>

A szentek közül kiemelkedő helyet foglal el a paraszti vallásosságban Szűz Mária. Kultuszának legjelentősebb megnyilvánulásai kétségkívül a Mária-kegyhelyekre történő búcsújárások,

97. *Illyés Endre*: i. m.

98. *Ujszászy Kálmán*: i. m. 65—67.

99. *Kálmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Budapest, 1885.; *Katona Lajos*: A kedd... i. m. A Szent Anna-kultusszal mások is foglalkoztak *Katona Lajos* tanulmánya kapcsán.

100. *Ambrózy Ágoston*: Szőlőhegyek védőszentjei. Budapest, 1933.

101. *Szövérfy József*: i. m.; *Bálint Sándor*: Kozma és Damján tisztelete a régi Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények, 1972. 141—145.; *Uő.*: Szent Márton tisztelete Magyarországon. Acta Ethologica Slovaca, I. 1974. 35—47.; *Uő.*: Szent György kultuszának maradványai a hazai néphagyományokban. Ethn., LXXXV. 1974. 212—230.; *Uő.*: A Judás-misztérium hagyományvilágunkban. Vigilia, XL. 1974. 245—247. Vö. még: *Bálint Sándor*: A futóhomok szentje. Vigilia, XIII. 1947. 287—290.

102. *Komjáthi—Schwartz Elemér*: i. m.

103. *Schram Ferenc*: A szentek tiszteletének népszokásai XVII. századi énekeskönyveinkben. Vigilia, XLII. 1976. 31—34.

s mind a hivatalos, mind a népi vallásgyakorlás tekintélyes része is felé irányul. Ezzel együtt azonban központi helyen áll népünk vallásos gondolkodásában is. Szűz Mária alakja a népi műfajok számtalan csodálatos alkotásának ihletője, különösen így van ez a népénekek esetében, amelyek jelentős része az ő nevéhez fűződik.<sup>104</sup> A Mária-kultusszal kapcsolatos néprajzi szakirodalomból *Bálint Sándor* és *Sinkó Ferenc* munkái a legjelentősebbek.<sup>105</sup>

A Szentírás katolikus folklórjával *Bálint Sándor* foglalkozott részletesebben.<sup>106</sup> Meg kell azonban említenünk, hogy a magyarországi görögkatolikusok többsége — mint ezt majd Komlóska esetében is látni fogjuk — bibliai ismereteit nem közvetlen úton, a Biblia olvasásával szerzi be, de a szentmisék, egyházi szertartások során hallja a paptól. A szentírás tartalmának elsajátítása tehát nem a néptől idegenebb, írott formák alapján történik, így a bibliai történetek eleven folklór jelenségként élnek és terjednek az írott szövegtől sokszor messze eltávolodva. Ezek mind a vallási ismeretek és elgondolások készletének egy-egy elemét jelentik. Magasabb szövegszerveződési fokon azonban esztétikailag is értékes népi legendákká állnak össze.

A vallásos tudattartalmak sajátos helyet töltenek be a paraszti közösség népi kultúrájában, vallásosságában. Többször utaltunk már arra, hogy a nép a vallást annak gyakorlásán keresztül éli meg, az elvontságok iránt kevésbé érzékeny, szemben

104. *Volly István*: 101 Mária-ének. Népi gyűjtések. Budapest, 1948. Vö. még: *Borsai Ilona*: Népekeink az élő szájhagyományban. Vigília, XXXVIII. 1972. 317—318.; *Dobszai László*: A népének hazai története. Vigília, XXXVIII. 1972. 237—247.; *Schram Ferenc*: Bevezető népekeinkhez. Budapest, 1938.

105. *Bálint Sándor*: Szűz Mária élete néphagyományainkban. Dunántúli Helikon, I. 1938. 2—4. sz. 97—106.; *Sinkó Ferenc*: Magyarok Máriája. Vigília, XXI. 1955. 248—253. Vö. még: *Kühár Flóris*: Mária-tiszteletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában. Budapest, 1939.; A Mária-tisztelet múltja és jelene Magyarországon. Magyar Kurír, 1951. XII. 20.

106. *Bálint Sándor*: Népünk és a Szentírás. Korunk Szava, V. 1937. 425—426.

a városi emberrel.<sup>107</sup> Megmutatkozik ez a nép hagyományos vallásgyakorlásának már bemutatott rendkívüli gazdagságában, de a vallásos képzetek, a nép gondolkodásának vallásos elemei ennél sokkalta szűkebb tartományt alkotnak. Ezen a téren tapasztalataink szerint a legalapvetőbb eltérés, hogy amíg a vallásos városi ember (aki városias műveltséggel is rendelkezik) transzcendens tudatvilágát az esetleges babonáktól eltekintve csaknem egészében a vallásos tanítások töltik ki, a hagyományos műveltségű parasztság transzcendens gondolatvilágának ezek csak egy részét alkotják. A fennmaradó „néphit” azonban jellegzetes módon szintén sok tekintetben a valláshoz sorolható.

A vallás-néphit alkotta képzetrendszer különböző eredetű elemeinek szétválasztása számos kutató számára hálás elméleti problémát jelentett, a hívő nép szempontjából azonban a különböző forrásokból származó hagyományok ritkán okoznak gondot.<sup>108</sup> Ha igen, az többnyire tudatos egyházi, papi hatásra következik be.

### *A vallási képzetek forrásai*

Komlóska vallási képzetei két fő forrásból táplálkoznak. Egyik a szorosan vett vallási ismeretek készlete, amelyet az egyház hivatalos tanításai alkotnak, a másik a falu hagyományos transzcendens-mágikus gondolati elemeiből tevődik össze. A kettő bonyolult szövevényében az előbbi túlsúlya jellemző, a népi hitvilág inkább csak megközelítési mód, amely a keresztény vallás elvont tételeinek befogadásához vezet.

A gyermek szülőktől, nagyszülőktől kapott első vallási ismeretei teljesen a helyi hagyományokon nyugszanak. Istenképük

107. A bevezetőben erre már részletesebben kitértem.

108. *Alho, Olli*: The Religion of the Slaves. Helsinki, 1976. 45.; *Manga János*: A hitvilág és a hitélet változása. In: Varsány. Tanulmányok egy Észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához. (Szerk.: Bodrogi Tibor) Budapest, 1978. 376. A kérdéssel foglalkozó számos kutató eltérő és igen tarka képet mutató állásfoglalásait most nem ismertethetjük.

alakja az „Istenke”, aki mindent lát és tud, a rosszat megbünteti, a jót jutalmazza. Iskolás korukra már tudnak imádkozni, s a felnőttekkel együtt a vallásgyakorlás közösségi formáiban is részt vesznek.

A hitoktatás alapvetően meghatározza a komlósikaiak vallási műveltségét. Még a legidősebbek is élénken emlékeznek az ott hallottakra, s a későbbiek során sem nagyon terjed vallási érdeklődésük és tájékozottságuk a hittanórák anyagán túl.

A felnőttkorban a vallási ismereteket a mise liturgiája és az imakönyv olvasása tartja ébren. Hozzájárul a képzetek színezéséhez néhány ponyvanyomtatvány is, amit ismernek a faluban.

A vallásos képzetek sajátos tényezői; forrásai s eredményei a legendák. Rendszerint gyermekeknek mesélik, *hogy jóra tanít-sák őket*. Mind magyarázó, mind erkölcsi, vallási célzatú változatuk ismert,<sup>109</sup> a kettő sokszor együtt jelentkezik. Az erkölcsi tanulságot is mindig levonják belőlük.

### Isten

Isten a keresztény vallásnak megfelelően Komlósán a vallási képzetek központi alakja. Legáltalánosabb tulajdonságának a *jó-ságot* tartják, amelybe az összes isteni tulajdonságot belesűrítik. Istent rendszerint *Jóisten*ként emlegetik. Ennek az elnevezésnek legfőbb tartalmát az isteni igazságszolgáltatásba vetett bizalmuk adja.

A világ kevésbé ismert, távoli jelenségeit az idősebbek szinte kivétel nélkül közvetlenül Istenre vezetik vissza. Többek között ő mozgatja a Napot és a Holdat. Szűkebb környezetük, életük eseményei mögött is gyakran az isteni beavatkozást látják, de kevésbé aktív, sokszor közvetett módon. Ez a közvetettség általában jelzésekben, figyelmeztetésekben nyilvánul meg, máskor

109. *Bálint Sándor*: Népünk és... 425. Értékes adalékokat szolgáltatnak még: *Fábián Gyula*: Palócz Krisztus-mondák. Ethn., XXI. 1910. 302—308., 357—361.; *Szémán István*: i. m.

az isteni szándék az ember tevékenységén keresztül érvényesül. Így Isten *erőt ad*, vagy ha büntet, *elveszi az erőt*. Az *erő* sokszor az *egészséggel* egyenértékű, de a munkára még képes betegek is hálát adnak érte. A betegséget Isten büntetésének tartják, de többen *próbatételként* is értelmezik.

Maga a világ Isten háztartása számukra (erre a közvetett adatok utalnak az élet számos területéről), s ez az isteni igazságszolgáltatást mindenkor egyértelművé és elfogadhatóvá teszi, s a csapások nyugodt elviselésére készíti őket. Mindezeket jól érzékeltetik a 74 éves Dorcsák Jánosné szavai, amelyeket a vetés befejezésével kapcsolatban mondott. *„Már ilyenkor a Jóisten kezébe adunk mindent. Már nem a miénk, nem mink rendelkezünk véle, sem nem parancsolunk. Mink csak gyarlók vagyunk, övé itt minden. Meg ha akarja, tönkretesz mindent.”*

### Vallási személyek

A most vázolt isten-fogalomból bizonyos mértékig kívülreked a másik két isteni személy, a Szentlélek és Jézus Krisztus. Az előbbi, akárcsak maga a Szentháromság, nehezen felfogható a komlóskaik számára. Harmadik tagjaként néhányan Szent Józsefet jelölik meg, mások a Szentháromságot a Szent Családdal azonosítják. Még aki el is tudja sorolni a három személyt (sokszor a keresztség közben mondott szöveget hívva segítségül), az elvontabb alak, a Szentlélek kilétét illetően legtöbbször tájékozatlan.

Jézus Krisztust mint Isten fiát tisztelik, közvetítőt Isten és ember közt. A róla alkotott képzet döntő mértékben a hivatalos liturgiából nyert ismeretek határozzák meg, de közvetlenebbé teszik a vele való kapcsolatot az útmenti feszületek, s alakját a legendák is segítenek emberközelbe hozni.

Szűz Mária Jézushoz hasonló népszerűségben és tiszteletben részesül, főleg az asszonyok részéről, sokan érzelmileg közelebb is állnak hozzá. Ezt a nők rendszerint Szűz Mária anyaságával magyarázzák. Nevéhez csodákat is fűznek (jelentős itt a kegy-

helyek legendáinak szerepe), s néhány helyi eredetmagyarázó mondában is helyet kapott. Képe, főleg a pócsi Mária-kép, minden ház szakrális terében megtalálható. A róla alkotott képzeteket jelentősen befolyásolják megjelenéseinek szóban és ponyván terjedő történetei. Többeknek álmában épp e történetek hosszú-hajú, fehér ruhába öltözött Máriaja jelent meg, karján a kisdeddal.

Néhány adat arra utal, hogy az Istennek tulajdonított képességek egyik legfontosabbikát, az egészség biztosítását a múlt században még jórészt Máriához kapcsolták, ez azonban még tisztázásra szorul. Annyi azonban bizonyos, hogy a Mária-kultusz a századforduló táján a mainál lényegesen gazdagabb volt.

### *Valláserkölcsi képzetek*

A vallásos képzetek közé tartoznak a valláserkölcsről alkotott alapvető képzetek is. Mindez nem áll feltétlenül kapcsolatban a gyakorlati erkölcsi étellel, aminek bemutatására itt nem vállalkozhatunk.

A keresztényi életről vallott felfogások az adatközlők vallásosságának, életvitelének megfelelően nagyjából két csoportra oszthatók. Az egyik felfogás a keresztényi életmódnak az állandó templombajarást, imádkozást tekintí. Ezt többnyire a vallást kevésbé ismerők tartják így, de néhányan a legbuzgóbban vallások közül is így vélekednek. Ez utóbbiak között gyakori az ünnepi dologtiltás és a bűjtök betartásának említése is, ami meg-egyezik az idősebb generáció szemléletével.

A másik felfogást képviselők a felebaráti szeretetet, egymás megbecsülését, segítségét tartják a legfontosabbnak. Ezek vallásossága kevesebbet ad a vallásgyakorlás külsőségeire, rugalmasabb a formális kötöttségek megítélésében is. Mindezek mellett nem tartják magukat kevésbé vallásosnak az előző csoportnak a vallásgyakorlásban leginkább résztvevő rétegénél. A vallásos férfiak úgyszólván mind ezt a felfogást képviselik, feleségükkel együtt.

Ez a két szemléletmód azonban nem különül el ilyen élesen egymástól. Űgyszólván senki sincs, aki vallásossága mellett kizárólag az egyik vagy másik csoportba tartozna. A vallásgyakorlás és a vallásosság belső rétegei közötti különbségeket a helyi tudat is megértette, s a gyakorlatban főként a rózsafüzéres társulat tagjainak erkölcsi megítélésében juttatja kifejezésre. Némely esetben azonban a vallásgyakorlás túlzó formáival való szembenállás a személyes vallásosság hangoztatása mellett pusztán a vallási hanyagság elleplezésére szolgál a falu közvéleménye előtt.

Hasonló a helyzet a bűnök megítélése terén is.<sup>110</sup> A káromkodás és a misemulasztás ugyanakkor az egész falu szerint a leg súlyosabb bűnök közé tartozik annak ellenére, hogy gyakran elkövetik őket.

### *Túlvilági élet*

A vallásos képzetek legalapvetőbb s legváltozatosabb rétegét a túlvilággal kapcsolatos elképzelések alkotják. E képzetek alakulásában jól megfigyelhető a vallás és a helyi hagyományanyag egyeztetésére törekvő igyekezet. A putnoki halottlátóba vetett bizalom, amely Komlóskán szinte mindenkire jellemző, alig volt hatással ezekre a képzetekre, legfeljebb fennmaradásukhoz teremtetted kedvezőbb feltételeket.

Meghalt ember szellemének tartják a *kalapos embert* s a *mamulát*, mely utóbbi azonban alak nélkül, csak hangjával kísért. Egy öngyilkos szelleme ez, aki állandó nyugtalanságra van kárhozthatva. Ezekon kívül számos egyéb, megnevezett hiedelemalak is él többé-kevésbé elevenen a közösség tudatában, de a túlvilági képzetekhez kevesebb közük lévén ismertetésükre most nem térhetünk ki.

Maguk a *szellemek* kevésbé meghatározottak a helyi tudat-

110. Vö.: *Tomori Viola: A parasztság szemléletének alakulása*. Szeged, 1935.

ban, s változatos megjelenési formáik (légy, kutya, disznó, nyúl stb.) teljesen passzívak, a legrosszabb esetben *ijesztenek*. Csak esetenként hozzák őket kapcsolatba valamilyen halott lelkével, de a halott személye ilyenkor mindig bizonytalan. Ugyanezek a formák jellemzőek a *halálra* is, de ennek megjelenését mindig haláleset követi. Néha viszont ez az alak is passzív, ilyenkor valószínűleg a név következtlen használatával állunk szemben.

Az itt röviden megemlített hiedelemalakok már meglehetősen állandósult, formát öltött képzeteket képviselnek, így a túlvilági élet képzeiteiben már nem eleven tényezők. Inkább a túlvilágról való elképzelések tényét, mint az élő képzeteket tartalmazzák.

Személyes élményt jelentenek viszont a hazajáró lelkekkel való találkozások, a meghalt rokonok, szomszédok lelkei. Átmeneti formák ezek, számos vonást tartalmaznak e szellemek emberi életéből, szoros kapcsolatban állnak a hátrahagyottakkal. Álmodásban is, ébren járva is találkoznak velük, s az idősebbek közül többnek szilárd meggyőződése, hogy állandóan közöttünk járnak, mindent látnak és hallanak. *Manga János* megállapítása szerint ez igen archaikus felfogás maradványának tekinthető,<sup>111</sup> azonban kétséges, hogy szükséges-e ezeket a mindig újabb és újabb formában felbukkanó képzeteket több évszázadosnak tekintenünk. Annyi bizonyos, hogy azonos gondolkodásmódból fakadnak, s a vallásosság jelenlegi állapotának vizsgálatához ennél nincs is többre szükség.

*Manga János* említett tanulmányában külön figyelmet szentel a túlvilág e képzeitei és a keresztény tanítások egyeztetésének, az ebből fakadó ellentmondások hatásának.<sup>112</sup> A helyi anyag ismeretében annyit megállapíthatunk, hogy a paraszti vallásosságot ezek az esetleges ellentmondások a legcsekélyebb mértékben sem befolyásolják, de alkalmanként előfordulnak az egyeztetésre való kísérletek. Az ilyen kérdésekre adott válaszokból azonban nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, mivel azok inkább a kérdésre reagáló pillanatnyi gondolat szülöttei,

111. *Manga János*: A hitvilág ... i. m. 400.

112. *Manga János*: A hitvilág ... i. m. 400—410.



semmint a hagyományos népi gondolkodás termékei. Éppen ezért a legváltozatosabb egyéni elképzelések gyűjthetők anélkül, hogy a kollektív tudatban bármi nyomuk lenne.

A keresztény tanítással próbálnak összhangba kerülni azok a magyarázatok, amelyek szerint a visszajáró lelkek valamivel tartoznak, bűnben haltak meg, ezért nem tudnak holtuk után nyugodni. Ha azonban az élőkől megkapják az elégtételt; imát, bűcsújrást, miseszolgáltatást stb., elfoglalhatják helyüket a túlvilágban, s nem járnak vissza többé. Hasonló ehhez a *bűnbánati évről* való felfogás, amely szerint ezalatt dől el, hogy az elhunyt elkárhozik vagy üdvözü. Mindez szintén nagymértékben függ az érte mondott és mondatott imáktól, miséktől.

A halottak kultusza Komlóska vallásos életének igen jelentős összetevője. Szerepe van ebben annak is, hogy a háttamaradottak vallásgyakorlásának döntő jelentőséget tulajdonítanak a túlvilági boldogság megszerzése szempontjából. *Az ima úgy használ a halottnak, mintha enni adnak az éhesnek. Ha jól imádkoznak, a Jóisten megbocsátja nekik. Ha tizenkét misére adnak érte, kiszabadul a pokolból.* Ilyen és ehhez hasonló elképzelések alkotják Komlóska túlvilágra vonatkozó képzeleinek legnagyobb részét. Vallásos jellegükhöz kétség nem férhet, de igen messze állnak a keresztény tanítások lényegétől.

Az egyház szervezete és felépítése egy-egy gyülekezeten belül kevéssé függ a helyi hagyományoktól, s az ország minden területén hasonló. Így néprajzi kutatásuk lehetőségei is korlátozottak. Ugyanakkor ezek a kötött keretek minden közösségen belül szubjektív tényezőkkel telítődnek, s az adott közösség vallásossága szempontjából közömbös, hogy másutt is ugyanezek a formák találhatók. Nem mellékes tehát, hogy a falu lakossága hogyan viszonyul az egyházi tisztségek viselőihez, s hogy milyen spontán szervezetek jönnek létre vallásos céllal. A magyar szakirodalomban ennek a kérdésnek önállóan egyedül *Bálint Sándor* szentelt nagyobb figyelmet,<sup>113</sup> de mások is érintették a vallásos társulatok vallási és közösségi szerepét.<sup>114</sup>

Külön problémát jelent a kutatás számára a vallás fő népi egyéniségeinek vizsgálata. Legújabban *Pentikäinen Juha* foglalkozik ennek lehetőségeivel, amelynek alapját egy kiváló monográfia jelenti.<sup>115</sup> Örvendetes, hogy Magyarországon ennek már több évtizeddel ezelőtt volt előzménye, *Bálint Sándor* hasonló kötetet adott ki, amelynek értékét fokozza a munka önéletrajzi

113. *Bálint Sándor*: Vallásos népközösségek. Új Élet (Kassa), 1937. 1—15.; *Uő.*: Szeged-alsóvárosi vallásos társulatok és egyesületek. Mezővárosok III. 1974. 115—124.

114. Vö. pl. *Piszker Olivér*: Barokk világ Győregyház-megyében Zichy Ferenc gróf püspöksége idején (1743—1783.). Pannonhalma, 1933. 31—32.; *Vanyó Tihamér*: i. m.

115. *Pentikäinen, Juha*: Marina Takalon uskonto. Helsinki, 1971.; *Uő.*: Depth Research. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, XXI. 1972. 127—151.; *Uő.*: Life History and World View. Temenos, 13. 1977. 128—153.

jellege is.<sup>116</sup> Ugyanebben az időszakban azonban rajta kívül mások is foglalkoztak a népi egyéniségek vizsgálatával.<sup>117</sup>

Az alábbiakban ezekről a kérdésekről próbálunk a helyi anyag alapján vázlatos képet adni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kutatások még egy falun belül is a népi társadalom és a kapcsolatrendszer irányában szinte korlátlan mélységig bővíthetők.

### *A falu papja*

Az egyház és a vallás fő alakja, a pap Komlóskán mindig nagy tiszteletben részesült. A jelenlegi pap (pančo), Ivancsó Tibor eszperes több mint húsz éve áll a parókia élén. A pap és a közösség kapcsolatát mindkét részről igen jónak tartják. Bár nem tartoznak a háború előtti évi egynapos egyházi munkával, gyakran végeznek szívességből apróbb munkákat a pap, az egyház részére. A megbecsülés a pap feleségére is kiterjed. Ő is részt vállal a szertartásokban, minden szentmisére elmegy, s hétköznapi a kántort helyettesíti.

A pappal való érintkezésben a jó viszony ellenére mindig megtartják a tisztelet diktálta távolságot. A régebbi papok idejében még a pap lakásába sem léptek be. Családi ügyekben még olyanok is gyakran fordulnak a paphoz, akik nem járnak templomba. Főleg az asszonyok panaszkodnak férjükre, rokonaikra. Ha szól ilyenkor az érintetteknek, tanácsát, szavait mindig komolyan veszik, de használni nem szokott. Gyakran kérik a segítségét hivatalos ügyekben; kérvények, nyugdíj-, adóügyek intézéséhez. Vallási problémáikkal ugyanakkor igen ritkán keresik meg.

116. *Bálint Sándor*: Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza. Budapest, 1942.

117. Vö.: *Szendrey Zsigmond*: A nép élő hitvilága. Ethn., XLIX. 1938. 257—273.; *Vajkai Aurél*: Az ősi-i javas ember. Ethn., XLIX. 1938. 346—373. Nem térhettünk itt ki a népi kultúra műfajok egyéniségkutatási irányzataira, ez nem is tartozik ide.

A pap társadalmi jelentőségét mutatja az is, hogy a régebbi papok emléke egészen századunk első harmadáig visszamenőleg elevenen él a komlósikai emlékezetében.

### *Az egyházi tisztségek viselői*

A komlósikai fő egyházi intézménye a 15 tagú egyháztanács. Szerepe a vallási életben nem sok van, jogköre inkább csak az egyházi anyagi ügyeire terjed ki. Régen a kántortanítót is ők választották a három hivatalos jelölt közül. Mindemellett az egyháztanács tagsága bizonyos tekintélyt élvez a faluban. 1945 előtt, s még néhány évig azután is az egyháztanács tagjai a falu módosabb gazdáinak közül kerültek ki. A tagság rendszerint egy életre szól, s az elhunyt családtagja örökölte annak helyét a tanácsban. A jelenlegi pap, mivel a létszám a parókia átvételekor nem volt teljes, új tagokat hozott a testületbe, akik a szegényebbek közé tartoztak. E megtisztelő pozíciójuk révén azóta már ők is több társadalmi tekintélynek örvendenek. Az új tagot a pap javaslatára az egyháztanács választja meg. A megválasztott az ünnepi nagymise után teszi le az esküt az evangéliumra. A hívek ezt még megvárják, s az eskü letétele után közösen imádkoznak az új tag egészségéért, életéért.

Az egyháztanács évente hivatalosan egy-két alkalommal ül össze. Az ügyek megbeszélésének nem ez a fő fóruma, hiszen a faluban erre számos egyéb, kötetlenebb alkalom is kínálkozik. Nagyobb ünnepeken a gyertyát az egyháztanács tagjai tartják.

Az egyháztanácsból kerülnek ki a falu fő egyházi tisztviselői, a kántor, a harangozó, a gondnok (*kurátor*) és a segédgondnok (*kiskurátor*). A kántor hétköznapi dolgozni jár, de a temetéseken így is részt vesz. Rendszerint meg is hívják a halotti torra. Ha a pap nincs otthon, a kántor vezeti a reggeli és esti istentiszteleteket.

A harangozó már nagyon öreg, helyette a lánya végzi el feladatait. Ő tartja rendbe a templomot, ő látja el az ünnepeken virággal, s a papi ruhákat is ő mossa. Évi állandó minimális já-

randóságán túl ez utóbbiért külön juttatásban részesül. Kap valamennyi pénzt esküvő után is, s vízkeresztkor, de mindez nagyon kevés. A harangozó műveli meg a temető szabadon maradt földterületét, őt illeti az ott termett gyümölcs is. A gondnok, a kántor és a harangozó emellett a már említett alkalmakkor részesül a hívek adományaiból.

Az egyházi személyekhez sorolható, bár nem hivatalosan, a siratóasszony. Minden virrasztásra meghívják. A siratóéneket egy címlap nélküli énekeskönyvből éneklie előre, a többiek pedig utána.

### *Rózsafüzérek*

A Komlósán levő rózsafüzérés társulat tevékenysége megegyezik a más falvakban működő hasonló társulatokéval. Ünnepekenként vecsernye után a pappal együtt közösen, hétköznapokon otthon egyénileg mondják a rózsafüzért. Eljárnak virrasztani is, ha egyikük meghal. Ezen kívül azonban semmiféle összetartó kapocs nincs közöttük. A falubeliek meglehetősen kritikusan figyelik őket, többen kételkednek vallásosságuk őszinteségében. Hibáikat is előbb megjegyzik, jobban számontartják, mint másokét. Rossz szemmel nézik őket, de tekintve, hogy kivétel nélkül idős, jórészt özvegyasszonyok alkotják a társulatot, szerepe a mai faluközösségben jóformán nincs.

Az eddigiek alapján egyértelműnek tűnik, hogy Komlósán a vallás mindmáig archaikus formában és igen elevenen él. Az itt bemutatott rendkívül gazdag és élő hagyományokkal átszótt vallási élet sem mentes azonban a felszabadulás óta országosan is jelentős méreteket öltő változásoktól. Nem jelenti ez azt, hogy az elmúlt évszázadok paraszti vallásosságát változatlanak tekintenénk, de a felszabadulás óta egy emberöltő alatt több külső és belső tényező hatására együttesen jelentkeztek azok a folyamatok, amelyek korábban, részben szubjektív okokból külön-külön, esetleg egyes szellemi áramlatokhoz kapcsolódva jutottak érvényre.

A hitélet változásával kapcsolatban döntő kérdés, hogy ez a vallásosság mértékére milyen befolyással van. A vallásosság mérhetősége, ill. mérése a mai vallásszociológiai kutatások egyik fő problémáját alkotja. Anélkül, hogy az ezzel kapcsolatos elméleti vitákba belemennénk, megállapíthatjuk, hogy a vallásszociológia vallásra alkalmazott fő dimenziói városias műveltségű és vallású közösségekre szabottak.<sup>118</sup> Amellett, hogy a fő alapelvek helyességéről a magunk részéről is meg vagyunk győ-

118. Ezzel kapcsolatban a hazai szakirodalomban lásd pl. *Csanád Béla*: i. m.; *Tomka Miklós*: A vallási kultúra maradványai vidéki fiatalok körében. *Pedagógiai Szemle*, XXVII. 1977. 10—22. A vallásszociológia korábbi eredményeit próbálja szintetizálni *Fukuyama, Yoshio*, aki négydimenziós vallásmodellt állít fel: *The Major Dimensions of Church Memberships*. *Review of Religious Research*, 1961. 155—156. Mindez a népi vallásosságra vonatkoztatva eltúlzottnak tűnik az elméleti rétegek javára. A nemzetközi vallásszociológiai szakirodalom eredményeinek kiváló összefoglalását lásd: *Tomka Miklós*: A vallásosság... i. m.

zódve, a helyi anyag tapasztalatai alapján a mérési módszereket nem lehet átvinni egy hagyományos kultúrájú, hagyományos vallásosságú paraszti közösség vallásosságának vizsgálatára. Módszerünk nem annyira számszerű kimutatásokra törekszik, mint amilyenekre a városi lakosság körében végzett tesztvizsgálatok, de könnyebb helyzetben is vagyunk a népi vallásosság sajátossága folytán. Hiszen amíg a városi ember vallásosságának nagyrésze a személyiség rejtettebb szféráiban húzódik meg, s ilyenmódon a külső vallásgyakorlás vizsgálatából levont következtetések csak korlátozott érvényűek lehetnek (ennek felismerésével kerültek előtérbe a vallásosság elméleti rétegei), a hagyományos paraszti vallásosság esetében a hangsúly a vallási élet külső megnyilvánulásaira kerülhet.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a vallásosság elképzelhetetlen a vallásról, tanításainak lényegéről, törvényeiről való ismeretek nélkül, amelyek bizonyos fokon még a teológiai képzettséggel nem rendelkező falusi rétegek között is megvannak. Magát a vallásosságot eszmei oldalról az ezekben az ismeretekben, e törvények érvényességében való hit, gyakorlati oldalról pedig az ehhez alkalmazkodó életvitel, a vallásgyakorlás különböző formái jelentik.

### *A vallásgyakorlás változásai*

Ami a vallásgyakorlást illeti, alakulásában a legszembetűnőbb a közösségi jellegű vallásos alkalmakon való aktív részvétel. Látuk, hogy ezt az utóbbi évtizedekben számos objektív és szubjektív tényező befolyásolta és befolyásolja. Ezek eredményeképpen a részvételi arány és aktivitás szempontjából a falu vallási élete a következőképpen alakul.

A miseszolgáltatások magas száma mellett a hétköznapi reggeli szentmisék látogatottsága minimális, s a hétköznapi eső ünnepeket is kevésbé tudják számontartani a rendszeres munkabajlás miatt. Még az esti templombamenetel is nehézségekbe ütközik ilyenkor, mivel a házkörüli munkák estére maradnak.

Hasonló okokból csökken a vasárnapi szentmisék látogatottsága is, de a szabadszombatos hétvégeken tele van a templom. A távoli városokban dolgozók ugyanakkor a munkahelyükön töltött vasárnapokon nem mennek templomba. Századunk első felében még általános volt Komlóskán a vasárnap reggeli és esti istentiszteleteken való részvétel is a szentmise mellett. Ezt ma már csak az idősebb asszonyok tehetik meg.

A nagyünnepeket az egész közösség a magáénak vallja. Bár csökkent valamelyest a vallás jelentősége a profán elemek javára, ez inkább csak ott észlelhető, ahol a hagyományokban is némi lazulás történt. A fiatalság ezekben változatlanul kiveszi a részét, szemléletmódja azonban nem mindig áll összhangban az ünnep vallásos jellegével.

Veszített vallásos tartalmából a búcsújárás is. Bár még sokan vesznek részt benne, az autóbuszút már nem nyújtja azt a megrendítő, mély vallásos élményt, amelyben a gyalogos zarándoklatok alkalmával részesülhettek. A búcsújárás indítéka is megváltozott. Amíg a század elején a konkrét célok álltak előtérben (gyógyulás, fogadalom, halott stb.), jelenleg ilyenekkel alig találkozunk. Rendszerint valamilyen általánosságot jelölnek meg célul, így lassan maga a szokás lesz a fő motiváló tényező. Ez pedig nem kedvez a búcsújárás vallásos tartalmának és fennmaradásának. A fiatalok már inkább csak a látványosság kedvéért utaznak.

A szentelmények Komlóskán, mint láthattuk, a velük kapcsolatos ünnepi alkalmaknak középpontját alkotják, a népi képzellet az ünnepek jelentőségét gyakran épp a szentelmények oldaláról közelíti meg. Éppen ezért a vallásosság egészére kihat, hogy az életmód megváltozása korlátozza a szentelési liturgián való részvétel lehetőségét, amiáltal a szentelmények felhasználására való igény is csökken. Különösen vonatkozik ez a védő, bajelhárító célzattal használt szentelményekre, amelyek közel állnak a néphöz, s a változó szemléletmód ennek tudatában egyre kevesebb jelentőséget tulajdonít neki. Még ha ott is a szentelt barka a mestergerenda fölé tűzve, egyre ritkábban kerül sor a tűzbe vetésére. A szentelményekkel pedig a helyi vallásosság



egyik legarchaikusabb, legmélyebb gyökerű hagyománya van visszaszorulóban.

Az emberi élet legfőbb fordulóihoz fűződő szentségek és vallásos, egyházi szokások a vallásosság legszilárdabb rétegeit alkotják. Még azok is részesülni kívánnak ezekből, akik hétköznapi életük során távolabb állnak a vallástól. Ezek helyzete Komlós-kán lényegében semmit sem változott. Nincs a faluban szülő, aki ne kereszteltetné meg gyermekét. Ugyancsak a pap előtt kötik a házasságokat, s a párttagokat is az egyház temeti, bár ebben családjuk is közrejátszik. A gyónás és a szentáldozás korábbi gyakoriságára nincsenek konkrétabb adataink, csak az idősebbek olykor elfogultságtól sem mentes becsléseire vagyunk utalva. Mivel azonban ezek a szentségek gyakoriak és csaknem hétköznapi jellegűek, ugyanazoknak a változásoknak vannak ki téve, mint a közösségi vallásgyakorlás egyéb formái.

A mindennapi élet vallásossága terén is megfigyelhetők bizonyos változások. Ilyen a bőjti fegyelem lazulása, amelyet az egyház rugalmas felfogása is alátámaszt. A nagyheti, különösen pedig a nagypénteki bőjtöt ugyanakkor ma is szigorúan veszik. A görögkatolikus köszöntéseket már csak az idősebbek használják, a fiatalok pedig csak a velük való érintkezésben. Nagyobb-részt csak az idősebbek között él már az ünnepi dologtiltás megtartása. Nemcsak a munkahelyi kötöttségek teszik ezt lehetetlenné a dolgozók számára a hétköznapokra eső ünnepeken, de épp a másirányú elfoglaltság miatt az otthoni mezőgazdasági és egyéb munka rendszerint az ünnepekre marad. Egyúttal — mintegy szükségszerűségből — jelentősen megváltozott az ezzel kapcsolatos felfogás is, amely korábban az egyik legsúlyosabb bűnként tartotta számon az ünnepi dologtiltás megszegését. Mindez nem ugrásszerű folyamat; az átmenetet az ünnepnapra eső munkáknak lehetőleg minimálisra csökkentése jelenti.

A munkavégzés vallásos mozzanatai háttérbe szorulásának fő oka a munka jellegének megváltozása. Az iparban dolgozók tekintenek a munka előtti és utáni imától a nagyobb közösségben, s a munka tárgyához való viszony, ezen belül az eredmé-

nyesség bizonytalansága fölött aggodalom elmaradása nem kelti föl a közvetlen igényt az isteni segítségre.

A rendszeres napi imák gyakoriságának és mélységének felmérése néprajzi módszerekkel igen nehéz. Az adatok arra utalnak, hogy a fiatalság, különösen a férfiak a század első felében sem imádkoztak jóval rendszeresebben, mint jelenleg, mégma, koruk előrehaladtával más is a helyzet. Annyit megállapíthatunk, hogy Komlósán kisebb nagyobb rendszerességgel csaknem mindenki szokott imádkozni, egyedül a család közösen végzett imája szorult háttérbe az idők során.

A valláserkölc terén jelentős lazulás figyelhető meg. Nem mintha ennek szigora a felszabadulás előtt maradéktalanul érvényesült volna, de a viselkedés megítélésében egyértelmű volt. Főleg azokat a bűnöket veszik most könnyebben, amelyek a társadalom számára közömbössé váltak, mint a bőjt, a dologtíltás megszegése, a káromkodás. Szembetűnő az eltérés a válás megítélése terén is, amelyet már a legvallásosabbak egy része is megértően vesz tudomásul.

A vallási ismeretek javarésze falun a vallásgyakorlás során halmozódik fel, így annak változásai kihatnak az ismeretek gazdagságára is. A hittanórák anyaga még szilárd bázis, amelyet elsődlozás előtt minden gyerek elsajátít. A fiatalok bizonyos részénél azonban ez a vallás elhanyagolása miatt lassan feledésbe merül.

A vallásgyakorlás változásai nyilvánvalóan a hitélet egyes területein különböző módon és mértékben jelentkeznek, s mint láthattuk, a szentségek javarésze ezektől még teljességgel érintetlen. A változások ugyanakkor nem a vallásgyakorlás egyes formáinak elhagyásával kezdődnek. A vallásgyakorlásban bekövetkezett változást megelőzi a szemléletmód, a hozzáállás módosulása, aminek ellenére a közösség hagyományos elvárásai formákat még tiszteletben tartják és tartatják. A tartalom és forma összhangjának e hiánya jelenleg a fiatalok vallási életében mutatható ki, bár ez még mindig nem jelent feltétlenül újat a korábbi időkhöz képest.

A vallásos nevelés jelenleg a következőképpen alakul Komlóskán. A gyermek röviddel a beszéd elsajátítása után imádkozni is megtanul. A vallásos nevelésben korábban a szülőknek volt legfontosabb szerepe, jelenleg ez főleg a nagyszülőkre hárul. A gyermekek vallásos ismereteik egy részét legendák, rövid történetek formájában a helyi hagyományanyagból merítik, a vallás tanításaival pedig a hittanórákon ismerkednek meg. (A vallásos képzetek kettősségére a korábbiakban már utaltunk.) A gyermek vallásos életének legintenzívebb szakaszát az elsőáldozásra való felkészülés és az elsőáldozás jelenti. A későbbiek során a vallás a fiatalságnál egyre inkább háttérbe szorul. Ez többnyire egészen a házasságkötésig tart, amelytől kezdve a fiatalok felfogása ismét közeledik az idősebb generációkéhoz, megértőbbeké válnak a helyi hagyományokkal szemben. A vallási szempontból legkérdésesebb életszakasz tehát az ifjúkor elérésétől a házasságkötésig tart. Ezt a szakaszt sok ellentmondás és kettősség jellemzi. Teljesen egyértelmű a fiatalok jórészenél a vallástól való fokozott, többnyire tudatos elfordulás, de emellett a vallásgyakorlás számos formájában részt vesznek.

A vallástól való eltávolodás egyik legfőbb indítéka a generációs ellentét, s ezzel nagyrészt maguk a fiatalok is tisztában vannak. Mindez nem új jelenség, a szakirodalom tanulsága szerint már a középkori fiatalság vallásosságára is rányomta bélyegét.<sup>119</sup> Újnak kell tekintenünk viszont azt, hogy a fiatalságnak ezzel a magatartásával a hivatalos ideológia egészen századunk közepéig a vallás oldaláról állt szemben, a felszabadulás óta azonban helyzet megváltozott. Ilyen módon a házasságra lépés után a fiatal már nem a társadalmi rendszer, hanem a helyi közösség igényeinek és elvárásainak tesz eleget. Így könnyebbé válik számára a vallástól való elszakadás, amit egy esetleges más községbe, városba való költözés tehet teljessé. A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy a szülőfalujuktól távol ke-

119. *Pásztor Lajos*: i. m. 67., 72.

rült, családot alapított fiatalok megőrzik vallásosságukat — ez főleg a nőkre vonatkozik —, bár az már erősen eltér a komlós-kai vallásosság hagyományos jellegétől. Hasonló változások a helyben letelepedett fiataloknál is megfigyelhető. A vallásgyakorlás intenzitása szinte minden esetben csökken.

A vallás a fiatalság körében tehát igen tarka képet mutat. Úgy szólván egyénenként vátakozó jellegű és erősségű aszerint, hogy a fiataalt ért új eszmei és egyéb hatások, a helyi hagyományok és a vallásos meggyőződés milyen arányban érvényesülnek. Egyértelmű azonban a vallásosság lassú eltávolodása a hagyományos formáktól.

### *A változás jellege és fő okai*

Az itt bemutatott változások és a helyi hagyományanyag egyéb tapasztalatai alapján a vallásosság átalakulása három lépésben megy végbe.

1. *A személelmód változása.* Külső megfigyelő számára ez nehezen észlelhető, s tágabb időkeretek között úgy szólván alig vizsgálható. A szóbeli források rendszerint a viselkedési imperitincenciákra hívják fel a figyelmet, az így nyert adatok viszont az összehasonlításhoz nem elégségesek. Arról nem is szólva, hogy a szemlélelmód változása a viselkedésben csak később jelentkezik. Munkánk során így csak arra lehetünk tekintettel, hogy a vallásos tevékenységek mögött álló vélekedés mennyiben felel meg a hivatalos egyházi értelmezésnek, ill. a hagyományos népi felfogásnak. Az ezektől való eltérés az utóbbi évtizedekben jelentősnek mondható, bár egyes adatok alapján már a századforduló táján is hasonló volt a helyzet. A tömegkommunikációs eszközök inkább a fiatalok szemlélelmére vannak hatással, az idősebbek határozottan elutasítanak minden világgépükbe nem illő információt. Nem ritka, hogy a tudományok eredményeiről értesülve valamiféle egyetemes büntudat lép fel bennük, az emberiség bűnének tudata, amellyel Isten országának határait ostromolja. Különösen az úrkutatás váltja ki ezt belőlük. Ehhez járul még a

vallási és erkölcsi-élet változásainak tapasztalata. Mindez sokukban vallási szempontból válsághangulatot vált ki, még ha az élet egyéb körülményeivel elégedettek is. Ez a történelem során szintén nem új, sőt igen gyakori jelenség. Az idősebbek többsége az új élethelyzetet nyugodtan veszi tudomásul, s lehetőségeihez képest igyekszik is alkalmazkodni az új szemléletmódhoz, vagy megértést tanúsítani vele szemben, ami a vallásosságon belül rendszerint sikerrel is jár.

2. *A vallásos hagyományok gyengülése.* A hagyományok gyengülésének két fő formáját tapasztaltuk Komlóskán. Az egyik az egyszerűsödés, amelynek során a vallásgyakorlás egyes elemei elveszítik számos kevésbé lényeges mozzanatukat. Ilyen a keresztvetés közben mondott szöveg elmaradása, az imák ülő vagy fekvő testhelyzetben végzése vagy némely esetben fohásszá redukálódása stb. A vallásos hagyományok gyengülésének másik fajtája a vallásgyakorlás bizonyos formáinak ritkulása. Ez főleg a szentmiséken való részvételben, a szentáldozás gyakoriságában mutatkozik meg. Ebbe az irányba mutat az egyes vallásos kötelezettségekről való időnkénti megfélekedezés is, ha rendszeressé válik. Ekkor ugyanis könnyen jelentheti a belső és külső kényszerítő erő mérséklődését, ami a vallásosság változásának lényeges motiválója.

3. *A vallásos hagyományok megszűnése.* A változásoknak ez a fázisa csak mint azok irányának elméleti végpontja szerepel. Az ehhez való közelítés nem a vallás, hanem a vallás hagyományos formáinak megszűnését jelenti (nem tartoznak ide a vallásgyakorlás egyházilag kötelező formái, mint pl. a szentmise, egyes kötelező szentségek stb.), amely még a városi lakosság körében sem ment végbe maradéktalanul. A vallásos hagyományok megszűnése szabadon hagyja az utat egy városiasabb jellegű vallásosság kialakulása vagy a vallástól való elszakadás számára. Komlóskán a változás e harmadik szakasza nem tapasztalható, legfeljebb néhány egyén esetében. A századforduló óta mindössze egy vallásos hagyomány tűnt el az utóbbi években — ezt az adott helyen jeleztük is —, de egyes hagyományok elmaradása nem mond ellent a hagyományozódás törvényszerűségeinek.

A vallás átalakulása, a tőle való eltávolodás lényegében egy kiváltó okra vezethető vissza, bár emellett természetesen más tényezők is érzetetik hatásukat. Munkánk egyik legfőbb tanulsága, hogy a vallás a népi közösségben szervesen beletartozik az évszázados hagyományvilágba, s az idők során hasonult is hozzá. Így jött létre a tulajdonképpeni „népi vallásosság”, amely már a hagyományok szerves részének tekinthető. Korunkban a falusi lakosság életmódja gyökeres átalakuláson megy keresztül. Nem szükséges itt most bővebben kitérnünk ennek a néphagyományokra gyakorolt hatására, amelyek jelentőségének csökkenésével a hagyományos vallás szerepe is hasonlóan változik. Ezt a folyamatot erősíti az is, hogy a hagyományok visszaszorulásával a vallásgyakorlás számos jelentős hagyományos alkalma is megszűnőben van.<sup>120</sup>

120. Itt említem meg, hogy a kötet borítótérve *Dankó Éva* munkája, a 3. képet *Dám László* készítette. Szíves segítségüket ezúton is köszönöm.



## DIE ETHNOGRAPHISCHE UNTERSUCHUNG DES GLAUBENSLEBENS IN EINEM ZEMPLÉNER DORF

Die Forschungen der religiösen Volkskunde nahmen ihren Anfang in Ungarn in den 20er Jahren unseres Jahrhunderts als Auswirkung der deutschen religiösen Volkskunde. Die Blütezeit dieses Wissenschaftszweiges war in den 30er Jahren. Die Forschung zur Religion wurde aber in den letzten Jahrzehnten an die Peripherie der Ethnographie gedrängt. Trotz des Reichtums an theoretischer Fachliteratur der ungarischen religiösen Volkskunde erhielt der Gegenstand bis heute keine eindeutige Formulierung, die die Grundlage einer lokalen bzw. regionalen komplexen ethnographischen Forschung sein könnte. Bei alledem können aber schon zahlreiche Gebiete auch im Landesmassstab als durchforscht betrachtet werden. Völlig unbearbeitet ist jedoch das religiöse Volksleben der griechischen Katholiken in Ungarn. Diese haben ihren Glauben und ihre religiösen Traditionen trotz ihrer zahlenmässigen Minderheit besser bewahrt als die anderen christlichen Religionen.

In meiner Arbeit veröffentliche ich das überlieferte Material zur Religion eines griechisch-katholischen Dorfes in Ungarn, Komlóska. Dieses Dorf liegt im nordöstlichen Teil Ungarns, im Zempléner Gebirge, und wegen seiner spezifischen geographischen Lage und Gegebenheiten bewahrte es auch mit nur minimalen Änderungen bis heute seine archaische geistige Kultur.

Ich beschäftige mich mit der religiösen milieuschaffenden Tätigkeit der Gemeinschaft und mit der vielschichtigen Beziehung zwischen der auf solche Weise geformten Umgebung und der Religiosität. Bei der Untersuchung bin ich davon ausgegangen, dass ein grosser Teil der Elemente in der Umgebung, wie die geographischen Namen, die Statuen an öffentlichen Plätzen, die Kunstwerke und die Bauten in der Geschichte eine ideologische Bedeutung trugen, dies ist auch heute nicht anders. Dieser Prozess mag von oben geleitet werden, aber auch in diesem Fall gründet er sich auf die Erkenntnis, dass die Symbole in der menschlichen Umgebung für den Einzelnen nicht ohne Wirkung sind. Im Falle der christlichen bäuerlichen Gemeinschaften ist sowohl das Entstehen der einzelnen Elemente in der Umgebung als auch ihre Durchtränkung mit religiösem Inhalt das Ergebnis eines spontanen Prozesses, auch dann, wenn die



Kirche mehr oder weniger eine Rolle dabei übernahm. Stärker tritt dieser spontane Prozess bei den geographischen Bezeichnungen von volkstümlichem religiösem Charakter hervor. Diese Bezeichnungen können auch auf ältere Kulte hinweisen, aber man kann auf jeden Fall auf die Wirkung der Religion und der Kirche schliessen, die sie auf die namengebende Phantasie ausübte. In diese religiöse Umgebung können wir all die gegenständlichen Elemente der menschlichen Umgebung einreihen, die für den Menschen über einen religiösen Inhalt verfügen; sie bewegen ihn zur Ausübung seiner Religiosität oder erinnern ihn bloss an die Religion. Die sachlichen Elemente haben in der volkstümlichen Religiosität, die zu meist an Konkreta gebunden und für Abstrakta wenig empfindlich ist, eine besondere Bedeutung.

Das grundlegende Element der religiösen Umgebung war der sakrale Teil des Zimmers, der im ganzen Gebiet des Landes üblich ist. In Komlóska erhalten hauptsächlich die Gegenstände des griechisch-katholischen Bildkultes einen Platz, neben ihnen werden aber auch zahlreiche sonstige Kleinigkeiten von Wallfahrten, bemalte Teller, Photos und geweihte Kerzen placiert. Die Vorstellung vom schützenden Charakter der Bilder und der kleinen Statuetten stirbt langsam aus dem allgemeinen Bewusstsein aus, und auch das regelmässige Beten lässt sich an diese Ecken nicht mehr binden.

Die Tatsache, dass man am Weg Kruzifixe aufgestellt hat, drückte die zeitgenössische Religiosität aus. Durch die Wirkung, die sie heute auf die Religiosität und in der jüngsten Vergangenheit auf sie ausübten, wurden diese Kruzifixe zu selbständigen Faktoren der volkstümlichen Andacht. Sie haben eine doppelte Rolle; durch sie werden einzelne und gemeinschaftliche Formen der Religionsausübung aufrechterhalten. Die Hauptfunktion des Kreuzes am Weg ist, dass es denjenigen, der an ihm vorbeigeht, an Jesus Christus erinnert. Dies kommt in jedem Fall durch obligatorische Ehrenerweisung (Bekreuzigen, kurze Texte) zum Ausdruck. Anlässlich der Wallfahrt hielt man vor dem Kreuz auch längere Andachten ab. Das Hauptergebnis der Untersuchung von geographischen Namen mit örtlichem religiösem Charakter war, dass es gelang, in ihrem Sagenstoff zahlreiche volkstümliche religiöse Vorstellungen nachzuweisen, von denen der Glaube durchdrungen war.

Das Zentrum des sakralen Lebens von Komlóska war die Kirche und der Friedhof. Zu den Friedhöfen existiert in Ungarn eine bedeutende ethnographische Fachliteratur. Hier wurde er nur als geweihte Bodenfläche, als kirchlicher und volkstümlicher Kultplatz in Betracht gezogen. Mit der Kirche sind nicht nur die Wendepunkte des menschlichen Lebens eng verbunden, sondern vor der Befreiung war es auch der überwiegende Teil des gesellschaftlichen und kulturellen Lebens des Dorfes. Die Kirche wurde auf einer Höhe gebaut und dadurch standen die Bauern während

religiösen älteren Frauen, sie bildet aber ausser den gemeinsam abgehaltenen Andachten keine tatsächliche Gemeinschaft. Ihre Beurteilung in der öffentlichen Meinung des Dorfes ist meist negativ.

Der letzte Kapitel versucht die Hauptlinien der Veränderung des Glaubenslebens von der Befreiung bis zu unseren Tagen zu skizzieren. Es ist eine modische Erscheinung, die Veränderungen der Religiosität eindeutig auf die Seite der religiösen Gleichgültigkeit, der Verbreitung und Popularität der materialistischen Denkweise zu schreiben. Veränderungen waren auch während der vergangenen 2000 Jahre für die Religion nicht fremd. Was diese Veränderungen auf Grund des örtlichen Materials qualitativ Neues bedeuten, kann im folgenden zusammengefasst werden.

Die Religiosität der dörflichen Gemeinschaften bettete sich in den vergangenen Jahrhunderten in die übrigen Schichten der Volkskultur ein und wurde zum organischen Teil der Volkstraditionen. Durch die radikale Veränderung der Lebensweise werden die Volkstraditionen innerhalb von einigen Jahrzehnten vergessen, in besseren Fällen hören sie auf, lebendige Faktoren zu sein, und auch die traditionelle Religiosität folgt langsam dem Schicksal solcher Kulturelemente, die über keine Institutionen verfügen. In die Richtung der Veränderung zeigt auch, dass die Generationsgegensätze, die die Jugend der Lebens- und Denkweise der Älteren gegenüberstellt und die sich in der Religion schon immer seit der Annahme des Christentums nachweisbar zeigten, jetzt auf diesem Gebiet auch die Unterstützung der offiziellen Ideologie geniessen. Diese Änderungen betreffen die Gesamtheit der Religiosität noch wenig, aber haben eine gewisse Schichtung zur Folge. Neben all diesen, zwar mit einer immer geringeren gesellschaftlichen Teilnahme, sind die religiösen Volkstraditionen in Komlóska bis jetzt doch noch lebendige Faktoren des Lebens der Gemeinschaft.

*Elek Bartha*



## NÁRODOPISNÉ SKÚMANIE NÁBOŽENSKÉHO ŽIVOTA V ZEMPLÍNSKEJ DEDINE

Národopisné bádanie v oblasti náboženstva v Maďarsku sa začalo v 20. rokoch nášho storočia pod vplyvom nemeckého náboženského národopisu. Tento vedecký smer sa najviac rozvinul v 30. rokoch. V posledných desaťročiach skúmanie náboženstva sa dostalo na perifériu vedy. Napriek bohatstvu teoretickej odbornej literatúry maďarského náboženského národopisu, predmet tejto disciplíny ani dodnes nie je jednoznačne definovaný, ktorý by sa mohol stať základom lokálnemu alebo regionálnemu komplexnému národopisnému bádaniu. Pritom niektoré oblasti sú spracované až v štátnom meradle. Náboženský život grékokatolíkov v Maďarsku vôbec nie je spracovaný. Napriek tomu, že grékokatolíci sú v menšine, si väčšmi uctievajú svoju vieru, náboženské tradície, ako iní kresťania.

Vo svojej práci píšem o náboženských tradíciách v maďarskej grékokatolíckej dedine Komlóske. Komlóska leží v severovýchodnej časti Maďarska v Zemplínskom pohorí, a vďaka svojráznej zemepisnej polohe a danosti si svoju archaickú duchovnú kultúru stráži až dodnes len s minimálnymi zmenami.

Zvlášť sa zaoberám s vplyvom náboženského prostredia na činnosť skúmaného spoločenstva a jej mnohorakými vzťahmi takto pretvoreným prostredím. V skúmaní som vychádzal z toho, že zemepisné mená, sochy na námestí, umelecké diela, väčšina stavieb mali v dejepise ideologické značenie, a ani dnes tomu nie je inak. Hoci proces môže byť usmerňovaný zvonka, na jednotlivca neprestáva vplyvať symbolické značenie prostredia. Napriek tomu, že cirkev hrala úlohu vo vytváraní kresťanského roľníctva, predsa vytváranie jednotlivých prvkov prostredia a ich náboženské naplnenie bolo spontánne. Ešte viac to platí pri ľudových zemepisných názvoch náboženského charakteru. Tie môžu poukázať aj na staršie kultúry ale v každom prípade môžeme usúdiť na vplyv náboženstva a cirkvi pri obrazotvornosti pomenovaní. Do tohto náboženského prostredia môžeme zaradiť všetky tie predmety, ktoré majú nejaký náboženský obsah alebo len pripomínajú náboženstvo. Vecné prvky majú mimoriadne veľký význam v ľudovom náboženstve, lebo sa viažu ku konkrétnemu, a voči abstraktnostiam sú menej citlivé.

Prvoradú úlohu v náboženskom živote hraje sakrálny priestor izby, ktorý je všeobecne rozšírený na celom území krajiny. V Komlóske sú v ňom umiestnené hlavne predmety grékokatolíckeho obrazového kultu, ale aj drobnosti kupené na hodoch, maľované taniere, fotografie a aj svätené sviečky. Ochranný charakter obrazov, soch pomaly vyhyne z vedomia, a ani pravidelné modlenie sa už neviaže k týmto miestam.

Realita a okolnosti stavania pocestných krížov môžu vyjadriť dobovú nábožnosť, ale prostredníctvom vplyvu na dnešnú nábožnosť a na nábožnosť v nedávnej minulosti tie krucifixy sa stali samostatnými faktami ľudovej viery. Majú dvojakú úlohu, udržia aj individuálnu aj spoločenskú formu v praxi náboženstva. Prvoradou funkciou pocestných krížov je pripomínať ľudu náboženstvo a Ježiša Krista. To sa v každom prípade uplatňuje vo forme vzdávania pocty (napr. krátke texty). Na hodoch pred svätými krížmi trvala pobožnosť dlhší čas. Najväčší význam pri skúmaní miestnych zemepisných mien s náboženským charakterom spočíva v tom, že v povestiach sa našli náboženské predstavy pretkané s rôznymi domnienkami.

Centrom sakrálneho života Komlóske sú kostol a cintorín. Odborná literatúra popisujúca cintoríny je v Maďarsku vo veľkej miere vypracovaná, tu sa s ňou zaoberám len v spojitosti so svätenou pôdou, s kultovým miestom cirkvi a ľudu. Ku kostolu sa úzko spája nielen zmena ľudského života, ale pred oslobodením aj väčšina spoločenského a kultúrneho života dediny. Kostol bol postavený na vyvýšenom mieste, a tým sa dosiahlo to, že pohľadom naň sú poľnohospodársky robotníci v neustálom kontakte s vierou. Stará sa oň je záležitosťou celej dediny, prislušenstvá kúpia z radodajov obyvateľstva, alebo ich sami vyrobia.

Zvon v náboženskom prostredí je samostatný, aj dodnes silne pôsobiaci činiteľ, hoci patrí ku kostolu. Jeho funkcia je podobná, ako funkcia kostola, ale oveľa nezávislejšia; rozšíri okruh pôsobnosti kostola do ďalekého okolia. Významný bol zvon v živote sedliakov pracujúcich na poli, a tak následkom zmenou pracoviska jeho závažnosť zaniká. Keď zvonka k modlitbe, tí ktorí pracujú na poliach ukončia prácu, a modlia sa ako obyčajne. Inokedy zvonka na sakrálne udalosti. Pri zosnutí hrá informatívnu úlohu, pri vzdaní poslednej pocty má aj právnické súvislosti. Avšak jeho hlavným obsahom je urovnávanie posmrtnej cesty zosnulého, oceňovanie jeho individuálneho a spoločenského života. Nielen hlahol zvonov ale aj pravidelné opakovanie sa vyjadruje svoj náboženský účinok; ako ostatné prvky náboženského prostredia v priestore, takisto zvony v čase členia a usmerňujú náboženský život komlóskeho človeka.

Medzi náboženské sviatosti patria tie formy spoločenskej praxi náboženstva, ktorých centrom je oficiálna cirkevná liturgia. Predovšetkým sem patrí omša, ktorá je základom a centrom činnosti cirkevnej bohoslužby.

Okrem sakrálneho obsahu znamená omša v Komlóske aj spoločenskú činnosť, hoci táto ukazuje klesajúcu tendenciu. Návštevnosť bohoslužieb sa znižuje nie v dôsledku náboženskej ľahostajnosti, ale pretože sa zmenil spôsob života, zmenili sa pracoviská. V Komlóske neexistuje temer ani jedna rodina, ktorá by nenechala konať pannichidu (obrad na pamiatku zosnulého u grékokatolíkov) na pamiatku svojich zosnulých. Okrem toho často objednávajú omšu aj v mimoriadnych prípadoch, či v kríze života.

Najväčšiu skupinu cirkevných sviatkov tvoria nedele a tie sviatky, ktoré sa do ľudovej tradície dediny nedostali, hoci pred oslobodením v týchto dňoch bola práca prísne zakázaná. O dennom režime a iných okolnostiach udržania týchto sviatkov rozhodne cirkev a spoločenské zvyky. Nezávisle od zaradení oficiálnych kalendárnych sviatkov, spoločnosť vytvorí svoj vlastný systém sviatkov. V Komlóske mnoho sviatkov sa osa-

mostaní v dôsledku toho, že napríklad na konci omše sa koná mirovanie (natieranie s olejom). Hoci sa tento obrad koná na väčšie sviatky, predsa vo vedomí ľudu má väčší význam samotný rýtus (natieranie s olejom), ako principiálny obsah sviatkov. Aj pre spoločnosť, aj z národopisného hľadiska sú dôležitejšie od toho sviatky, na ktorých svätia. Aj tu sa ukazuje to, že pre ľud vo viacerých prípadoch nie sviatok je dôležitý, ale to, čo sa svätí. Kvôli tomu posvätenými predmetmi a so značnou časťou kalendárnych sviatkov sa zaoberám v samostatnej kapitole, a to podľa toho, že akú úlohu hrajú v ľudovej nábožnosti. Ku ostatným sviatkom sa spájajú nejaké náboženské zvyky a obyčaje činnosti liturgického pôvodu. V ďalšej časti kapitoly píšem o tých sviatkoch na základe cirkevného roku grékokatolíkov.

Jeden z najhlbších náboženských zážitkov katolíkov sú hody. Z Komlóske chodia tradične na hody len do obce Máriapócs, to je v súlade s celonárodnou tradíciou. Podstatne významnejšie náboženské a spoločenské udalosti sú hody v miestnom kostole. Kostol bol posvätený na deň nanebevstúpenia Ježiša Krista, vtedy sa vytvoril ten niekoľkodňový komplex sviatkov, ktorý je aj doteraz centrálnou udalosťou náboženského života Komlóske. Po hodoch nasledujúci deň je adoptovaným sviatkom dediny, a tradične sa v ten deň konali aj prvé sväté prijímanie. Termíny v posledných desaťročiach sa zmenili, dôsledkom toho význam tohto sviatku sa zmenšil. Náboženský obsah hodov sa trochu obdral, a v súčasnosti dominuje spoločenský charakter sviatku.

Hlavné formy prejavu náboženstva sa neviažu výlučne len ku sviatku, ale sa rozširujú na viaceré oblasti každodenného života. Také je pozdravenie, staršia generácia v Komlóske aj dodnes používa formuly grékokatolíckeho obradu. Pri dodržovaní piatich pôstov sa zdržujú od všetkých živočíšnych produktov. Je mimoriadne prísny utorňajší pôst na kľatbu, s čím sa snažia o dosiahnutie smrti toho človeka, ktorý predtým im škodil. Hoci je tento spôsob pôstu veľmi populárny a obvyklý, na to vždy dávajú pozor, aby sa nedostali do kontaktu so sviatosťami.

Náboženské prejavy sú obvyklé aj pri každodenných prácach. Sú to modlitby pred začatím práce a po jej ukončení. Nepočítame sem činnosti ľudových domniek. Pomodlenie sa okrem toho používajú v mnohých prípadoch na odstránenie zla a nečistých síl. Pritom modlenie má v platnosti svoj poriadok, ktorý záleží od dennej činnosti človeka a od zvuku zvonov. Tie modlitby, ktoré sa používajú pravidelne nezávisle od príležitosti, sú väčšinou cirkevné texty. Okrem tých sú údaje aj na modlitby ľudového pôvodu, ale tie už nepoznajú.

Samostatná kapitola sa zaoberá s liturgickými a paraliturgickými súvislosťami v obrate ľudského života. Samozrejme som tu nemohol spozorovať aj kultúrne dedičstvo ne-cirkevného charakteru. Sviatosti v Komlóske sa dodržiavajú aj dodnes až 100%-ne. Kvôli všednému charakteru niektoré sviatosti tie majú šancu na zmeny. Avšak to sa ukazuje len v pravidelnosti, ale každý občan dediny ročne aspoň dvakrát sa zúčastňuje na svätom prijímaní. Mimoriadne veľký význam pripisujú prvému svätému prijímaniu, čo má charakter ľudovej veselice. Krstenie a manželstvo nemajú taký veľký význam v nábožnosti, ale smrť, kult zosnulých najlepšie vyjadrujú religiozu obyvateľstva. To sa ukazuje nielen v prípade smrti, ale aj vo viacerých formách celoročnej náboženskej praxi.

Svätené predmety z dejinného hľadiska sú jedným z najpodstatnejších a najvýznamnejších strán náboženského života katolíkov. Považujú sa, ako predmety ľudového charakteru, lebo na ich používanie neexistujú žiadne povinné predpisy. Svätené predmety sa používajú podľa potreby spoločnosti v každej oblasti života. Národopisná odborná literatúra v Maďarsku až dodnes zaoberá sa s tými svätenými predmetmi mocošsky a sväteným predmetom grékokatolíckej cirkvy sa vôbec nevenovalo. Avšak tie sú aj dnes dôležitými činiteľmi náboženstva skúmanej spoločnosti. Na základe ich hmatateľného charakteru dobre vyhovujú požiadavkám sedliackej nábožnosti, používa ich celá spoločnosť. Svätené predmety sa používajú na liečenie, na odstránenie zla a takisto so symbolickým zámerom. Sem patria svätená voda, jahňatky, sviečky, veľkonočné svätené jedlá, pšenica, tráva a prosfora (nekonakrovaný chlieb na omše u grékokatolíkov). Samotný svätici obrad má silu chrániť a odstrániť zlo. Sem patrí požehnanie domov, požehnanie chotára na svätého Juraja, požehnanie škôlakov, ďalej tých, ktorí odchádzajú z domova, požehnanie náhrobných kameňov. Svätené predmety v Komlóske sú centrom k nim sa viažúcim slávnostným príležitostiam, význam sviatku na základe ľudovej domnienky sa rozumie zo strany tých predmetov. Práve preto má význam v celej nábožnosti. Zmena spôsobu života znižuje možnosti zúčastniť sa na sväticiach liturgiách, to sa vzťahuje na celú nábožnosť, týmto sa znižujú nároky aj na používanie tých svätených predmetov. Skúsenosti ukazujú na to, že so svätenými predmetmi zmiznú aj archaické prvky ľudovej náboženskej praxi.

Náboženské predstavy v Komlóske sú určené dvoma činiteľmi. Základnú vrstvu predstavy tvoria náboženské učenie, ale tie sa zmiešali s charakteristickými formami ľudovej predstavy. Náboženské zmysľani sú odlišné; avšak prvky pochádzajúce z ľudových a cirkevných prameňov robia problémy len vonkajším pozorovateľom. To, že ľud robí rozdiely medzi určitými poverami a cirkevnými predstavami, je následkom informačnej činnosti cirkvy, a vo väčšine je spojené aj s nejakou činnosťou. Táto dvojitosť sa ukazuje aj na obraze tvorenom o Bohovi, na úcte Márii, aj na zásobe náboženských znalostí, čo ináč nie je moc bohatá. Teoretická stránka náboženskej morálky (čo sa nerovná s praktickým uskutočňovaním očakávanej morálky) aj dodnes je úzko spätá s kresťanským učením, len v posledných rokoch citiť mierne v posúdení niektorých smrteľných hriechov.

Náboženstvo, cirkev v spoločnosti vytvorí svoj spoločenský rámec inštitúcie a skupiny, ktoré sú potrebné pri fungovaní. Okrem toho poverí jednotlivých členov spoločnosti s určitými oficiálnymi a neoficiálnymi funkciami. V momentálnej nábožnosti, v náboženskom živote dediny hrá významnú funkciu farár, hlavne v súčasnosti, keď tradičná regulačná sila spoločnosti sa uplatňuje menej intenzívne. Centrálnou organizáciou náboženského života v Komlóske je cirkevná rada. Jej skutočné rozhodujúce právo sa obmedzuje na materiálne záležitosti, ale na základe autority členov vplývajú na celú spoločnosť. Členmi spoločnosti ruženca sú najnábožnejšie staré ženy, ale okrem modlení, ktoré robia spolu, netvorí o zajaštnú skupinu. Ich posúdenie vo verejnej mienke, možno, aj kvôli veľkému očakávaniu, je často negatívne.

Posledná kapitola sa snaží nakresliť hlavné črty zmeny v náboženskom presvedčení od oslobodenia do súčasnosti. Je moderný jav, že zmeny v náboženskom presvedčení

jednoznačne sa pripisujú na účet náboženskej ľahostajnosti, a rozšíreniu, popularite materiálneho zmýšľania. Tie zmeny neboli cudzie od náboženstva ani v predošlých dvoch tisícročiach kresťanstva. Čo v Komlóske na základe skúsenosti sú kvalitatívne nové zmeny, sú nasledovné.

Nábožnosť dedinskej spoločnosti v predošlých storočiach sa zmiešala s inými vrstvami ľudovej kultúry a stala sa organickou časťou ľudovej tradície. Terajšia úplná premena v spôsobe života prinesie so sebou zabúdanie na ľudové tradície, v lepšom prípade prestanú byť aktívnymi činiteľmi, a pomaly aj nábožnosť stúpa na cestu tých kultúrnych prvkov, ktoré nemajú žiadne inštitúcie. Na zmenu ukazuje aj to, že generáčné rozdiely, na základe ktorých sa dostanú oproti sebe mládež a zmýšľanie starých (tie rozdiely dôkazmi podporované od prijatia kresťanstva vždy boli) sú teraz podporované oficiálnou ideológiou. Tie zmeny na celok nábožnosti sa vzťahujú ešte v malej miere, ale o spôsobujú určité rozvrstvenie. Síce čoraz menšou spoločenskou účasťou, ale náboženské tradície v Komlóske aj dodnes sú aktívnymi činiteľmi života spoločnosti.

*Elek Bartha*





## TARTALOM

67	I. Bevezetés . . . . .	5
68	II. Vallás és környezet . . . . .	21
69	Szobabelső . . . . .	23
70	Útmenti feszület . . . . .	24
71	Vallásos vonatkozású földrajzi nevek . . . . .	28
72	Temető . . . . .	30
73	Templom . . . . .	34
74	Harang . . . . .	36
75	III. Vallásos alkalmak . . . . .	39
76	Szentmise . . . . .	41
77	Miseszolgáltatások . . . . .	44
78	Egyházi ünnepek . . . . .	45
79	Búcsújárás . . . . .	52
80	Templombúcsú . . . . .	52
81	IV. A hétköznapi élet vallásossága . . . . .	55
82	Köszönés . . . . .	56
83	Bójt . . . . .	57
84	A munkavégzés vallásos elemei . . . . .	58
85	Imák, imádkozás . . . . .	60
86	V. A szentségek és az emberi élet fordulójának vallásos vonatkozásai . . . . .	63
87	Születés, kereszttelő . . . . .	64
88	Szentáldozás . . . . .	65
89	Házasság . . . . .	68
90	Halál, temetés . . . . .	69
91	VI. Szentelmények . . . . .	73
92	Szenteltvíz . . . . .	77
93	Házszentelés . . . . .	78

Gyertyaszentelés . . . . .	79
Szentelt barka . . . . .	80
Szentelt étel . . . . .	80
Búzaszentelés . . . . .	82
Fűszentelés . . . . .	82
Sírkőmegáldás . . . . .	83
Egyéb szentelmények . . . . .	84
VII. Vallásos képzetek . . . . .	87
A vallásos képzetek forrásai . . . . .	90
Isten . . . . .	91
Vallási személyek . . . . .	92
Valláserkölcsei képzetek . . . . .	93
Túlvilági élet . . . . .	94
VIII. Az egyház a falu közösségében . . . . .	97
A falu papja . . . . .	98
Egyházi tisztségek . . . . .	99
Rózsafüzérek . . . . .	100
IX. A hitélet változása a felszabadulás után . . . . .	101
A vallásgyakorlás változásai . . . . .	102
A fiatalság vallásossága . . . . .	106
A változás jellege és fő okai . . . . .	107
Idegennyelvű összefoglalás . . . . .	111

# INHALT

I.	Einleitung . . . . .	5
II.	Religion und Umgebung . . . . .	21
	Zimmerausstattung . . . . .	23
	Kreuz am Weg . . . . .	24
	Religionsbezogene geographische Namen . . . . .	28
	Friedhof . . . . .	30
	Kirche . . . . .	34
	Glocke . . . . .	36
III.	Religiöse Anlässe . . . . .	39
	Heilige Messe . . . . .	41
	Messelesen . . . . .	44
	Kirchliche Feiertage . . . . .	45
	Wallfahrt . . . . .	52
	Kirchmesse . . . . .	52
IV.	Gläubigkeit im Alltagsleben . . . . .	55
	Begrüßung . . . . .	56
	Fastenzeit . . . . .	57
	Religiöse Elemente in der Arbeit . . . . .	58
	Gebete, Beten . . . . .	60
V.	Religiöse Bezüge in den Sakramenten und den Wendepunkten des menschlichen Lebens . . . . .	63
	Geburt, Taufe . . . . .	64
	Kommunion . . . . .	65
	Ehe . . . . .	68
	Tod, Begräbnis . . . . .	69
VI.	Sakramentalien . . . . .	73
	Weihwasser . . . . .	77
	Hausweihe . . . . .	78

	Kerzenweihe . . . . .	79
	Weihe der Weidenkätzchen . . . . .	80
	Weihe der Speisen . . . . .	80
	Korntaufe . . . . .	82
	Grasweihe . . . . .	82
	Grabsteinsegnung . . . . .	83
	Sontige Sakramentalien . . . . .	84
VII.	Religiöse Vorstellungen . . . . .	87
	Die Quellen der religiösen Vorstellungen . . . . .	90
	Gott . . . . .	91
	Euhnung der Heiligen . . . . .	92
	Sittliche Vorstellungen . . . . .	93
	Überirdisches Leben . . . . .	94
VIII.	Die Kirche in der Gemeinschaft des Dorfes . . . . .	97
	Der Dorfpfarrer . . . . .	98
	Die kirchlichen Amtsträger . . . . .	99
	Gemeinschaft des Rosenkranzbetens . . . . .	100
IX.	Die Veränderung im Glaubensleben nach der Befreiung . . . . .	101
	Veränderungen in der Ausübung der Religion . . . . .	102
	Die Religiosität der Jugend . . . . .	106
	Charakter und Hauptursachen der Veränderung . . . . .	107
	Fremdsprachige Zusammenfassung . . . . .	111

I. Úvod . . . . .	5
II. Náboženstvo a okolie . . . . .	21
Vnútrajšok izieb . . . . .	23
Pocestné sväté kríže . . . . .	24
Zemepisné mená vzťahujúce sa na náboženstvo . . . . .	28
Cintorín . . . . .	30
Kostol . . . . .	34
Zvon . . . . .	36
III. Náboženské príležitosti . . . . .	39
Omša . . . . .	41
Služby omší . . . . .	44
Cirkevné sviatky . . . . .	45
Chodenie na hody . . . . .	52
Hody v kostole . . . . .	52
IV. Nábožnosť každodenného života . . . . .	55
Pozdravenie . . . . .	56
Pôst . . . . .	57
Náboženské prvky práce . . . . .	58
Modlitby, modlenie sa . . . . .	60
V. Náboženské súvislosti sviatostí a prevrat ľudského života . . . . .	63
Narodenie, krstienie . . . . .	64
Sväté prijímanie . . . . .	65
Manželstvo . . . . .	68
Úmrtie, pohreb . . . . .	69
VI. Svätené predmety . . . . .	73
Svätená voda . . . . .	77
Svätenie domu . . . . .	78

Svätenie sviečky . . . . .	79
Svätenie jahňatky . . . . .	80
Svätenie jediel . . . . .	80
Svätenie pšenice . . . . .	82
Svätenie trávy . . . . .	82
Požehnanie náhrobných kameňov . . . . .	83
Iné . . . . .	84
<b>VII. Náboženské predstavy . . . . .</b>	
Pramene náboženských predstáv . . . . .	87
Boh . . . . .	90
Cirkevné osoby . . . . .	91
Domnienky vzťahujúci sa na morálku nábožnosti . . . . .	92
Posmrtný život . . . . .	93
<b>VIII. Cirkev v dedinskej spoločnosti . . . . .</b>	94
Farár dediny . . . . .	97
Cirkevné funkcie . . . . .	98
Členovia spoločnosti ruženca . . . . .	99
<b>IX. Zmeny v náboženskom živote po oslobodení . . . . .</b>	100
Zmeny v náboženskej praxi . . . . .	101
Nábožnosť mládeže . . . . .	102
Charaktery a hlavné príčiny zmien . . . . .	107
Cudzojazyčné resume . . . . .	111

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA  
Publikation des Lehrstuhls für Volkskunde der Universität  
Lajos Kossuth zu Debrecen

1. UJVÁRY Zoltán: A temetés paródiája (*Die Parodie auf das Begräbnis*). Debrecen, 1978.
2. DOBROSSY István: Dohánytermesztés a Nyírségben (*Tabakanbau der Nyirgegend*). Debrecen, 1978.
3. KUNT Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban (*Friedhöfe in den Dörfern der Aggteleker-Karztgegend*). Debrecen, 1978.
4. SZABÓ László: A magyar rokonsági rendszer (*Das ungarische Verwandtschaftssystem*).

Redakteur:  
Zoltán Ujváry

Adresse:  
Néprajzi Tanszék  
Lehrstuhl für Volkskunde  
Lajos Kossuth Universität  
DEBRECEN, 10  
Pobox 16.  
4010  
Ungarn